

آئینہ عجم

یعنی

انتخاباتِ نشر و نظم فارسی برائے طلباءِ میٹرک و کولیشن

مرتبہ و مؤلفہ

ڈاکٹر محمد اقبال ایم اے پی ایچ ڈی - بیئرٹراپٹالا

۱۹۲۵ء

پبلشرز

میسرز عطر چند کپور اینڈ سنز - انارکلی لاہور

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

138628

This book is belong to
S. Afzal Ali class

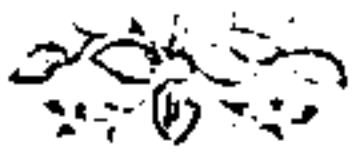
حصہ ششم

فہرست مضامین

صفحہ	مضمون	نمبر شمار	صفحہ	مضمون	نمبر شمار
۸۴	شکایتِ آیام	۷		حصہ ششم	
۸۵	نے و چنار ...	۸			
۸۷	کدو و چنار	۹	۱	ملت و دولتِ ایران	۱
۸۸	موش و گربہ	۱۰	۹	ما طلبید ...	۲
۹۰	اعرابی طامع	۱۱		سرگزشت شاہِ قلی میرزا	۳
۹۳	طاہرِ باہمت	۱۲	۲۷	تیا تر	
۹۵	سکندر و دیوجانس کلبی	۱۳		سیاحت نامہ ابراہیم بیگ	۴
۹۷	شہلی و مور ...	۱۴	۵۵	نمبر ۱ قزوین	
۹۸	عمرضا و مردگدا	۱۵	۶۸	نمبر ۲ مراغہ	
۹۹	خود بینی عقاب	۱۶			
۱۰۰	مور و عقرب	۱۷		حصہ ہفتم	
۱۰۲	دخمہ شاپور	۱۸			
۱۰۳	پند نامہ نوشیرواں	۱۹	۸۱	مناظرہ تیر و کمان	۵
۱۰۶	باو ...	۲۰	۸۲	کشیدن موش شتررا	۶

صفحہ	مضمون	نمبر شمار	صفحہ	مضمون	نمبر شمار
۱۱۹	نغمہ ساربان	۲۸	۱۰۸	ابر	۲۱
۱۲۲	مداین	۲۹	۱۰۹	آب	۲۲
۱۲۷	{ اسپ ضعیف و شاعر ظریف	۳۰	۱۰۹	بہار	۲۳
			۱۱۱	بہار	۲۴
۱۲۹	قطعات	۳۱	۱۱۳	فصل بہار	۲۵
			۱۱۴	خوش ولی	۲۶
			۱۱۷	قلم	۲۷

آئینہ محمد

ملت و دولت ایران

ایرانیا عموماً متوسط القامتہ و گندم گوں ہستند ،
زیاد حریف میزنند و کم کار میکنند - خیلے ٹوش مزہ
و خندہ دوست ہستند و لے رگزیہ ہشیار میکنند -
زباں دارند کہ مار را از سوراخ بیروں سے کشد -
و لے یک چیز غریبے کہ در این مملکت است این
است کہ گویا اصلاً زن در آتخا وجود ندارد - توئے
گوچیا دختر باے کوچک چہار پنج سالہ دیدہ سے شود
و لے زن بیچ در میان نیست - در این خصوص ہر
چہ زکرمینم عقلم بجائے نیرسد - من شنیدہ بودم
کہ در وٹیا "شہر زناں" وجود دارد کہ در آن
بیچ مرد نیست - و لے "شہر مرداں" بعزم نشیدہ

بودم - در فرنگستان میگویند ایرانیها هر کدام یک
 حرمخانه دارند که پسر از زن است الحق که هموطنان
 من خیلے از دنیا بے خبر هستند! در ایرانیکه اصلاً
 زن پیدا نمیشود چطور هر نفر میتواند یک خانه پسر
 از زن داشته باشد؟ یک روز دیدم توے بانار
 مَرُوم دور یک کسے را که موے بلند دارد و
 صورت بے مو و لباس سفید بلند و کمر بند ابریشم
 داشت گرفته اند گفتیم یقین یک نفر زن است و
 با کمال خوشحالی دیدیم که اتلاً یک زن ایرانی دیده
 باشم و لے خیر معلوم شد درویشے است - درویش
 یعنی آواز خواں - چوں در ایران "اوپرا" و "تیا تر"
 ندارند آواز خوائنا توے کوچا آواز میخوانند و بجای
 بلیطے که در فرنگستان براسے داخل شدن در تیا تر
 لازم است در ایران آواز خواں یک پسر بسزے
 مَرُوم بیدهد - قیمت اوپرا هم خیلے ارزان است
 و اصلاً مجبوری هم نیست داوی داوی نه داوی
 نه داوی *

یک روز از یکے از ایرانیانے که خیلے با من
 رفیق بود و داراسے چندین اولاد بود پرسیدیم پس
 زن تو گجا است فوراً دیدم سرخ شد و چشمهایش
 دیوانه وار از حدقه بیرون آمد و حالش دیگر گول شد -

فہمیں خطائے بزرگی کزدہ ام عذر خواہم و از
 آن روز فہمیں کہ در ایں مثلکت نہ فقط
 زن وجود ندارد بلکہ اسم زن را ہم نے تو اس
 بر زباں آورد +

چیز دیگرے کہ در ایران خیلے غریب است
 این است کہ یک قسمت عمدہ مردم کہ تقریباً نصف
 اہل مثلکت میشود خود شاں را سرتا پا توے کیسے
 سیاہے مے بندند و حقے برائے نفس کشیدن ہم
 روزیہ نیکزارند و ہمینطور در ہاں کیسے سیاہ توے
 کوچہ رفت و آمد میکنند۔ ایں اشخاص بیچ وقت
 نباید صدائے شاں را کہے بشنود و بیچ حق ندارند
 در تہوہ خانہ یا جائے داخل شوئند۔ خام شاں ہم
 خام مخصوصے است و در مجلسہائے عمومی ہم از قبیل
 مجلس روضہ و عزا جائے مخصوص دارند۔ ایں اشخاص
 تا وقتے تک تک ہستند بیچ صدا و ندائے از آہا بلند
 میشود و لے ہمینکہ باہم جمع میشوند غلغلہ غریبے
 راہ میافتد +

حالا چند کلمہ از مردہا حرف بزیم۔ مردہا سے
 ایران بگلاہ شاں شناختہ میشود و رسم و سنہ عمدہ
 ہستند کہ ہر دستہ حالات و کیفیات مخصوصی دارد۔
 از اینقرار۔ زرد گلاہ، سفید گلاہ، سیاہ گلاہ +

دشتمه اول کہ آنها را عموماً "مشہدی" و "کربلائی" مینامند و اغلب رعیت و نوکر باب ہستند نبدانم بیچہ سبب نذر کردہ اند کہ در تمام مدت عمرشان ہرچہ میتوانند بیشتر کار بکنند و نتیجہ زحمت خود را بآن دو دستہ دیگر مردم یعنی سفید کلاہ یا سیاہ کلاہ تقسیم کنند +

تمام فکر و خیال سفید کلاہ یا سیاہ کلاہ با این است کہ ازین زرد کلاہ بیشتر در تنگ خود داشته باشند و تمام در کار خرید و فروش آنها ہستند و قیمت آنها بقدرے ارزان است کہ در تمام مدت اقامت در ایران بیچ وقت ندیم آنها را تک تک بخرند یا بفروشند بلکہ ہماں طور کہ در فرنگستان ما زنبور عسل را با گندویش یکجا معاملہ میکنیم در ایران ہم زرد کلاہ را با خانہ و لانہ و دہ و قصبہ یکبارہ بطور چکی خرید و فروش میکنند و مثلاً میگویند امروز فلاں کس فلاں دہ را کہ صد خانوار زرد کلاہ داشت بفلاں مبلغ تبالہ کردہ

این طائفہ کلاہ زرد کاملاً از نعمت آزادی و برادری و برابری کہ در فرنگستان حرفش ہمہ جا در بیان است و خودش بیچ جا نیست متمتع ہستند مثلاً آزادے آنها بحدے است کہ میتوانند دار و ندار و عوض و ناموس و حتی جان خود و کسان خود را فدای سیاہ کلاہ یا

و سفید کلاه با بکند و کسے مانع شان نیست ،
 و همچنین اشست دور خصوص برابری کہ راستی اگر
 میان ہزار تائے آنها بگڑوی یکے پیدا نہیں شو و کہ
 چیزے داشتہ باشد کہ دیگرے نداشتہ باشد و در
 ہتہدستی و ندری از نعمت برابری کارل بر خوردار
 ہستند و حتی وقتے ہمیرند برائے آنکہ ہمہ باہم
 برابر باشند بیچ سنگ و آجر و نشانہ روعے قبر خود
 نیکزارند و طولے نیکشد کہ باد و باران اثر قبر
 آنها را ہم محو نمودہ و ہمہ با خاک ہم مساوی ہشوند
 اما در باب برادری، طبقہ مذکور برادری را بجائے
 رساندہ کہ ہندیگر را "واش" صدا میکند کہ بمعنی
 برادر است +

حالا بریم بر سر سفید کلاه با کہ بہ "شیخ" و
 "آخوند" معروف ہستند - اینہا در میان مردم احترام
 مخصوصے دارند و چون بکلاه شان شناخت میشوند ہرچہ
 پارچہ گیر میاورند مے پیچند دور سر شان و حالت سناری
 را پیدا میکند کہ بر سر آں لائے کلاکے باشد، یک
 روز محرمانہ از یک نفر ایرانی پرسیدیم اینہا چرا اینطور
 کلو خود را میپوشانند - گفت ندیدہ ای وقتیکہ انگشتے
 معیوب میشود سر آںرا کٹند مے پیچند شاید اینہا ہم
 مغز شان عیب دارو و میخواستند نگزارند از خارج

ہوا سے آزاد ہاں، برسد بہ
 این سفید کلاه با اندازہ مؤثر و مبین ہستند
 کہ وقتے از کوچہ میگذرند ایشان ناگزیر ہائے سلام
 میکنند و لے با وجود این در سال یک دو ماہے
 ہست کہ جنون بسر اینہا میزند و سوار اسب
 و الاغ و قاطر شدہ و بہشت و چہار ساعت شبانہ روز
 رکاب کش در کوچہ و بازار میگذرند و بحدے داد و
 فریاد میکنند کہ حال آنها مزوم را برقت میآورد و
 رفتہ رفتہ از ہمہ جا صدای گزیہ و نالہ بلند و کار
 بجائے میرسد کہ زرد کلاه ہا کہ در ہر آنے برائے
 خدمت بدو طبقہ دیگر حاضر ہفدا کردن جان و مال
 خود ہستند کہنہا بگردن انداختہ و با شمشیر ہائے کوتاہ
 مخصوصی کہ "قمہ" مینامند سرو کلاہ خود را میسگافند
 و در کوچہ و بازار خون جاری میشود بہ
 در تمام مدت اقامت در ایران خیلے و لم میخواست
 بفہم شغل و کار این طائفہ سفید کلاه ہا چیست و لے
 عاقبت معلوم نشد۔ انا ہرچہ ہست باید شغل
 محرمانہ باشد کہ دور از انظار مزوم بعمل میآید
 و گمان میکنم صنعتی است و شتی چہ مزوم عموماً دست
 آنها را میبوسند۔ روزے بیکے از آشنا ہائے ایرانی
 گفتم من میدانم کہ این کلاه سفید ہا یک صنعت و شتی

دارند و لے نپیدانم چہ صنعتے است گفت صنعت
 بزرگیست کہ منکلت ایران از سایہ آن زندگانی
 میکند و باقیست و الا اگر این صنعت نبود شیرازہ
 کار با از ہم میسخت - پڑسیم اشم این صنعت
 عالی چیست؟ گفت "رشوہ" خجالت کتیم بگویم
 معنی این کلمہ را نپیدانم وزیر تبیل در کرم و
 ہنوز ہم معنی آن و شلیم نشدہ چون در دنبالہ
 ہماں صحبت گفتیم آری دیدہ ام کہ عموما دست این
 گلہ سفید سترخ است لابد اثر آن صنعتے است
 کہ گفتی جواب داد نہ این سترخی خون دل مردم است
 و لے بعدا فہمیدم کہ بیخود گفتہ و سترخے دست آنها
 از جنا است و لہذا عتیدہ ام و بارہ حرفہای دیگرش
 ہم سست شد - بہر حیث صنعت مزبور ہر چہ باشد
 انگشت شست و ستابہ در آن باید مدخلیت تام
 داشتہ باشد چہ ہدام سعی دارند کہ این دو انگشت
 را وززش و مشق بدہند و بدیں قصد ریکہای گروے
 را سوراخ کردو و ریشماں دواثرہ روز و شب در میان
 این دو انگشت میگردانند کہ انگشتا توت بگیرد +
 حالا برسیم بطائفہ سوم یعنی گلہ سیاہ ہا کہ در خود
 ایران با نام "خان" میگویند - ہمہ ادارات دولتی چہ
 در مرکز و چہ در ولایات و ایالات در دست این

طائفہ است۔ اینہا یک انجمن بزرگے دارند کہ
 مثل فراموش خانہ میباشد و مخصوص خود ہیں طائفہ
 است۔ اسم این انجمن "دیوان" است۔ این
 کلمہ از لفظ دیو میآید کہ در افسانہ ہائے ایرانی
 مشہور است و معروف است کہ میگوبند کار
 دیو کج است یعنی مثلاً اگر بدیو خوبی بکنی نغمہ اولش
 میشود۔ اگر با او راست بگویی دشمنت میشود دروغ
 بگویی دوستت میگردد۔ این سیاہ کلاه ہا ہم چوں
 ہمیں طورند و کار شاں کج است ہمیں مناسبت
 اسم انجمن خود را "دیوان" گذاشتہ اند
 براے اینکه کسے بتواند جزو این انجمن بشود
 اول باید اسمش را عوض کند و اغلب اسمہائے
 نازکے کہ بانہا دادہ میشود اسم حیوانات و اشیائے
 حرب و جنگ است مانند کلب الدولہ و مقرض السلطنہ۔
 این طائفہ سیاہ کلاه ہا بموجب یکے از مواد نظامنامہ
 انجمن شاں مجبورند قدمے برمدارند مگر در راہ
 نفع و سخن نہانند مگر در راہ فائدہ شخصے خود شاں
 در فرنگستان شنیدہ ہوم کہ فلسفہ نفع پرستی را
 یک فیلسوف انگلیسی کشف کردہ و بے باید دانست
 قبل از آنکہ جہ فیلسوف انگلیسی ہم بدنیہا قدم
 گزاردہ باشد این فلسفہ در ایران باوج ترقی

رسیدہ بود و این ہم باز دلیلی است کہ تمام
 نور و تمدن فرنگستان از مشرق زمین آندہ است و
 تمام سعی این سیاه کلاہ ما در این است کہ
 در تمام صفحہ ایران سکون و آرامی برقرار باشد
 و چون میدانشد کہ تمام مخالفتها و بدبختیها از
 پول برمیخیزد تمام رجد و جہد خود را مضر و
 مبدارند کہ پول در دست کسی نماند و ہر کجا پول
 سراغ میکند ضبط میکنند و برای اجرای این
 مقصود تمام مأمورین باطراف و اکناف مملکت
 فرستادہ و بہر وسیلہ ہست نیکزارند در پیش
 کسی پول جمع شود و

سید محمد علی جمال زادہ

(رومان کوچک)

(بلانے ہوس زیور و زینت عاریت)

ماطلید

ماطلید نام یک دختر ہری پیکر کہ بجز حسن و
 جمال سادہ خداداد دیگر هیچ یک زیور و زینت ظاہری

و مصنوعی را مالک نہ ہو۔ یعنی طالع ناساز اور از
صَلْبِ یک پدر فقیر و بیچیزے بدُنیا آوردہ ہو۔
گاہے کہ در بعض جمعیت ہائے بزرگے مانند عروسی
و یا ضیافت و امثال آن دعوت می شد زیور و زینت
کہ حسن و جمالی اورا ہداں دو بالا نماید نہ داشت۔
از اُمید ازدواج با توانگران ویشاں نیز مناسبت
عدم زر و دینار سراسر نا اُمید ہوو بہ
بیچارہ چہ کند؟ آخر با یک افسر کوچکے از فرقہ
عسکریتہ عقد ازدواج نمود۔ و چون بمقصد آرزو ہا
و ہوشہائے خود نرسید از انرو بیک معیشت بسیار
سادہ، و پوشاک و خوراک خیلے حقیرانہ و مغمومانہ
بہ گزراں اوقاتِ حیاتِ خود آغاز نہاد بہ
و تکیہ بر سفرہ طعام سے نشست و میزپوش
سفرہ خوش را کہ از سہ روز بیچ تغیر و تبدیل
نیافتہ ملاحظہ میکرد، و کاسہ شوربا یکہ شوہر آشرا
با قاشق حرکت دادہ و بہ اشتہائے تام شکر گویاں
میخورد در اں وقت طعامہائے رنگا رنگ نفیس، و
سفرہ ہائے با تزئین و ظہوف تقریبین توانگران را
تخیل نمودہ اشتہائیش بفرسجا میگرفت۔ انھاصل
این زن بیچارہ از جنس جواہرات و اہسہ فاخرہ و
سائر لوازمات زیور و زینت بر بیچ چیزے مالک نہ ہو۔

و شب و روزیں مسئلہ را بیاو آوردہ مخروں
مے بود +

ماطلید بیچارہ را یک رفیقہ شفیقہ بود کہ در یک
کتاب باہم درس خواندہ بودند و دختر مذکورہ از زمرہ
توانگراں بود۔ ماطلید بیچ آرزو شد ملاقات رفیقہ خود
نہود۔ زیرا ہر گاہے اورا میدید مشتفق الناس، و
تزیینات بے قیاس مے یافت از آنہو ہوا و ہوس و
تفکرات بے غایات مفلسیش زیادہ میگشت، و آن
شب راحتش را سراسر گم مے کرد۔ از شدت غم
کدر میگریست +

یک شبے شوہرش مشرورانہ بخانہ در آمد۔ و ماطلید
را مخاطب نمودہ گفت: "جانم ماطلید بنگر کہ ترا
چہ خوب ہدیہ آوردہ ام" این را گفتہ و کاغذے را
کہ بدست خود داشت بدست زوجہ مدہ چترہ خویش
داد۔ ماطلید کہاں ہیجان خواندن گرفت۔ در کاغذ
مذکور چنین نوشتہ شدہ بود +

"جناب...!! در ہجدم ہمیں ماہ در خانہ ما اجراے
رسم عزو بیست لہذا رجا میشود کہ جناب بمعہ جناب
مادام ماطلید در شب موعود بخانہ ما تشریف بیاورند"
و نتیجہ مادام ماطلید مکتوب را خواندہ باخر رسانید آثار
حزن و کدر بر رخسارہ چوں قرش نمایاں گردیدہ

مکتوب مذکور را یکسو افکند و شوهرش را بنام مخاطب
نموده گفت :-

” مرا با چنین دعوت نامه ها چه کار ! “
شوهرش چون بگمان آنکه زوجه اش از مدت بدیدے
بچنین دعوت با و جمعیت با - نرفته است ، حالا بدیں
دعوتنامه خیلے مشون و مشرور خواهد شد - حالانکہ
بر خلاف گمان خود از ماطلید بجای فرحت و شادمانی
حسرت و اسف خوای شنید - پس ماطلید را مخاطب نمود
گفت :- ” محبوبہ ، زوجه من ! من بگمان آنکہ ازیں خبر
کہ مرثرا آژده ام خیلے مشون و شادمان خواهی گفت -
چونکہ از مدت بدیدے بیچ یک جمعیت و مجلس سور
و سرورے نرفته - حالانکہ بالعکس ، تو ازیں خبر مخزون
و مغموم گشتی - اے زوجه دلربایے من ! بدیں جمعیت
عروسی میرویم - و یک چند ساعت بفرحت و مسرت
سیگزارانیم ، چونکہ ہر گاہے کہ من مرثرا مشرور و
شادمان بہ بینم برائے من ازاں بہتر ساعتے نیست “
شوہر ماطلید در حالتیکہ راین سخن با را بزوجه خویش
میگفت زوجه اش نیز متعجبانہ بروے او رنگاہے
متعبرانہ مینمود - نہایت گفت :- ” بلے بسیار خوب
میرویم رفتن آسان است ولے راین یک را بیچ
مخاطبے آری کہ آیا من رچہ خواہم پوشید ؟ “

حقیقتاً این مسئلہ بخاطر شوہرش نیز بیچ نرسیدہ ہو۔
 دانہ لمے گوہر آسائے اثنکِ حسرت بر رُخسارہٴ چوں
 بزرگِ گلِ ماطلیدِ بیچارہ دویدن گرفت - شوہرش نیز
 خودش را ضبط نمودہ با او بگریستن و مساز گزیدہ۔
 بعد از لحظہ شوہر این قدر گفتہ بتوانست :-

”چرا جانم! ولبرم! گزیدہ کن کہ ولم را چاک چاک
 مینائی۔ ماطلیدِ نیز جبرِ نفس نمودہ۔ کوشش نمود
 تا اضطرابِ خودش را ستر نماید، و چشمانِ نناکِ خودش
 را پاک نمودہ گفت :-

”چساں نہ گزیم - چونکہ براسے رفتنِ این جمعیت
 از جنسِ ابلہ و سائر تزئیناتِ مالکِ نیم پس
 چساں در این قدر جمعیت بہ لباسِ کُمنہ و فرسودہ
 خود عرضِ وجودِ نماید۔ دعوتِ نامہٴ مذکورہ را بہ یکے
 از اجابتِ ریدہ کہ زوجہ اش بر رفتنِ مقتدر باشد
 آقاسے من!“

شوہرش بنایتِ متاثر گزیدہ گفت :-
 ”ماطلیدِ من! بیچکا ہے نیشوانم کہ ترا محزون
 و مکدر بنگرم پس حسابے بکن کہ براسے رفتنِ این
 جمعیت آیا لباسے کہ ترا بکار آید بچند طلا حاصل
 خواہد آمد۔ آتا چنان حساب بکن کہ موافق با حال
 و احوال ما باشد“

ماطلیید، قلباً انیس سخن شوہر خویش غزوة سترت
 گزوید۔ و بحساب قیمت لباس خویش ابتدا نمود۔
 ولے چوں حال مفلسی شوہر خودش را میدانست
 حساب خودش را مستطانه اجرا بینمود۔ آخر مستردانہ
 شوہرش را مخاطب نمودہ گفت :-

”خوب میدانم، اما گمان میبرم کہ بچار صد
 فرانق کار ما انجام پذیرد +
 اسیر نوجوان برائے خریدن تفنگ شکاری از
 مدتی بجمع آورئے، این قدر مبلغ موفق شدہ بود، و
 آن مبلغ را در ہک جائے حفظ نمودہ بود۔ و چوں
 از زوجہ خویش ہمیں قدر مبلغ را بشنیدہ گفت :-

”خیلے خوب، من ہمیں قدر مبلغ را بزرختہ بشار
 برائے خریدن تفنگ شکار اندوختہ بودم۔ برخیز
 آٹرا بگیر۔ و کار خود ترا انجام دہ ولے سخی کن کہ
 قماش خوب و شینے ریگیری۔ تا دیگر وقت نیز بکارت
 آید +

ماطلیید نیز بحال سترت از جبین شوہر متربان
 خویش بوسہ تشکرے گرفتہ بصورت بندے لوازم
 خویش ابتدا نمود +

جمعیت عروسے کہ بورود آن انتظار کشیدہ میشد
 روز بروز مقرب مے نمود۔ و ماطلیید لباس خویش را

اکمال نمودہ بود و لے باز ہم مایوس و مکدر و اندیشہ ناک
مے بود۔ شوہرش یک شبے کہ شب آئندہ و عدۃ رفتن
شانست ماطلید را مخاطب نمودہ گفت :-

” ماطلید من ! دو سہ روز است کہ باز ترا مکدر
و مایوس مے نگرم۔ فردا شب ہم جمعیت عرس خواہم
رفت۔ در اینجا خیلے خوش خواہی گزاراند چوتکہ ہر نوع
اسباب و آلات سرود و طرب موجود است لکن اسباب
موجبہ یاس و کدرت را بیچ نمیدانم۔“

ماطلید گفت :- رچساں مایوس نباشم ! کہ از جشن
جواہر بیچ یک چیزے ندارم کہ بر سر و روئے خویش
بزنم۔ لاجرم دریں جمعیت خیلے عاری و سادہ بنظر
خواہم خورد۔“

شوہرش گفت :- جواہر چہ ضرورت وارد۔ حسن
خود را بگنہائے طبیعی بسیار خوش رنگی تزئین نما۔ دریں
موسم ہم مناسب تر و ہم زینتہ تر است، و بر خسارہ
سہ پارہ ات خیلے لطافت میدہد۔“

ماطلید گفت۔ نے نے ! در میان این قدر جمعیت
کہ ہنگی مشتفرق الماسا و جواہر باشد ازینکہ من
فقیر و بیچارہ بنظر آیم نہ رفتن را زیادہ تر
خواہم شدم۔“

شوہرش گفت۔ پس چوں چنین است بخاطر من

یک وسیلہ آمد در نزد رفیقہ خود کتب مادام فروستیر
 نمود جوہراتیکہ دریں جمعیت ترا لازم است عاریتاً
 ازورگیر اُمید است کہ بنا بر محبتتہ کہ درمیان تانست
 این آرزویت را رو نکند
 ماطلبید از شنیدن این سخن خیلے مشرور گشت ،
 و فریاد مسترمانہ زود گفت :- ”واے راست گفتی
 خیلے راست - من این مسئلہ را نیندیشیدہ بوم حالا
 بیروم +

و انحصار مادام ماطلبید برخاستہ بہ نزد رفیقہ خویش
 برفت و بیان حال نمود - مادام فروستیر از شنیدن
 این استدعاے رفیقہ خویش بکمال ممنونیت برخاستہ
 یک صندوقچہ متعلقہ بر آورد و سرش را باز نموده گفت :-
 ”انتخاب کن رفیقہ عزیزہ من - ازین صندوقچہ پر از
 جوہر ہر کدام را کہ آرزو داری بگیر +

ماطلبید اولاً بر یک کرۂ الماس نشان ، و بعد
 از آن بر یک گردون بند مروارید ، و دیگر زیورہ ماے
 مَرصع یک نظرے گردانید ، و یکان یکان را بر سر
 و گردون خویش بر میزد و در نزد آئینہ دیدہ خودش
 را تماشا مینمود و باز آنرا کشیدہ دیگرے را سے زد
 تا آنکہ درمیان قطعی مخلص بسیار مزینے بیک گردون بند
 الماس نشان بینظیرے بر خورد و آنرا برداشتہ بر

گزدن خویش بر نهاد - و لطافتیکہ از وضع این گزدن بنا
 بر حسن خداداد آل پری پیکر علاوه گزودید ماطلبہ را
 نیز بر حسن خود والہ ساخت - لاجرم بر رفیقہ خویش
 برگشتہ گفت :-

"تہا این را پسندیدیم - آیا تا فرودا عاریتاً احسان
 خواہید فرمود؟"
 گفت - "خیلے خوب ہر کدام را کہ پشت مے آید
 بگیرہ"

ماطلیبہ چون گزدن بند مذکور را خیلے عالی و گراں بہا
 میدانست گمانش بود کہ مادام فروستیر آثارا نخواہد بود
 و چون بر غلات معمول از اسباب رفیقہ شفیفہ خویش این
 سخن را بشنید بکمال بشاشت و شت بگزدن رفیقہ
 شفیفہ خویش انداختہ و از ہر دو زخسارہ ہائش ہوش
 تشکرے گرفتہ محفظہ را با خود گرفتہ بخانہ آمد بہ
 شب موعودہ در رسید - افسر نوجوان با زوبنہ
 خویش در جمعیت مذکور حاضر گشتند - در میان این
 قدر جمعیت مزد و زن اول شخصے کہ نظر حسن
 پرستان انجمن را جلب میشود ہمانا مادام ماطلبہ بودہ
 . اٹھارہ در تمام جمعیت از بہتر و از نراہین تر
 و دلربا تر کسے بنظر نے آمد - ہر کس ہوشے از
 نگاہ حیرت مے کرد - و ہر کس از اشم و نشان

میسر رسید در اثنای رقص همه کس به آرزوی آن
 میبود که خود را بدو تقدیم نماید +
 تا آنکه وقت پراگندگی جمعیت تقرب و نزید-
 یعنی پیدای صبح بطلوع آواز نمود - مردمان آهسته
 آهسته به برآمدن رو نهادند - ماطلبید نیز با شوهر
 خویش راه عزیمت گرفتند - بالا پوشش را که شوهرش
 در دست گرفته بود بسرعت تمام از دست شوهر
 گرفته و خود را بدان پوشانیده بسرعت تمام بر رفتن
 آغاز نمود - و مقصدش آن بود که بالا پوش گمنام خود
 را از نظر مدامها آراشته و پیراسته که همگی
 به بالا پوشهای شجاب و سمور مخملین ذی قیمت
 پوشیده شده بودند پنهان دارد بسرعت تمام از
 میان مردمان در گذشتند و به جشنجوی عرابه آغاز
 نمودند و لے عرابه نیافتند - از سروئی هوا لرزیده لرزیده
 یکسر از کنار نهر بسوی اقامتگاه خویش پیاده بر رفتن
 مجبور شدند - اما عرابه گمنام فرسوده بر خوردند که بسبب
 گشنگی و فرسودگی غیر از شبها در روزها بر آمد
 نمیتوانست - لاجرم اجرت عرابه مذکور را فصل نموده
 بسوی اقامتگاه خویش روان شدند +
 هنگامیکه عرابه شان در نزد اقامتگاه شان
 توقف و نزید زوج و زوج از عرابه فرو آمده بر

نزویان خانہ خویش برآمدند۔ داخل اوتاق خویش
 گزیدند و بہ مجرّو داخل شدن شان در اوتاق ماطلیب
 در نزد آریینہ قد نائیکہ در دیوار منسوب بود و دیدہ
 حسن و جمال خویش را تماشا کردن گرفت، و
 بہ کشیدن لباس خویش آغاز نمود۔ اما درہیں اثنا
 دفعہ فریادے زود بیہوش بیفتاد۔ زیرا گزون بند
 عاریتی را در گزون خود ندیدہ +
 شوہرش کہ هنوز البسہ خودش را تماماً نکشیدہ بود
 ازہیں حالت زودہ خویش بتجیر افتادہ پڑسید کہ :-
 ”خیر باشد چرا چنین شدی؟“

ماطلیب دستہایش را برداشتہ بحالت بیخودانہ چنین
 جواب داد؟

”گزون بندے را کہ از مادام فروستیر گرفتہ بودم
 گم کردہ ام“ +
 شوہرش نیز ازہیں خبر و ہشت اثر بحال مجنونانہ
 مجنون زودہ در آمدہ گفت :-

”آہ! ... چہ گفتنی؟ اینچہ سخن است؟ ...“
 بعد ازاں در میان بالا پوش، و دزون اوتاق، و
 زینہ تا و میان کوچہ را بدقت تمام مجشبو نمود۔ ولے
 از گزون بند اثرے نجشند۔ شوہرش گفت :-

”آیا در وقت خروج، از خانہ میزبان ما میدانی

رکہ در گزونت بود یا نہ ؟“

ماطلید گفت - ”بلے - بلے در وقتیکہ از نزدبان
والان فرو مے آمد خوب میدانم در گزوم بود ؟“
شوہرش گفت - پس معلوم است کہ در عرابہ
اقتادہ است - زیرا اگر در راہ مے اقتاد صدایش
را مے شنیدیم ؟“

زوج و زوجہ بڑوں کے ہمہ دیگر نظر دوختہ مدتے
مدہوش و مبہوت ماندند ؟
پس برخواستہ کیفیت مسئلہ خود شاں را بنظارت
ضبطہ اخبار نمودند ؟

ماطلید ہا سچارہ خلاص این بلیہ ناگہ ظہور سچار چشم
انتظار منتظر میبود - تا آنکہ وقت شام شوہرش
بخانہ بیاد - چترہ گلگونش از اول زیادہ تر نزد
گشت ، بہائے خشکش زیادہ تر تفسید و بود - چونکہ
محملہ تداویر او ناکارگر و بلے تر اقتادہ بود ؟
شوہرش ماطلید را بگفت - حالا میباید کہ تذکرہ
از برائے رفیقہ خودت بنویسی و بگوئی کہ گردن بندتاں
شکست یافتہ یکچند روز محتاج تعمیر است - ہر گاہے
کہ از نزد زرگر بیاید اعادہ خواهد شد ؟
ماطلید نیز بر موجب گفتہ شوہرش تذکرہ را نوشتہ
بر رفیقہ خویش بفرستاد ؟

بریں واقعہ یکہفتہ مرور نمود۔ از گزردن بند ہنوز
 یک اثرے ظور نہ نمود۔ پس سراسر قطع اُتید گردند۔
 در صرف این مدت افسر نوجوان بحالت ریسر
 ناتواں رجعت نمودہ بود۔ ماطلیبہ پیر پچھڑہ زینر
 مانند گلے کہ از یک ہفتہ از ساق شگلبن خویش
 جدا شدہ افتادہ باشد پشمرزودہ و آژردہ گشتہ بود۔
 شوہرش گفت۔ ماطلیبہ من! حالا برائے ما ہیج
 چارہ باقی نماند مگر اینکہ مثل آثرا خریدہ تاوان بدہیم۔
 روز دوم محافظہ گزردن بند مذکور را بانوہ برداشتہ
 بسوے بازار روانہ گشتند۔ و از دکان بدکان گردیدن
 گرفتند۔ و برائے یافتن نظیرہ گزردن بند مذکور ہیج یک
 دکان جواہر فروش را نگزاشتند۔
 نہایت الامر در یکے از دکان ہائے بازار جوہریاں نظیر
 گزردن بند گم کردہ خود شاں را بچشتند۔ از قیمتش سوال
 نمودند چہل ہزار فرانک طلب نمود۔
 بزحمت بسیار بہ سی و شش ہزار فرانک فرو آوردند۔
 و بہ جواہر فروش نیاز آوردند کہ تا تدارک نمودن پول
 سہ روز گزردن بند مذکور را بکے نفروشد۔
 جمیع ثروت و اقدار شوہر ماطلیبہ کہ از پدر میراث
 یافتہ بہ ہجده ہزار فرانک بالغ نیشد کہ ما بقیے آثرا
 زینر باید بقرض تدارک بکنند۔

روز دیگر بوام گرفتن مشغول گشتند۔ در صرف
دو سه روز بسودهای بسیار فاجش از هر گونه مژوم
مفروض گشتند۔ بے سندا بر خود نوشتند، و انحصار
بہزار گونہ جانکنی پول مذکور را تدارک نمودہ توانستند۔
ایشقدر قروض خود شائرا چساں ادا خواہند توانست
مخص از براسے بدنام نشدن از هر گونه سعادت و
رفاہیت محروم گشتن خود شاں را بچشم گرفتند تا آنکہ
سی و شش ہزار فرانکے کہ جمع کردہ آورده بودند شماریدہ
گزون بند مذکور را بگرفتند۔

روز دوم ماطلیہ گزون بند تاوان خریدہ را برداشتہ
بخانہ ماوام فروشیر رفیقہ خویش بر رفت و بصاحبش
تسلیم نمود۔

رفیقہ اش بے آنکہ محفظہ را باز کند برداشتہ و
صندوقچہ اش رہنہاد۔ قلب ماطلیہ بشدت مضطرب میبود،
زیرا کہ اگر رفیقہ اش تبدیل شدن گزون بند خویش
را فرق و درک میکرد آیا چه خواہد گفت ؟
طبعاً دزد خواہد گفت : ... 138628

ماطلیہ بیچارہ ازین تاریخ بہ ایام نافرجام ضرورت
و احتیاج قدم نہاد۔ لکن بصورت بسیار مزوانہ بدین
مصیبت و فلاکت ناگہانی سینہ اش را سپر نمود۔
بہم خواہشاش را فراموش کردہ بود۔ چہ چارہ ؟ براسے

ادا کردن قرضے کہ ہداں گرفتار آمدہ بودند بدین
 حال پرملاں تحمل شاں لازم بود - خدمتگار ہا سے
 خود شاں را جواب دادند - اقامتگار شاں را تبدیل
 نمودہ در محلہ فقرا یک خانہ بسیار محقر کرایہ نمودند
 ہر گونہ خدمات بیتیہ را حتیٰ آتش پزی را نیز ماطلیہ
 خود اجرا سے نمود ہر شب قبل از آنکہ خواب کند -
 آن دستہاے رگور دیگہا و کاسہ ہا سے آلودہ را سے شستہ
 و صافی ہا و لثہ ہا را خشک میکرد - مٹھیا زود از خواب
 برخاستہ خاک جارو ہا سے خانہ را بکوچ سے انداختہ
 و آبی کہ لازم میبود بالا میکشید - اما وجود نازنینش
 چوں بدینقدر خدمات شاقہ مالوف نبود لاجرم در دو
 سه درجہ زینہ یکبار آفتاب ہا سے آب را گزاشتہ نفس
 راحت سے نمود - در حالتیکہ یک البسہ کمنہ دہانتیاں
 در بر میداشت سب سے بدست گرفتہ نزد نانہا و
 بقال و تصاب میرفت - و اشیای لازمہ خودش را
 سے خرید - و بسبب کہ یکدو فلوس ازداں تر بخرد
 مجادلہ دور و دراز با دکانداراں سے نمود - شوہرش نیز
 بعد از آنکہ از خدمت عسکر یہ خویش فارغ سے گشت
 شبہا تا بفتح کوشش نمودہ بہ اجرت دفتر ہا سے بعضے
 تجارت را مینوشت ہ

و انہا صل مدت ہفت سال بدین حال پرملاں

زندگانی کروند۔ در ظرف این مدت قرضے کہ بدان
 گرفتار ہوئند بمعہ سود ہائے فاحش آل ادا گزودیدہ
 یک روز یکشنبہ ہو کہ مناسبت لطافت ہوا
 جہتس بہ تفریح مے بر آمد۔ ماطلید نیز برائے کتیب
 تنفس بسوے جاوہ عالی (شاثرہ لیڑہ) کہ از جاوہ ہائے
 باسفاے شہر پاریس است بر آمد۔ در انجا یک زنی
 بسیار آراستہ و پیراستہ را دید کہ با پسر کوچک خویش
 گزودش مے نمود۔ ماطلید زن مذکور را بیک نظر
 شناخت۔ مگر آن زن رفیقہ او مادام فروستیر ہو۔
 انا ماطلید در اول امر خواست تا خود را بدو
 شناساند۔ دریں خصوص قدرے تاثر نمود۔ ولے
 دانست کہ این تردو او نا بجا است۔ چرا خود را
 بہ شناساند؟ زیرا گزون بندش را دادہ و قرضیکہ
 ازاں رہگذر جمع آمدہ ہو ہمہ را ادا نمود۔ حالا ہمہ
 سرگزشت خود را بے قیدانہ حکایہ مے تواند کرد۔
 بنا بریں بہ مادام فروستیر نزدیک شدہ گفت:-
 "مادام! صباح شریف تاں بخیر باد!"
 مادام فروستیر باطلید را شناخت۔ و از چنین
 خطاب لا ابالیانہ زن و ہقاں نما بحیرت ماندہ گفت:-
 "مادام! من شما را نے شناسم۔ بلکہ مرا بدیگرے
 غلط کر وہ باشیہ"۔

ماطلیبہ گفت: ”خیر۔ خیر! چرا غلط کروہ ہاشم۔
 من رفیقہ کتب شما ماطلیبہم؟“
 رفیقہ اش ازیں سخن بکمال حیرت افتادہ فریاد
 بر آوزودہ گفت:۔

”آہ! بیچارہ ماطلیبہ۔ احوالت چہ قدر تبدیل کروہ!،
 ”گفت۔ بے بے! از وقتیکہ شما را ندیدہ ام تا
 بحال بسے بد روزیہا کشیدہ ام۔ انواع فلاکتہا گرفتار
 آمدہ ام۔ وہم سبب ہمہ فلاکت ہائے من تویی؟“
 مادام فروستیر گفت: ”ایں چہ سخن است؟ من
 چساں سبب فلاکت گردیدہ ام؟“
 ماطلیبہ گفت: ”آیا بیادتاں نے آید کہ از شما
 گزودن بندے عاریت کروہ بودم؟“

فروستیر گفت: ”بے! چہ شد!“
 ماطلیبہ گفت: ”این است کہ من آن گزودن بندہ را
 گم کروہ بودم؟“

فروستیر گفت: ”چساں گم کروہ بودی! آیا فراموش
 کردہ کہ گزودن بندہ مرا آوزودہ بمن اعادہ نمودی؟“
 ماطلیبہ گفت: ”بے راستت! ولے آن گزودن بندہ
 شما نبود۔ بلکہ یک دانہ نظیر و مانند آنرا بتاوان
 خریدہ بشما دادم و حالا تمام ہفت سال است کہ
 ازیں رہگذر بفلاکت گذر اوقات مے نمایم۔ ما پتوئیکہ

توانگر نبودیم البتہ خواہید دانست کہ برائے تاوان
 آن چہ قدر مشکلات کشیدہ خواہیم بود - بہر حال
 الحمد للہ حالا ہمہ آن قرضہا را ادا نمودیم - چہ
 باید کرد بہ قسمت خویش راضی ایم ؟

مادام فروستیر بحیرت افتادہ بعد از قدرے
 تاقل و تنگہ گفت : "دائے ! مگر آن گزوں بندے کہ
 من اعادہ نمودید از من نبود - تاوان آن بود ؟"

ماطلیب گفت : "بلے ! بلے ! شما بفرق آن نفتمیدید
 و نہ پتر رسیدید - چونکہ بگزوں بندہ شما خیلے مشابہت داشت ؟
 مادام فروستیر ازین سخن سراسر متغیر و متاثر گشتہ
 ہر دو دست ماطلیب را گرفت و بصورت متاثرانہ گفت :-

"آہ ماطلیب بیچارہ من ! چہ درانوقت راین سخن
 را بن گفتی و دریں قدر مدت چرا بن یک پار این
 حادث را بن اخبار نہ نمودی ! چونکہ گزوں بندیکہ
 از من عاریت گرفتہ بودی الناس اصل نبود - بلکہ از
 سنگہائے الناس نما ساختہ شدہ بود من آن ! بہ پنج
 صد فرانک خریدہ بودم !"

حال مادام ماطلیب در یک روز بگرفتن گزوں بندہ
 و فروختن آن و پنج صد فرانک مادام فروستیر را
 دادن باز از فلاکت بسعادت مبدل شد .

محمود طرزی

تیا تر سرگذشتِ شاہِ قلی میرزا

اسامی اعضاءِ مجلس

- شاہِ مراد میرزا - حاکم کرمانشاہ -
 شاہِ قلی میرزا - برادرِ بزرگ و مہمانِ او -
 ایرج میرزا - پسرِ حاکم کرمانشاہ -
 نامور خاں - از ارکانِ کرمانشاہ و کلاشرِ عملی -
 شریف آقا - رفیق و ندیم و ہم شکارِ ایرج میرزا
 و گدخدا مرضاے علی -
 شفیع بیگ - پیش خدمتِ حاکم

مجلسِ اول

- شاہِ مراد میرزا حاکم (شفیع بیگ پیش خدمت) -
 شفیع بیگ شائہزادہ مہمانِ ماست - درنت
 متوجہ باشید بدنگذرد شائہزادہ *
 شفیع بیگ - بے تڑبان چشمِ اکتہ کارِ نوکرِ خدمت
 شائہزادہ حاکم - خیر، بے تڑبان، تنہا کافی نیست

ایرج میرزا میدانند این شاهزادہ مزدیست بسیار
 مشکل پسند و باریک بین اما احمق و زود رنج۔
 باید با احتیاط حرکت بکنی برادر من است همان
 است مبادا رنجش بهرساند ۛ
 شفیع بیگ۔ قربان بیست سال است در طلب
 رفت سرکار نواب والا تشریف یافتہ ام و
 امیدوارم کہ این قسم خدمات ازین بندہ برآید
 انشاء اللہ در کمال خوشنودی و امتنان تشریف
 خواہند برد خاطر جمع باشید ۛ
 شاهزادہ حاکم۔ خوب است۔ برو سر خدمت و
 درشت متوجہ باش ۛ
 شاه قلی میرزا۔ (از خواب برے خیزد صدائے کند۔)

بچھا ۛ
 شفیع بیگ۔ بے قربان ۛ
 شاه قلی میرزا۔ آقا شفیع بگو چائے بیاورند ۛ
 شفیع بیگ۔ بے قربان ۛ
 شاه قلی میرزا۔ (ہمیں کہ چشمس بہ اسباب چائے میافتد۔)
 بہ شاه مراد میرزا عجب اسباب ہائے خوب قطع
 تحصیل کردہ است این پسرہ از طفولیت ہمیں
 طور حریص و وثیادار بود ۛ
 شفیع بیگ۔ بے قربان شاهزادہ بسیار سلیقہ خوب دارند ۛ

شاہ قلی میرزا - بے اہتہ دولت و داخل مزد را
 با سلیقہ و درشتکار بیگند - وہ سال حکومت کرمانشاہ
 شوخی نیست من سال دواڑوہ ماہ یا با شخص
 اول دولت کشاکش نیول وارم یا با مستوفی ہاے
 گزرگ آدم خوار زد و خورد رسوم وارم آہ آہ
 وائے وائے چائے بدہ و چائے مے دید

شاہ قلی میرزا - آقا شفیعیہ ما چائے پُر رنگ میل
 بیکنیم بزوار چائے برینہ بسر فنجان و ہم
 پُر شیریں *

شفیعی بیگ - قربان آقاے ما ہم چائے را این طور
 پُر شیریں میخورد *

شاہ قلی میرزا - بچھا قلیان بیازید *

شفیعی بیگ - قلیان حاضر است *

شاہ قلی میرزا - عجب نارجیل قشنگ و بلوس است
 این قلیان برائے راہ بغداد خوب است نہ
 برائے اینجا کاش شاہ مزدان میرزا را
 با ہدیہ میداد *

(قلیان را مے کشد)

آہ آہ آہ آہ بگو از آبدار خانہ سرفردان ما را
 بیاورند *

شفیعی بیگ - قربان آقا جان ایہج میرزا استدعاے

شرفیابی حضور وارد *

شاہ قلی میرزا - آفتابہ لکن بیار *

شفیع بیگ - قرآن حاضر است *

شاہ قلی میرزا - آقا شفیع بیا جام را بر دار و نزدیک

ریش ما پنگاہ دار این طور گردن ما درد میاید *

ایرج میرزا مرتخص است بیاید * (ایرج میرزا را سے بیند)

بشم اللہ آقا ایرج بنشین احوالت خوبست پذیرت

چکار میکند ہم

ایرج میرزا - شاہزادہ دیوانخانہ تشریف بر روند دو

فوج از طهران خواسته بودند امروز بصرہ موجب

آنها را سپردارند *

شاہ قلی میرزا - بخورید داخلہاے کرمانشاہان را

بخورید تنہا تنہا *

ایرج میرزا - خان عمو مگر گزگہاے طهران امان

میدہند کہ کسے بہنواند داخل ہا را تنہا تنہا بخورد

یکے میگیری وہ تا باید داد - احمد بقدر سرکار عثمان

از حالت طهران بہتر از ہمہ اطلاع دارید *

شاہ قلی میرزا - آقا ایرج حالا میں حرفہا بگوں ما

میکشی کہ پذیرت ہا میں عذرہا قرض مارا نہدہ

و در میں سفر مدوے بحالت مانگند و از

سوغات و توشہ راہ چشم پوشم و حال آنکہ میں

اوقات برائے ما بسیار کار مشکل شدہ است -
 و دو سہ ہزار تومن قرض داریم +
 ایرج میرزا - (آہستہ) - خیلے خوب کم نہ دو سہ ہزار
 تومن +

شاہ مقلی میرزا - ہاں میروی خوش آمدی از حالت
 ما اگر موقع شد بہ پدرت شرح حالے بگو +
 (میرزا میرود و از یک جانب شاہزادہ حاکم داخل مے شود)
 شاہزادہ حاکم - ایرج میرزا بیا بہ بینیم نزدیکتر بیا
 بگو بہ بینیم خان عمو در چہ کار است و چہ
 خیالے از برائے ما وارو ؟

ایرج میرزا - قربان خان عمو را میفرمائید عجب خیالها
 بافته است - الان میفرمود شاہزادہ باید اسال از ما
 مراعات بکند دو سہ ہزار تومن قرض بالا آوردیم
 البتہ بقدر ہزار تومن ہم سوغات و خرچہ راہ توقع داشت بہ
 شاہزادہ حاکم - چہ میگونی ایرج میرزا دو سہ ہزار
 تومن !

ایرج میرزا - والله بسر مبارک سرکار ہمیں طور
 است کہ عرض کردم خلافت ندارد و مشکل ہم
 بایں طورہا حالا دست از شما بردارند از شہیج
 پتزیہ معلوم خواهد شد کہ خان عمو چہ خیالها
 بافته است +

شاہزادہ حاکم۔ عجب گیر افتادیم نیدانم چه باید کرد
 اگر بدھی این قسم ناممکن است و اگر ندھی برادر
 است مہمان است اے بابا چه برادری
 چکاری چه روزگاری آخر من خودم ہم آدم
 عیال دارم زندگی دارم ۛ
 ایرج میرزا۔ حالا دیگر غصہ این چیزها را نہاید خود
 اگر مرنص بفرمائید من خان عمو را شوخی بطور
 خوب از سر مشاعرہ رفع میکنم ۛ
 شاہزادہ حاکم۔ یقین از آن بازیہانے کار عمل نہ
 خیر این مزوکہ سفیہ است میرود در پلہران
 قصہ خوانی از برائے من میکند ۛ
 ایرج میرزا۔ قربان قصہ خوانی کدام است این
 موجودیکہ من دیدم ہر چه بدہید از شما راضی
 نخواہد رفت در این صورت چه لزومے کردہ
 است عبت ہم بدل برود ہم آبرو ۛ
 شاہزادہ حاکم۔ خوب حالا بگو رہنم چه خواہی کرد؟
 ایرج میرزا۔ ہیچ چند روزے خان عمو را ہواے
 شکار و گردش میبرم بطرف سنقر و بلوکات در
 آن جاہا البته کارے پیش خواہد آمد کہ خان عمو
 مشغول بشوند و از این خیال بیفتند ۛ
 شاہزادہ حاکم۔ ہا ہا ہا فہیدم رہیرمزو بیچارہ را

بری بیان مژوم اوضاع از برایش بچینی
 ایرج میرزا - خیر شما عرض مرا بشنوید ضرر نخواهید دید
 امشب بعد از شام در میان صحبت از شکار گاہے
 سنقر گفتگو در میان بیاورید نان عمو امل خواهد شد
 ہمینکہ باری صرافت افتاد آن وقت ہزار تومان
 ہم از مالیات سنقر از بابت خرچ راہ بشانزادہ
 حوالہ فرمائید این فقرہ ایشان را بیشتر حریص
 مینماید میل میکنند باید آن وقت خدمت از بندہ
 نموده از شکار *

(پندہ انداختہ می شود)

مجلس دوم

ایرج میرزا - شفیع بیگ بیچ نگو - الحمد للہ چند روزے
 مشقویت و اسباب نموده از براسے ما پیدا شد
 خان عمو را ببریم بہ سنقر بشیار باش ہر کاریہ
 من باشارہ نشان میدہم معلوم است کہ چہ خواهد بود
 شما پشت سرش را بیاورید بطور پختگی دانستی چہ
 گفتیم یا نہ حالا زود نامور خان و شریف آقا را
 حاضر کن *

ایرج میرزا - (بہ نامور خان و شریف آقا) - اے رفقا بیایید
 مژودہ خوب دارم خیلے دلنشاک بودیم خداوند اسباب

شغورلیات رسانیده خان عمو را میبرم سنقر کارا
 باہم داریم +
 نامور خاں - بے خداوند ہمیشہ یکے دوتا ازینا میرساند
 عیب ندارد - این ہم کاریت +
 ایرج میرزا - نامور خاں رچہ میگوئی بیچ کس رشل این
 ریش دراز احمق نے شود لال لال لال بہ مرگ تو
 تماشائے میشود بازیبا بسرش در بیادیم کہ نقل
 مجالس بشود حتی میرزا رقصہ نویسی نمایند ہمیں
 اَلآن بر خرید شما سوار شوید بروید سنقر
 آقا جان یاد ہم بگوئید کہ سہ دستہ سرباز با
 بالانچہا و موزیکانچہا عصری روانہ نمایند سربازہ شما
 ہم آغا باشید تا ما برسیم - نامور خاں در آغا
 کلانتر و شریف آقا کہ خدا مرضا نامیدہ خواہند شد
 شریف آقا - قربان روزیکہ وارد میشود دستور العمل
 و تکلیف رچہ چیز است +
 ایرج میرزا - روزیکہ وارد میشود شما و کلانتر با
 دو بیٹ نظر سوار در یک فرسخ استقبال میکنیم
 نزدیک بہ آبادی سربازہ از دو طرف صف
 میکشند و رعیتہا نیز بہاں طور دو صفہ در کنار
 راہ میایستند بہ محض رسیدن سرباز بطور نظام
 سلام و پیش فنک میزنند و رعایا دو رأس

گوسفند در ہاتجا قربانی میکنند و دو گوسفند ہم دم
 در وقت پیادہ شدن میکنند و السلام الآن بروید ۛ
 (شاہ قلی میرزا داخل مے شود)

ایرج میرزا - (بہ شاہ قلی میرزا) - خان عمّو بسم اللہ ہمہ
 منتظر سرکارند لوکر و نسب و بار و بند ہمہ آمادہ
 است ۛ

شاہ قلی میرزا - بے ہرچہ زودتر سوار بشویم زودتر
 منزل خواہیم رسید یا اللہ بسم اللہ الرحمن الرحیم ۛ
 ایرج میرزا - خان عمّو سنقر بسیار خوب جائے است
 و خیلے داخل وارد چہ فائدہ مزدگان مفید تا
 شہرہ دارد و ہر روز در صد افساد ہستند تا
 یک دو نفر بکشتن بدہند و اگر این یک عیب را
 نہداشت چقدر خوب بود ۛ

شاہ قلی میرزا - پس پدر تو چہ کارہ است از عمدہ
 چہار نفر رعیت بے سرو پا ہم نمیتواند بیاید پس
 چہ مصروف وارد ۛ

ایرج میرزا - خان عتوجان پدر مرا میفرمائید کہ
 دل من از دشت مسامحات ایشان یک پارچہ
 نونست ہرچہ آن پدر سوخت سنقریہا افساد و
 شرارت میکنند ہمہ را بسکوت و مدارا میگزراند
 شما تصور بفرمائید حالا آخر سال است سنقریہا

نصف مالیات را نپرداخته اند هر روز شرارت
و سرک و چوب بیج جا نیرسد پ
شاه قلی میرزا - چه فائده ماکه در نظم و نسق عدل
نداریم در طهران میخواهیم و پدر تو با آل بیعرضگی
محکمان کرمانشاهان میشود داد بیداد چه دنیا
سفلہ پرستی تفت بر تو پ

ایرج میرزا - خان عموجان الحمد لله خوب شد که
سرکار تشریف آوردید من از غصه و قش شده
بودم حالا میرسیم منزل شما درشت ملاحظه بفرمائید
ببینید میشود که عمارت و اوضاع و زندگی
یکنفر کلاستر پدر سوخته از جمیع جهات بیشتر و
بیشتر از اوضاع حاکم ولایت باشد همین یک فقره
عمارت خالی کلاستر را مشاهده بفرمائید آن وقت
بدانید بنده چه میگویم

شاه قلی میرزا - ایرج میرزا شرط باشد یک ماه حکومت
این جا را بما بدهند اگر اطفال در گهواره از ترس
ما بخواب رفتند هر چه میخواهی بمن بگو حاکم ترس
و ملاحظه از رعیت یعنی چه پ

(بتغییر تمام می پرسد)

آیا میر غضب همراه است ؟

ایرج میرزا - خان عموجان تصدقت برم قرآن و

میر غضب ہر چہ بفرمائید حاضر است این قدر
ہشت کہ پدر من میداند حکومت سنقر و کلیائی
بموجب فرمان شاه مال من است پیشکش مے کنم
بسرکار ہر چہ مصلحت میدانید بفرمائید اقلًا مالیات
من وصول مے شود از دست اشرار چند مے آسودہ
پے نیش خود میروم :

شاه قلی میرزا - خیر تو آسودہ باش در این سفر من
دس بپدر تو و رعیت بدہم تا دنیا ہشت حاکم
و رعیت تکلیف تو شاں را بداند و یاد بگیرند
حاکم کیست و حکومت چہ :

ایرج میرزا - (از انب پیادہ میشود مے آید دو دست
شاه قلی میرزا را مے بوسد)

تصدق سرکار خان عمو ہیں طور است کہ میفرمائید
سنقر و کلیائی ہمہ پیشکش خاکپاے سرکار بلکہ
انشاء اللہ انسال در نطلن تزیبت سرکار ثواب
والا بعیرتے از براسے این خانہ زاد حاصل شود -
و عموم الہی آسودہ بشوند :

(در یک فرسخے شہر سرسوار پیدا و نمایاں کلانتر و کد خدا
مرضا با دو بیست نفر سوار رسیدہ از دو طرف صفت کشیدہ
میشود تا شاہزادہ میرسد)

ایرج میرزا - (پیش مے آید و معترفی مے نماید) - خان عمو

این کلائتر و آل یکے کہ خدا مرثا اشت پیشواڑ
آمدہ اند ۛ

شاہ قلی میرزا - احوالت خوبست کلائتر شاہزادہ
ایرج میرزا تعریف و توصیف شما را در راه زیاد
کرده است انشاء اللہ ما نیز التفاتنا خواہیم فرمود
بشرطیکہ خدمات دیوانی بصدق باخجام برسد ۛ

کلائتر و کہ خدا مرصفا ہر دو باہم - خداوند سایہ
سزگار نواب والا را از سیر این فقرا کم نہ گرداند
و بر عظمت و شوکت و اقبال بیفزاید ۛ

دشمنیک بہ آبادی رعایا از دو طرف راہ صفا کشیدہ
سربازا سلام نظامی کردہ و رعیتا قرابانے گوشند
میکشند دعا و ثنا گویاں در کمال شکوہ و جلال شاہزادہ
را داخل عمارت مے کنند ۛ

شاہ قلی میرزا - (خطاب با ایرج میرزا) - ایرج میرزا
اوضاع این ولایت بنظر ما منظم نئے آید - بوسے
شرارت و افساد از اینجا بدماغ میرسد - این فقرہ
باہالی سنقر پوشیدہ نماند کہ مثل شاہ مراد میرزا
ما از تفصیرات این مفسدین اغماض نخواہیم داشت
و سکوت نخواہیم کرد بلکہ یک تفصیر را دو تشبیہ
خواہیم نمود بے نظمی در ولایت یعنی چہ ما قانونها
در باب نظم ولایت مے نویسیم و اجراءے آل را

از کلانتر بیخواتیم و الا آدم گشتن اشکال ندارد و
 ثانیاً کلانتر این را ہم بدانند کہ تا وہ روز مالیات
 ائصال تا وینا بہ آخر بلا حرف باید وصول شود۔
 تمام و کمال بدون نقص و نقصان عذر کے لئے
 پذیریم البتہ حکماً میگیریم *

کلانتر و کہ خدا مرضا۔ (ہر دو آواز بندے کے گویند)۔
 انشاء اللہ تعالیٰ در کمال عبودیت و بندگی
 اطاعت خواہ شد *

نامور خاں و شریف آقا۔ (ہر دو در حادثے آئند
 خدمت ایرج میرزا)۔ قرآن بد بازی بسر یا
 آوردہ این مرد کہ واقعاً سنیہ است انکار بیگنی
 راستی راستی فرمان قتل ما آوردہ است *
 ایرج میرزا۔ ہا ہا ہا ہا رفقا بیچ بگوئید بخدا
 خوب آزدوش *

نامور خاں و شریف آقا۔ سفاہت تماشا سکنید
 این بابا باور گزوه است کہ عمارت شاہی مال
 کلانتر است خوب اگرچہ اینجا را ندیدہ است
 آخر عقل میرزا این چیز ہا است کے رعیت این
 طور عمارت شانہ دارد بہیں خیالہا دور نیست
 بد سلوکی نماید فحش محش بدہ بابا *
 ایرج میرزا۔ اے بابا فحش محش چہ چیز است مگر

شما بچہ ہستید بگزارید چند روزے شاتہزادہ ہاں دماغ

دماغ ہاں خیالہا خوش باشیم چہ عیب دارو ۛ

(صدائے گند پتھا کیے شفیع بیگ را بیارو)

شفیع بیگ - (تبسم گناں داخل میشود سر فرود سے آورو) -

قربان بد اوضائے پیش کشیدہ اید بخدا دور

نیست راین مرد آدم طناب رہیندازو راین قدر

ہم آدم سفید سے شود ۛ

ایرج میرزا - شفیع بیگ آں موقع کہ من منتظر

بودم رسیدہ است حالا دیگر اول بازہیست -

کاریکہ از شما میخواہم راین است میروی خدمت

خان عمو صحبت متفرقہ میداری و در راین بین ہا

مگفتگوئے عیش و عشرت و آوازہ و رقص

سوزمانہا را تعریف بدین طورے باشد کہ

خان عمو میل رکند یکشب مشغول عیش و

تماشاے رقص سوزمانی ہا را رکند ہمیں کہ کار

باینجا کشید بگو ایرج میرزا طاؤس نام رفیقے

دارو کہ در رقص و آوازہ عدیل ندارو - خان عمو

بوساطت تو اورا حکماً از من بخواد بعد ازاں

تو کار نداشته باش و تماشا کن ۛ

شفیع بیگ - ماشاء اللہ دماغ دارید شاہزادہ جان

راین رہیرمرو سوزمان میخواہد چہ رکند ۛ

ایرج میرزا - برو - خام مشو ایتمه اوضاع از برائے
 این روسے کار آمدہ است رکہ بخندیم ؟
 (شفیع بیگ بیروں سے آید یکسر سے رود خدمت
 شاہ چلی میرزا سر فرود سے آوا د) -

شاہ چلی میرزا - ہاں شفیع بیگ گجا بودی در شہر
 چه خبر است مردم از آمدن ما چه میگویند تازہ
 گنہ چہ ہست ؟

شفیع بیگ - قزبان مردم را بیفرمائید از نظم سرکار
 والا و از فرمایشات کہ شنیدند چنان تزلزل
 دارند کہ گویا اینہا از اول حاکم ندیدہ بودند و
 این اولش است نفس نے کشند از ترس ؟

شاہ چلی میرزا - ہا ہا ہا ہنوز چہ دیدہ اند من
 میگذارم این کلانتر فلاں فلاں شدہ بایں دماغ
 باشد تو بیں آقاسے تو کہ شائہزادہ است و
 حاکم بقدر یک کلانتر اوضاع دارد؟ این عبارت
 باید مال حاکم ولایت باشد نہ از کلانتر پس اینہا
 ہمہ از مستی و بے حالی آقاسے تو است ؟

شفیع بیگ - قزبان بسر مبارک سرکار دُرشت میفرمایند
 ماشاء اللہ انگار سی سال است اینہا را میشناسند
 این کلانتر کہ بنظر شریف سے رسد سالے شش
 ہزار تومان فقط از سوز مارنہا میگیرد تا چہ رسد

بدیگراں البتہ از ہذا خلیفہ کے دیگر و عوارض و شر
و شلتاق اقلًا سی ہزار تو مان زد و بند وارد۔
آدم بہ این طور صاحب اوضاع مے شوو و والا
از سجا جمع مے کند +

شاہ قلی میرزا۔ اے راستی از سوزمانیہا بگو چہ طورند
آدم قابل درمیان ایشان ہست کہ در نظر ما
پسندیدہ آید +

شفیع بیگ۔ قربان سوزمانیہا کے این ولایت را بیج
جا ندارد تقریر مے نیست باید دید اگر یک شب
بنظر مبارک برشد معلوم خواہد شد +

شاہ قلی میرزا۔ بے مدتے است کہ ما عاری از
کار ہستیم و مشغول عیش نشدہ ایم شے را
مشغول باشیم گویا عیب ندارد +

شفیع بیگ۔ خیر چہ عیب وارد و نیا محل خوش گذرانی
است ہمہ عمر را بامر حکومت و زحمت مردم
نیتوان گذرانید گاہے فراغت و عشرت ہم
لازم است اما بشرطیکہ بفرمائید شاہزادہ ایرج
میرزا طاؤس رفیق خودش را کہ بسیار دوست
دارد و خوب میزند و خوب مے خواند و خوب
میرقصد بیارو اگرچہ مشکل است +

شاہ قلی میرزا۔ یعنی طاؤس اینقدر ما قابل است +

شفیع بیگ - طاؤس حقیقتاً طاؤس قیامت است ؟
 شاد تلی میرزا - پس واجب شد دیدنش ہمیں اَلآن برو
 پیش ایرج میرزا بگو شائزادہ فرّوا شب مخصوصاً
 مہمان شنائست سوزمانہا خبر پرہند بیابند مخصوص
 طاؤس ہم باید باشد عذر نے پذیریم ؟
 شفیع بیگ - (بتعمیل بیروں مے آید خوشحال مے روو نزد
 ایرج میرزا) -

قربان کار دُرست شدہ سرکار خان عمّو دُرست
 شق کردہ حکماً فرّوا شب طاؤس را بیخوابد ؟
 ایرج میرزا - حالا خوب شدہ حالا خوب شدہ شفیع بیگ
 زود تر بفرست یارو را خبر کنند نامور خاں و
 شریف آقا را ہم مُردہ بدہ بگو حاضر باشند
 برائے خندہ ؟

(پڑوہ انداختہ مے شود)

مجلس سوم

ایرج میرزا - (دقتیکہ شاد تلی میرزا سرگرم بادہ بود خود را
 بہ پہلوئے طاؤس رسانیدہ مے گوید) -

ہمیں کہ مجلس خلوت شدہ سہ دفعہ قائم سرفہ بکن
 ہر وقت از حیاط صدا بلند شدہ چراغما را خاموش
 کن و خود را بیدان بیرون در رو ؟

شاہ قلی میرزا - پچھا شب گذشتہ یک قلیان ہم ریاورید
بکشیم و بخوابیم *

ایرج میرزا - (اشارہ بہ پیش خدمت، یکنند کہ قلیان چوس
چاق گنید) -

بے قربان قلیان نیل بفرمائید بندگان ہم مخلص
بشوند - خدا حافظ شما *

(بیرون آمدہ نامورخان و شریف آقا را حاضر کردہ
دستور العمل میدہ ہماں طور در میان حیاط منتظر
وقت است) -

شاہ قلی میرزا بہ طاؤس - برخیز لباسہاے مرا بکن
طاؤس - بچشم *

(بر میخیزد زمزمہ کناں پا را بر میدارد و با رقص آہستہ
رخشہاے شاہزادہ لایکے یکے میکند و سے اندازد دور -
سہ وقتہ سرفہ بلند میکند ناگاہ باشارہ ایرج میرزا از
توے حیاط سی چل تیرتفنگ خالی سے شود و از بالاے
پشت بام خوابگاہ شاہزادہ پانژدہ نفر چوہاے کلفت
در دست بزمین میزنند و پا بر زمین میکوبند از این
طرف بآنطرف بام میدوئند - صدای - آئی دزد آئی دزد
بلند و طرپ طرپ صدای پیچہ توے خلوت کہ در و
دیوار بلرزہ در سے آید طاؤس جلد برفاستہ چراغہا را
خاموش سے کند و رخشہاے شاہزادہ را بر سے وارد و

در بیروء شائہزادہ دلاور از ترس اُفتادہ و غش میکند) ۛ
 ایرج میرزا - (چراغ بدست مے آید) - اے پدر سوختہ ما چه
 خیر است چه مضر است ؟
 ایرج میرزا بشفیع بیگ - آخر این چه صدا بود چه
 شدہ است باید تمہیدہ ۛ

شفیع بیگ - خیر قرآن نقلی نبودہ است من تحقیق
 کردم وقتیکہ سرکار تشریف بڑوید بہ قراولہا
 میسارید کہ در خلوت را بستہ دُرُشت متوجہ
 باشند دُرُوی و غلی مبادا در اول ورود شائہزادہ و
 چنین شبے اتفاقے بیفتد از قضا قراول بہیں
 خیال خوابش میبرد و تنفس مے شنود چشمش را
 باز میکند یک سفیدی مے بیند - سگ سفید مے
 از دیوانخانہ میآید و میروء بانظرہا چوں قراول
 خواب آلود بودہ بخیاالش آدم است یا دُرُ است
 این بود کہ چنین مشدہ است ۛ

(بایں حرفہا شاہ قلی میرزا بحال مے آید)

ایرج میرزا - خان عمو چوں ایشب از اینجا سدائے
 بلند شدہ است فرود انشاء اللہ سلام نشستہ
 یک قدرے مڑوم را بترسانید ۛ
 شاہ قلی میرزا - بلے بلے بلے یک ہنچو چیزے
 ضروری است ۛ

ایرج میرزا - جا ہم دارد این پدر سوخته کد خدا مرضا
باکلا نتر بد شده است در ایصال مالیات اخلاص
مے کند ۛ

شاہ قلی میرزا - بے وقت است باید پدر این
دو نفر را در آورد شفیع بیگ ضعیف زود کد خدا
مرضی را حاضر کن ۛ

(یک دفعہ کد خدا مرضی از دور پیدا میشود شائزادہ بصدائے بلند)
اے پدر سوخته سفید از این کار با دست بردار و

الّا بجان ایرج سرت را ببرم ۛ

کد خدا مرضی - خیر تر زبان بسر مبارک بندہ

آخر خلوت عرض میکنم ۛ

شاہ قلی میرزا - اینجا تا من تو را

(ایرج میرزا بر میخیزد برود کہ مردم پراگندہ شوند)

کد خدا مرضی را بگوئید بیاید ۛ

(کد خدا مرضی سے آید)

عرض کن چہ میگویی ۛ

کد خدا مرضی - قربانت شوم من نوکری کردہ ام چنین

نیست کہ من از این رسومات بے اطلاع بودہ باشم

اما چہ کنم تقصیر سرکار ایرج میرزا است کہ از اول باین

کلا نتر رو داوہ است حالا باو ہم اعتنائے نئے کند

مالیات را بمن واگذارید بفرمائید چہار صد تومان

سرکار نواب والا پیشکش میدہم صد تومان باہرچ
 میرزا پنجاہ تومان بشفیج بیگ نوشتہ میدہم تا
 بہت روز دیگر دینارے از مالیات نماند *
 شاہ قلی میرزا - برادر نوشتہ شش صد تومان باہر
 من بنویس بدہ بہت روز زیاد است تا پانزدہ
 روز باید برسانی البتہ بدون خلاف *
 (کہ خدا مرضا قلم بر میدارد نوشتہ شش صد تومان :
 اسم شاہ قلی میرزا مینویسد و مہر میگذارد)
 شاہزادہ نوشتہ را بگیرد و ضبط سے کند) *
 این کلانتر بسیار آدم بد ذاتے بودہ است *
 شفیع بیگ - بے بہی طور است کہ میفرماید - نفر
 سرکار والا کیماست خوب میشناسد آدم را انصافاً
 کہ خدا مرضا آدم است چه دخل دارد *
 شاہ قلی میرزا - ماں آقا شفیع دیدی دنیا چه خبر است
 برو بہ آفات بگو مردم این قسم حکومت میکنند -
 مثل شما یاد بگیرید *
 شاہ قلی میرزا - (خطاب بجاہرین) - حضرات شما کلانتر و
 کارگذار سنقر و کلیان را ملاحظہ بکنید سوائے تغلب
 و افساد و خیانت بدیوان خیالے ندارد و آخر
 خود را بکشتن خواهد داد خدا بکند در دست ما
 اتفاق نیفتد *

کلائٹر۔ قربان بخدا سرکار را مشتبه کرده اند من دشمن
دارم در کار دیوانے من اخلال میکنند این کد خدا
مرضا نمیدانم چه عرض تا
(شاه قلی میرزا پایشود قدرے راہ میرود کہ مزد
پراگندہ و نفوت بشود کلائٹر پیش مے آید و عرض
مے کند) «

قربانت شوم بفرمائید شفیع بیگ ہم حاضر بشود
آنم عرائض خانہ زاد را بشنود و
شاه قلی میرزا۔ عیب ندارد شفیع بیگ را صدا کنید و
(شفیع بیگ مے آید)

کلائٹر۔ آقا شفیع بیگ شما خوب از وضع امورات را
ولایت اطلاق دارید بنک سرکار شاهزادہ آقا
مے شود کہ مثل مرضا آدمی بیاورند با من ہم چشم
قرار بدیند من کسے ہستم کہ مالیات دو سالہ را
از جیب خود میتوانم رہم و بکسے محتاج نباشم
اما مرضا و

شفیع بیگ۔ خیر من بارہا در خیرخواہی عرض کرده ام
شما سچا مرضا سچا آنم داخل آدمہا شد و
کلائٹر (شاهزادہ)۔ قربانت شوم مختصر این خانہ زاد
را بہ مرضا نفروشد ہزار تومان بسرکار دویت
تومان بایرج میرزا احمد تومان ہم بہ شفیع بیگ

پیشکش میدہم و پنجروزہ ہم نمیرسانم بشرطیکہ تا
آخر ماہ دینارے از مالیات بزمن مانند ما کہ خدا
مرضا لازم نداریم ۛ

رشفیع بیگ زود بشا ہزادہ اشارہ میکند کہ قبول کن
شاہ قلی میرزا۔ بسیار خوب بسیار خوب نوشته است را
منویس و مہر کن بازواج پدم اگر از حرفت برنگشتی
و خلافت نہ کردی ہرگز بے انتظامی در حق تو نخواہد
شد سهل است کہ جلعت نایب الحکومتی خواہی
پوشید از بیافت ایرج میرزا ہم چشم آب نیخورد
برو برو در فکر تنخواہ باش و جبہ لازم داریم ۛ
کلانتر۔ بے قربان چشم ۛ

(سرفرد مے آورد بیروں مے آید)

(پڑوہ انداختہ مے شود)

مجلس چہارم

(کلانتر وہ روز دیگر خود را بشا ہزادہ نشان نہ دے۔
شاہ قلی میرزا از کج خلقی ہوسے پول از حالت طبیعی
بیروں میرود ایرج میرزا و شفیع بیگ را احضار میکند ۛ
شاہ قلی میرزا۔ ما از طهران نیامدیم کہ این کلانتر رو باہ
صفت مارا ریشخند نماید پدم فرود ناخنہایش را
بیگیرم زیر چوب میکشش ۛ

(، ہمیں کہ کلاوتر از دور پیدا سے شود)

شاہ قلی میرزا۔ (دو زانو راست سے نشیند دست بریش و
بیل سے کشد)۔

آسے کلاوتر پدر سوخته کار بجائے رسیدہ است کہ
نواب مارا مثل تو تشریحے نماید فراش چوب بیاورد
و کلاوتر را بہ بندید ۛ

(فراشاں کلاوتر را انداختہ پایش را بفلک میگذرانند۔ دور
چوب بدرونے بچوب فلک میزنند یا نے زند کسی صد فر
الواط مزبور دست بچوب و چاق و شمشیر و طپانچہ میریزند
توے جیاط فراشما و الواط میریزند ہم و ہر وقت تیر تفتگ
خالی میشود یکے دو نفر میاتند روے ہم بر زمین صدے بگیر باگیر
کلاوتر در میان اینما ماے بکش ماے بکش سے زند ۛ

ایرج میرزا و شفیع بیگ جلدی شائزادہ را بژوہ
در آنطرف کفش کن تالار در میان خلا انداختہ در خلا را
سے بندند و طفل میرزند سیاستند دم در خلا کہ
شائزادہ را محافظت نمایند۔ الواط باشارہ ایرج
میرزا هجوم آوردہ بطرف خلا و فریاد سے گنند ۛ
شاہ قلی میرزا۔ در توے خلا از ہول جان گاہ ریش
سے کند و گاہ نظر سے گند و گاہ بیہوش سے شود در
این بین باز الواط هجوم آوردہ در دم خلا سخرہ ایرج
میرزا را میگیرند۔ شاہ قلی میرزا از سوراخ در نگاہ

میکند بزبان حال -

ایرج قربانت شوم امان ائت پچمایم یتیم میانند +
 ایرج میرزا - بابا مزدوم انصاف بدرهید من چه تقصیر
 دارم بمن چه شائیزاده در رفت من چه خبر دارم +
 (به الواط) - بابا جانم آرام بگیرید و قدرے
 حوصلہ بکنید مٹا کہ این بیچارہ را خواہید گشت
 امروز نباشد فردا باشد +

(الواط به بہانہ جستجو سے روند)

شفیع بیگ و ایرج میرزا - (زود در خلا را باز کردہ
 و شاہ قلی میرزا را گرفتہ بیرون سے کشند) +
 زود باش بیا جایت را عوض کنیم زود مٹند برو
 اے دای خانہ ام خراب حال اے آئند +
 شاہ قلی میرزا - (پامایش سے پیچہ ہم دے آفتد
 برسے لیزد دے گوید -)

نیتوانیم راہ بریم پالے ما از حرکت افتادہ ائت
 آشفیع و خیم شاش داریم زود باش مارا بجائے
 برسوں +

شفیع بیگ - (زود شائیزادہ را بطولیہ سے رساں
 با ایرج میرزا بازوے تواب اثرن والا را گرفتہ
 بلند میکنند میگزارند توے آخر پالانے برویش میگزارند)
 شائیزادہ جان و خیم نفست در نیاید کہ ہمہ بگشتن

خواہیم رفت *

شاہِ ثقلی میرزا - چشم شفیع جان چشم *

(باشارو ایرج میرزا سرباز و نژادش مخلوط ہم باز
ہجوم میآوردند بطرف طویلہ یکے داد میکنند یکے نقش
مے دہد نواب والا از زیر پلان توے آخو رکہ یکے
از اواط یک تیر تفتنگ خالی میکنند بطویلہ رکہ یک
دفعہ وہ دوازده انب از صدائے تفتنگ ہراساں شدہ
افسار را پارہ کتہہ یافتند ہم یکدیگر را لکہ میزنند
و صدا میکنند *)

شفیع بیگ - (بحالت شائہزادہ ترحم آوردہ میدود پیش ایرج میرزا)
قربات شوخی بس است دیگر مزدک مژدہ *
ایرج میرزا - شریف آقا را صدائے کندہ *
(شریف آقا سے آید خندہ کناں)

خوب بلائے سیر این بیچارہ آوردید بس است حالا
دیگر دست بسر میکنیم بروو کلکش کتہہ ریشود *
(ایرج میرزا و شفیع بیگ نواب والا را از بطویلہ بیرون
میآوردند ہر یک از یک طرف بانڈویش را گرفتہ
مے نشانند توے تالار) *

شریف آقا - (بین کہ خدا مرضا) - قربان الحمد للہ قدرے
تشویش کترشد پانصد نفر تفتنگ دار از دہات
رسیدند گذاشتند دروم در و اواط ہم اگرچہ قدرے

کتر شدہ است اما پدر سوختا سخت ایستاد و ائمہ۔
بیچ تڑس و اہمہ ندرارند ۛ

در این ہنگام دوسہ نفر از آدمہائے شریف آقا
سرو صورت خون سے دوئد سے آئند ۛ

یکے از آٹھا۔ مہربان خلعت و انعام مارا ایتھات کنید
الواط زور آورده بودند کہ بیایند تو زدیم سہ نفر
از خویشہائے کلانتر را گشتیم و خدمت کردیم ۛ
ایرج میرزا۔ (در کماں و خشت دو دستے بزانو میزند و میگوید۔)
اے وائے دیدید چہ طور خانہ ام خراب شد حالا دیگر
جمیع اقربا و کسان کلانتر یقیناً بخونخواہی خواہند آمد
و مارا خواہند گشت اے واد بیداد ایٹکہ بدتر شد
سلامت خدمت نہ کنید ۛ

شاہ قلی میرزا۔ (مجدداً باز بدنش منزعش شدہ چشمہائش کج
شدہ بیہوش سے شود باز چند نفر شاہزادہ را بالیدہ بحال
سے آورند) ۛ

ایرج میرزا بشریف آقا۔ شریف آقا وقت خدمت
است تدبیر سے رہن مارا ازیں ورطہ خلاصی بدو ۛ
شریف آقا۔ بلے دیگر جائے ایستادن نیست آنچہ
بمقل من سے رسد این است کہ دو دست چادر
چاقچور زمانہ بیاورند سرکار نواب والا با یک نفر
از نوکرہائے پوشد از این در پشت خلوت نزدیک

بدنہ قلند کے آنجاہا نیست میروند بیرون شہر
 بعد شفیع بیگ اسباب و اوضاع و آدمہاے شائہزادہ
 را بر میدرد میروند میرسند بشائہزادہ و بہ را
 ترتیب شائہزادہ اند این میان بیرون میروند +
 شاہ قلی میرزا - بہ بہ پارک اللہ ہزار آفرین تدریر
 اندیں بہترنے شود انشاء اللہ ہمینکہ اسبابہا من
 رسید سوار میسوم میرانم یکسر بقصر شیریں
 چند روز در آنجا ہستم تا قدرے خرابے من
 برسانید +

(ہمیں تدریرات شائہزادہ را بیرون سے گنڈہ اندیں
 و زطہ خلاص سے شود بیچارہ جانے بدر سے برد و
 سے رووے)

(پڑوہ انداختہ سے شود)

ناظم الدولہ میرزا ملکم خاں

سیاحت نامہ ابراہیم بیگ

نمبر

قزوین

بارے کاشکے ما رو بہ قزوین در تگ و پو در آمد۔
 از رفیقِ راہ پُرسیدیم، اشم شریف شہا؛ گفت، حاجی
 غلام رضا۔ او ہم از من پُرسید، گفتیم ابراہیم۔
 گفتیم کجا ہستید؟ گفت قزوین۔ دیدم خوب است
 رفیق ما براہ بلد است۔ این راہ از طهران تا قزوین
 بجلی تعریف دارد۔ راہ ہم جا راست و منزلہا خوب
 و آراستہ، در حقیقت مے توان گفت کہ بہترین
 راہ مے ایران است۔ حاجی غلام رضا دہات
 عرض راہ و ایست گاہ را یگان یگان ما تعریف
 مے کند۔ در ہر منزل بہ ورود اشہا را عوض کردہ
 ما را معطل نے کند۔ یک شب در میان راہ منزل
 کردیم۔ ہر گونہ اشباب راختے براے مسافریں مہیا
 است۔ بہ رسیدن ما سوار آوردند۔ چاہے دم کردیم۔
 خدمت گاران بہ قاعدہ سوال و جواب مے کنند۔ بشد

از نماز صبح اشیان را بشتند، سواره شده براہ افتادیم،
 قریب نماز شام بہ قزوین رسیدیم۔ از حاجی پرسیدیم
 در کدائیں کارواں سرا منزل کُنیم بہتر است؟ گفت
 در اول شہر مہمان خانہ بہت، آن جا برائے شما خوب
 و مناسب است، اگر در آں جا منزل کُنید راحت
 مے شوید۔ رسیدیم بہ مہمان خانہ، دیدم واقعاً جائے
 خوب است۔ اطاق ہائے متعدد دارد۔ یکے را ہما
 دادند شبے بدو قرائی کہ خیلے اتران است۔ با
 حاجی خدا حافظ کردیم۔ او رفت۔ خدمتگار مہمان خانہ
 سگاور حاضر کرد و گفت، برائے شام چلو مے خواہید
 یا پلو؟ گفتم مگر آشپز خانہ و طعام ہم دارند؟ گفت
 ہمہ چیز بہت۔ گفتم اگر چلو یا خورش جوہ بدہید
 بہتر است۔ گفت ہیشتم۔ چائے خوردہ نماز خواندیم،
 آنگاہ شام آوردند۔ فرزا حاجی غلام رضا بدین ما
 آمد، قدرے صحبت کردیم۔ ہنگام رفتن برائے
 فرزا شب از ما وعدہ گرفت۔ او رفت۔ ما ہم از
 منزل بیرون شدیم و گزوش کناں رفتیم تا بازار۔
 این شہر قزوین وقتے پائے تخت بود۔ ولے حالا
 از رونق افتادہ، خیلے کشیف و خراب است،
 نسبت بہ شہر ہائے فرنگستان و ہکدہ ہم بہ شمار
 نئے رود، زیرا کہ شہر ہائے اروپ در و دیوارش را

نیز کوئی روح و جس ہست از کثرت آمد و شد مردم
 و اشتغال بہ معاملات، شخص برواق تجارت آنجا
 پے تواند بزد۔ یک نفر را در ہمہ شہر بیکار نے
 توان دید۔ ہمہ مشغول کار و در فکر آبادیے مملکت
 اند۔ بالعکس در ممالک ہر جا کہ مے نگری، مردمان
 تنبل و بیکار اند، کہ در ہر گوشہ جوق جوق نشستہ
 اند، شہر ہا ہمہ خراب و چوں گورستان است۔ اگر
 شخص بیدہ بصیرت بنگرد از در و دیوار شہر توان
 شنید کہ باواز بلند مے گوید "من صاحب ندارم، و
 برائے آبادیے من بیج اقدامات بکار نے برند"
 خیلے افسوس خوردم چہ مے توان کرد۔ بارے گفتم۔
 یوسف عثو برویم یک دکان آشپزے، نقشہ نامار
 بخوریم۔ دکان آشپزے سراغ گرفتیم۔ نگاہ کردم،
 دیدم از کثرت کثافت بدکان داخل شدن ممکن
 نیست، تا چہ رسد بچیز خوردن۔ برگشتیم، دیدم
 یوسف عثو مے گوید "اہلبائے پدر سوختہ فرنگستان
 ہمہ دروغ مے گویند کہ میکروہائے ناخوشی از کثافت
 تولید مے شوند، اگر چنان است، پس چرا ایناں
 بارین ہمہ کثافت ناخوش نے شوند؟" گفتم برویم
 بمسجد، نماز خواندہ برگردیم بہ منزل، نامار را ہم
 در آنجا بخوریم۔ رفتیم بمسجد شاہ، در حقیقت مسجد

خیلے عالیست، اما چہ فائدہ، چنانکہ از بیروں باشکوه
 دیدہ مے شود اندرونش صد چنداں پریشان است،
 حصیرا ہمہ جا پارہ پارہ، چند تن نشسته انار میخوروند،
 و در گوشہ دیگر خرمیزہ نخوردہ پوشت و تخمبایش را
 ریختہ بووند بطوریکہ پناہ بر خدا۔ بیچ مسلمان غیرتشدے
 پیدا نے شود کہ از دیدن آن وضع ناگوار خود را از
 گز یہ باز دارد۔ با خود گفتم، خدایا! این جا مقبرہ
 اسلامیان است، این بے حیثان چرا حرمت او را
 نگاہ نے دارند؟ این خانہ است کہ شرفِ اسلامیت
 از اینجا باید منتشر بشود۔ آخر در مضر و اسلامبول
 ما مسجد و جامع را دیدہ ایم، کہ ہمہ با فرشہاے
 گرانہا مفروشند، و از در و دیوار رواج طیبہ آسمان
 بلند است، مؤذن و خدام متعدد دارند و اوقات
 پنجگانہ از تمامی مساجد بانگِ اذانِ محمدی بلند است،
 در مقابل آنها بدریجا چکوہ مسجد و مقبرہ تام وہیم؟
 نے دامن چہ بلا بسر این بلت بد بخت رسیدہ کہ ہمہ
 کور و کرمشده اند۔ بالفرض گوئیم کہ افرادِ ملت عوام
 و جاہلند، آیا علما و حکما و سادات و بزرگان نیز
 این وضع را نے بینند، یا معنی مسجد را نے دانند؟
 در این مساجد نماز جماعت کثر ادا مے شوو، در
 ہر گوشہ چند نفر دشمال خود را بعوض جانانہ پہن کردہ

مشغولاً نماز میگزاردند، چونکہ زمین پر از گرد و غبار
 است ما نیز چنان کردیم۔ پس از اداے نماز از
 مسجد بیرون آمدہ، چند قدمے دور تر دیدیم، قیل و
 قال بلند است، درشت گوش وادام دیدم صدای
 طلب است کہ از مدرسہ بیروں سے آید۔ رفتیم
 توے مدرسہ، بنای بسیار بزرگ و معتبرے بود۔
 میگویند کہ یکے از پادشاهان صفویہ ساختہ است۔
 بر سکوی یک حجرہ آخوندے را دیدم وضو میگیرد۔
 اما در آن حجرہ صدای دو نفر بغوغا بلند است۔
 باخو گفتیم در حالتیکہ این آخوندے سے بیند کہ دو نفر
 مسلمان دعویے سے کنند بیچ نکرده مشغول وضو است۔
 از حالت او تعجب نمودہ زنگاہ کردم۔ دیدم دو تن
 از طلب در حجرہ رو برو نشسته، در دست ہر یک
 کتابے، مشغول جنگ و جدل ہستند، گاہ یکے
 کتاب را بہ شدت تمام بالا بردہ، چنانکہ گویے بسر
 آن دیگرے خواهد زد، آن یکے نیز بہمان طور معرکہ
 غریبے بود۔ از آن آخوند کہ وضو میگرفت و حالا تمام
 کردہ مسح میکشید، پرسیدیم، جناب آخوند، ایناں چرا
 دعویے سے کنند؟ گفت دعویے نیست۔ گفتم مگر
 ایناں را نے رہی؟ گفت، مباحثہ میکنند، دعویے۔
 گفتیم چه مباحثہ وارند؟ گفت مباحثہ علمی۔ گفتیم

چرا این سخنها را بہ ملائمت و شیریں زبانی بہمدیگر
 نے گویند؟ گفت مگر باغندہ و ملائمت علم تو اس
 اموخت؟ گفتم بندہ عرض مکروم کہ بہمدیگر بخشندہ،
 بلکہ چنانکہ من باشا حرف میزنم این طور گفت و شنید
 بکنند۔ آخوند باخشم ہرچہ تاثر از سرتا پاسے من
 من زگا ہے کرو و گفت، تو تڑکی؟ گفتم بلے آذر باشانی
 ہستم۔ گفت اینست کہ چیز نے فہمی۔ برو، برو،
 اینجا محل تماشا نیست۔ ناچار گذشتم، اما در ہر حجرہ
 ہمیں ہنگامہ برپا ہوا۔ گفتم یوسف عثو برویم،
 در این مثلت بہ ہرچہ زگاہ کنیم غم افزاشت۔ این
 یکے را من ندانستہ ہوم کہ برائے آموختن علم باید
 داد زد، فریاد کرد، و نعرہ کشید۔ از مدرسہ چند
 قدمے فراتر نگذاشتہ ہودیم کہ ناگاہ از طرف دیگر
 صدایے، دور باش، بلند شد، از بانگ قرآشاں
 کہ چشم، پوش، برگرد، بالا برو، پائیں بیا، گوش
 آسمان کر مے شد۔ دیدم از دو طرف صف قرآشاں
 است کہ مے آیند۔ در میان صفوف قرآشاں کالیکہ
 در حرکت ہوا، دیدم مژوم رو بدیوار کردہ ایشادند۔
 خلاصہ، مژوم تبعیت نمودہ روسے بدیوار کردیم،
 و پشت بطرف کالیکہ ایشادیم۔ بیچارہ یوسف عثو
 کہ رو بدیوار کردہ ادباً رکوع مے نمود قرآشاں

خیال کرؤند کہ استہزا سے کُند۔ من ہم رو بدیوار
ایستادہ بوم، یک وقت دیدم کہ بزن بزن است۔
بسرو صورت بیچارہ یوسف عمو ہی نشت و سیلی
و چوب است کہ از در و دیوار فرو سے ریزد۔
بیچارہ ہی داد میزند، بابا! چرا سے زنید، تقصیر
من چیست؟ من ہم پیش رفتہ، گفتم، بابا! آخر
سُلمانید، این غریب بیچارہ را چرا میزنید؟ گفتمند
این پدر سوخته بشا ہزادہ خانم بے ادبی کردہ۔
ہی پدر سوختہ۔ کالیکہ گذشت، قرآشاں ماندند کہ
یوسف عمو را ببرند۔ من با خود در اندیشہ ام کہ
خدا یا رچہ کنم۔ بہ این و آن بنا سے عجز و لاپہ
گذاشتم، کہ بابا جان، بخدائے، این مرد غریب
از اوضاع منکبت شُما بے خبر است، او بہ خیال
خودش تعظیم کرؤ، دیدم بجائے نمیرسد۔ یک دفعہ
بخطرم آمد کہ در اینگونہ موارد، بنا بعبادات زشت
این منگشا، پول حلال ہمہ مشکلات است۔
یواشکی بیخ قران در آردم، بہ محض دیدن اختیار
از دست شاں رفت، چوں سوم نزم شدند، و آن
مبلغ را از دستم گرفتہ در رفتند، ما ہم خلاص
شدیم۔ اما یوسف عمو گریان است، من ازو
بجالت سے کشم، بارے بسخنان تسلیت آمیز ازو

دنجوئی کرودہ رفتیم بہ منزل، و بجائے نامار ہی سیخار
 است کہ پے در پے مے کشیم و دود مے خوریم۔ با خود
 مے گفتیم، کہ اگر برائے فردا شب بہ حاجی غلام رضا
 وعدہ ندادہ بودم الآن ازیں شہر بیروں میبشم۔
 خلاصہ بیست و چہار ساعت دیگر از منزل بیروں
 رفتیم۔ فردا طرف غروب بود کہ آدم حاجی آمد۔
 از خد مشکار مہمان خانہ پڑسید، کہ ابراہیم بیگ کدام
 است؟ نشان دادہ۔ آمد و سلام کرد و گفت،
 بفرمائید، حاجی منتظر است۔ دیدم یوسف عمو
 میل ندارد، گفتیم خوب نیست وعدہ دادہ ایم
 باید رفت۔ فردا انشاء اللہ از این جا حرکت میکنم۔
 برخاستہ ہمراہ آدم حاجی رفتیم۔ حاجی از دم در
 مارا پیشواز کردہ در نہایت احترام داخل اطاق
 نمود۔ دیدم وہ دوازده نفر مہمانان دیگر نیز ہستند،
 سلام کردہ نشستیم۔ بعد از مراسم احوال پرسی
 و خوش آمدی، از ہر طرف صحبت در گرفت۔
 یک نفر از مہمانان را کہ در صدر مجلس جائے
 داشت، یکے از حضار مخاطب داشتہ بہ آواز بلند
 گفت، جناب شمس الشعرا بتازگی چیزے انشا
 فرمودہ اید؟ گفت بلے، دیشب چیزے برائے
 نواب والا امیرزادہ نوشتیم، فردا جمعہ است برودہ

حُضُوراً خواہم بخواند۔ دشتِ کَرُو بہ بَغل، کاغذے
 در آوڑو، رہنا کَرُو بخواندن۔ و در اتمام ہر بیتے از
 مستمعین صدائے، بارک اللہ! احسنت! احسنت!
 است کہ بدل میشود۔ یکے ازاں بیانِ گفت، آفرین
 بخیاں مبارک 'فتنا' بہ، بہ، بہ، چہ خوب گفتہ اید۔
 پس روے بمن کَرُو کہ چہ طور است مشہدی؟
 گفتم بندہ از این چیز ہائے نفہم۔ گفت چہ طور
 نے فہمی؟ کلامیست کہ سراپا روح است۔ گفتم بیج
 روحے ندارد، این شیوہ گنہ شد۔ بہائے این سخنان
 دروغ در بیج جائے دنیا یک دینار نے دہند، مگر
 در این ملک، کہ سببِ آثم بجز بیکاری و بیعاری
 و بے غلی و غفلت نیست، کہ ظالمے را دانستہ و
 فہمیدہ بعدالت، چاہیے را بفضیلت، و لیجیے را
 بسخاوت، ستایش کئی، و سببِ یافتن این دروغہائے
 بے معنی نیز بر خود بہ بالی۔ زمان آثرماں نیست کہ
 مزد دانا بدیں سخنان فریفتہ شود۔ شاعری، یعنی
 مداحی کسان ناسزاوار، مانند آن خوشنویس است کہ
 کشش کاف، و یا دائرہ نون را خوب مے کشد و
 نیکو مے نویسد۔ دیگر امثال این کار ہا چنداں از فضائل
 انسانی معدود نیست۔ تو مطلب را درست بنویس،
 گو کشش کاف کج باشد، ہمہ مشخصاں میگویند راست است۔

امروز بازار، مار زلف و سنبلی کاکل، کساد است،
 موے میان درمیان نیست، کمان آبرو شکسته،
 چشمان آہو از بیم آن رشتہ است۔ بجائے خالی
 لب، از ذغال معدنی باید سخن گفت، از قامت چوں
 سرو شمشاد سخن کوتاہ کن، از درختان گرد و گاج
 جنگل مانڈراں حدیث رال، از دامن سپیں براں
 دشت بکش، و بر رسیئہ معاون نقرہ و آہن بیاویر،
 بساط عیش را بر چیں، دستگاہ قالی بانی وطن را
 پهن کن۔ بادہ عقل فرسائے را بے سائے بے جیا
 واگذار، تجارت تریاک وطن را ترقی و رواج بدہ،
 حکایت شمع و پروانہ گنہ شد، از ایجاد کارخانہ
 شمع کافوری سخن ساز کن، صحبت شیریں باں را
 بددوشداں واگذار، سرودے از چغندر آغاز کن
 کہ مایہ شکر است۔ و انحصار این قبیل خیالات فاسدہ
 را کہ مخجل اخلاق اخلاف است بہل، گفتار از حبت
 وطن، شروت وطن، از لوازم آبادیے وطن،
 ترانہ بساز۔ ازیں شاعری کہ پیش گرفتہ اید برے
 دنیا و آخرت شمارچ فائدہ حاصل تواند شد؟ وطن
 شما از مظالم این محکام بے شروت چناں خراب
 شدہ کہ دیگر آبادیے آثرا تصور نتوان نمود۔
 این امیر زادہ ظالم کہ شما اورا در صدق ثمانیے

حضرت یوسف، و در جلالت شان بالا تر از حضرت
 سلیمان نبی تعریف کرده اید، بیداد گریست بے
 ترحمیت، که امروز در بازار از شامت مادر آن عذار،
 که شما با یوسف پیغمبرش قرین داشته اید۔ بسیر
 این یوسف بیچاره، چه بلاها که نپاوردند۔ از چوب
 و مُشت و سیلی و لگد بیج فروگذازے نہ کردند۔ و
 کسے پیدا نہ شد کہ بحال او رحمے کند و یا اینکه
 از تقصیر او پُرسد، ہرگاہ مے کشتند باز احدے
 نے پُرسید۔ خداے چشم را برائے دیدن احسان
 فرمودہ، بایستے آن خود را مشور دارو۔ بدشت جمعے
 بے پدراں چوب دادن و بجان مزدوم انداختن، کہ
 کور شو، دیدہ بہ بند، رُو بدیوار کن، چه معنی دارو؟
 این از آئین مسلمانان است؟ ہرگاہ تو شاعری، و
 از حکمت شعر خبر داری، سرگزشت امروزے مارا
 نظم کردہ در شہر سمرکن، تا خلق بدانند در ایران
 چه است، باتفاق سائر اُمم، ایرانیان اولین قوم
 متمدن رُوے زمین بودند، و بیشتر از سائر ملل
 بعزت و افتخار میزیشتند، حالا چه شدہ کہ وحشی
 تر از ہمہ اقوام شان میدانند۔ و بیگانگان در ایشان
 بنظر خواری مینگرند؟ من خود ایرانی ہستم، پنج
 ماہ است بعزم دیدار وطن و زیارت ہرین مثلکت

بد بخت رسیدہ ام، از بس ناملایمات کہ ہمہ روزہ در
 ہر طرف و در تمامی شعبات ادارہ ملک سے رہیم، ولم
 لختے خون شدہ، از خواب و عیش و نشاط و اماندہ ام۔
 ولے شمارا از این عوالم بے خبر مے رہیم، افسوس کہ
 خون در ابدان شما فسردہ گشتہ، از حیاتِ انسانی غافل
 ماندہ اید۔ وطن شما پائمال جور شدہ، از غایتِ جمل
 بیج در پے دفع آں نیستید۔ و علم و فضلے کہ دارید
 ہمیں بستن چند کلماتِ بے معنی بہمدیگر و بافتن بعض
 دروغماے بے فروغ دربارہ جمعے از ارازل ناس
 است، کہ بافندہ آزا ملک الشعرا، شمس الشعرا،
 نام دادہ در مجلس مے نشانید، و در مخاطبہ بندہ
 شما، بسر مبارک شما، و چما، و چما، خطاب کر وہ،
 شخص را مشتبه مے کنید۔ بے چارہ خیال مے کند کہ
 دانا ترین مردم رُوے زمین است، حال آنکہ
 جواب بیج بچہ کلتبی را در بحثِ معلوم و فنون
 متداولہ نئے تواند بہدہ۔ فضیلتے کہ وارو ہمانا
 دروغ بانی و پاود درائی است۔ حالا مے دانم
 صاحب خانہ از شمس الشعرا خجالت مے کشد، تنہا
 یکے دو تن از مجلسیاں چناں مے نماید کہ بطرف
 من مایلند، اما سائربین مے خواہند مرا سگشتہ ریزہ
 ریزہ کنند۔ یکے گفت، بابا، بگزارید بحال خود،

اینان جُرکند، سادہ دل و بے تربیت باشند۔
 شام آوزوند صرف شد۔ بعد از تہود و غلیان
 مجلس مستغرق گشت، نوکر صاحب خانہ نیز، فانوس
 روشن کرده مارا بمنزل رسانید۔ ہر چند کہ اول
 در خیال داشتیم کہ روز در قزوین رہانم، بے
 بعد از حادثہ یوسف عمو دل از اقامت آنجا
 برکنده شد۔

سیاحت نامہ ابراہیم بیگ

نمبر ۲

مرانہ

بارے پس از اندک گشت و گذار بہ منزل
برگشتیم۔ در حین عبور از میدان دیدم انبوسے
از مزوم در یکجا گرو آندہ، آواز "یا علی" میگوید۔
گفتم یوسف عمو برویم بہ آنطرف بہ بینیم چه خبر است۔
پیشتر رفتہ دیدیم، جمع کثیرے از مزوم بازاری و
دہاتی حلقہ وار نشسته، جمعے نیز پشت سر ایشان
ایستاده اند، و در میان حلقہ دو نفر درویش و
دو بہ تن بچہ درویش مشغول بعضے اذکار و اورادند۔
یکے از آل درویشان گفت، ہر گس "یا علی" از این
بلند تر گوید، مولا علی در خائے قبر مونس او باشد،
خوش دست بہ دامن گذاشته بصورت جلی، نعرہ زد،

”یا علی“ تمام مزدوم نیز کہ قریب بہ دو بیست نفر
 ہوئے، بتقلید او بہ یکبار نعرہ ”یا علی“ کشیدند۔ بعد
 از آن دیدیم، درویش از زیر عباے خود دو سہ جعبہ
 بیرون آوردہ، از یک طرف بخواندن افسوں،
 و از طرف دیگر بہ باز کردن سر جعبہ مشغول
 شد۔ ہی ماراے سترخ، سیاہ، رنگا رنگ بود
 کہ از جعبہ بیرون مے ریخت و بہ نشانیست
 گوناگون مترنم بود و مے گفت، افسوں خواندم
 سیا بیرون بہ عشق حیدر صفا، حلوا، حلوا مار،
 گرزہ، گرزہ مار۔ ازین سخنان بے سرو بن چنداں
 گفت کہ دہنش کف کرد، و در آن اثنا یکبار
 مزدوم گفت، کہ ہمہ دستہا را بلند کشید؟ تا
 اطاعت کردہ دستہا را بالا بردند، من و
 یوسف عمو ہم دستہا را بلند کردیم۔ پس از
 خواندن بعض دعایا، گفت، ہمہ دستہا را بہیب
 برند؟ ہمہ متابعت کردند، ما نیز چنین کردیم۔
 باز قدرے دعا کردہ گفت، ہرچہ بدشت تاں
 آمد، بیش ازید بفرکہ سولا۔ دیدیم ہی پول سیاہ
 است، نیم شاہی و یک شاہی، مثل باران
 از چہار طرف بہین حلقہ مے بارو، من ہم
 نیم قرانے انداختم۔ دیدم یوسف عمو مے خندو

و لے یک عباسی ہم خوش اندامت - مزوکہ قلندر،
 این عوام الناس را چنان ترسانیده است که مافوق
 آن را تصور نے توان کرود - عوام چنان گماں میبرد
 که اگر بگفته آن عمل بکنند و پول بدهند، در دنیا
 و آخرت راستکار نخواهند شد.

بارے این دیو سیرتاں درویش صورت، ہم
 عوام بیچاره را در سہ ساعت در زیر آفتاب
 از کسب و کار شان باز گذاشتند، و ہم آنچه
 از نقد بر خود شان لازم بود از دست شان گرفتند -
 ولم بحال آن مردمان سادہ دل خیلے سوط، با خود
 میگفتم، سبحان اللہ، عجیب عالمے است - عجباً!
 بزرگان این مثلکت ہم کور و ہم کرتند، یا اینکه
 معنی حکومت را نمیدانند مقصود از تشکیل حکومت
 بجز از این نیست کہ بیچاره عوام را از تسلط اینگونه
 عولان بادیه شرارت محافظت نمایند - خلاصہ باز
 در دماغے گندام تازه شد - گفتم یوسف عنو بس
 است - از سیاحت اینجا ہم سیر شدیم، برویم
 منزل منزل رفتہ و پس از نماز و خوردن شام
 خوابیده صبح برخاستیم، بعزم سیاحت شهر ارومیه
 سوار شده راندیم بہ سمت کنار دریاچه ارومیه -
 طول و عرض این راه ہمہ باغات انگور و

سائے میوہ سے سر درختے است، و ہمہ جا دیات
بزرگ معتبر از ہر سوے نمایان است۔ خلاصہ،
نزدیک شام کنار دریا چہ ارومیہ رسیدیم۔ کشتی
حاضر بود بسوے جزیرہ بحرکت آمد، طرف غروب
جزیرہ رسیدیم، کشتیان کہ بارش ہمہ گوسفند
بود آنها را بیرون آورد۔ ما نیز پس از ادائے نماز
و خوردن شام خوابیدیم۔ سحر گاہاں کہ بیدار شدیم
خود را در کنار دریا و نزدیکے شہر ارومیہ دیدہ
بے درنگ بیرون آمدیم۔ از راین جا تا شہر دو فرسخ
راہ است۔ فوراً دو رالاع کرایہ کزوہ عازم شہر شدیم۔
پس از دو ساعت طے مسافت شہر رسیدہ در
کاروانسرای گلشن نام منزل کردیم۔ آن روز را
بیچ جائے زفتیم۔ بعد از نماز یوسف عتو گفت،
من خام بیروم۔ گفتم خود میدانی برو۔ او رفت،
من ہم در صحن کاروانسرا قدم میزدیم، در پیشگاہ
حجرہ دیدم شہزہ و کشمیس زرد پاک کردہ برائے
فرستادن بہ مالک روس بہ قوطیہا پر سے بکنند۔
قدرے بتاشائے آن ایستادم۔ دیدم در میان راین
مزدوران کہ بہ پیر کردن قوطیہا مشغول تیل و قال
است۔ بخدے کہ نزدیک است کار بشت و سیلی
بکشد۔ درشت گوش دادم، دیدم یکے میگوید کہ راین

نعمتیاں تمام بے غیرتند۔ دیگرے از آن طرف گفت،
 از حیدری بے ناموستر در وٹیا کیت، مگر از یادت
 رفتہ، در فلاں دعویٰ از پیش ما چوں روپاہ گریختند؟
 آن وقت مرا نیز بیاد آمد کہ وقتے پدر مرحوم
 نقل مے کرؤ، کہ در بیارے از شہر ہامے بزرگ
 ایران، در میان اہالی جنگ حیدری و نعمتی ہست و
 ہوا خواہی این دو نام، کہ ہچک از غوغایاں نے
 شناسند، ہمہ سالہ غوغئا ریختہ، و بسا مے شود کہ
 طرف غالب بخاہنا و دکا کین مغلوبین افتادہ از غارت
 اموال نیز خودواری نے کنند۔ از صاحب انبار کشیش
 پڑسیدم، چرا ایناں را ساکت نے کئی؟ در سر
 این دو راسم مجہول المعنی ایئمہ خصوصت چیت؟
 مگر ایناں اہل یک مثلکت و برادران وینی و
 وطن ہمدیگر نیستند؟ بیچارہ در پاسخ آہ سروے
 کبید و گفت، برادر عزیز، نصیحت نمودن بدیں
 جملہ تکلیف من نیست، پند دادن تکلیف علیا
 و عقلاے شہر است، افسوس کہ آن بے انصافاں
 ایناں را نصیحت نے کنند،
 بلکہ خود دامن زین آتش این فتنہ اند، زیرا کہ
 خود ایشاں نیز بعضے در طرف حیدریاں و برنے
 در سمت نعمتیاں ہستند، بوٹرہ مرثیہ خوانان

بے انصاف محرک، این فتنہ ہستند و چناں مخم
 این خصومت را در مزرع قلوب جملای قوم
 پاشیدہ اند کہ بتقریر نے آید۔ این است کہ
 بر قابت ہم دیگر کیسہ مرثیہ خواں را پر سے کنند،
 و در زینت و شکوہ نکایا بر یک دیگر سبقت سے جویند،
 سینہ سے کو بند، زنجیر سے زند، سر سے شگافند، غیرہ
 و غیرہ، کہ ہمہ خلاف شریعت و خصوصاً از رُوسے
 ریا است۔ اکثر مجتہدین عظام و علمای اعلام حرام
 سے دانند۔ سے سینہ مساجد ما ہمہ خراب و غرق گرد
 و غبار است، غالب آٹھا ور بشتہ ماندہ۔ این بے
 انصافاں در کوچہ و بازار و کاروانسرا و شوارع کہ
 ہر ملت و گروہ سے حق عبور و مرور را از آنجا ہا
 وارند معابر را برو سے مردم بشتہ، و آنجا ہا
 روضہ خوانی سے کنند و نام آٹرا عبادت
 سے گذارند۔

• مختم برادر پیش میا و رخصتم فرما کہ از آن
 لب و دہان مبارکت ربوسم۔ در ایران مشا را
 اولین شخص مختم دیدم کہ ملتفت این نکات
 باریک و بدرد وطن و دژو مند است۔ در مدت
 سیاحت خود، کہ دیدہ ہر سوسے باز و گوش
 بطرت ہر آواد داشتہ ام، از این اثبہ ہموطنان

احدے را ندیدیم کہ این تا ملایبات را دریافته باشد۔
 امثال این سخنان نغز را از کس نشنیدیم، مگر تو
 کہ دم سیح داری، الحق زنده ام کزوی، خدایت
 زندگانی دراز بخشد *

از حمام رفتن یوسف عمّو چهار ساعت گذشته بود۔
 نیامد، نگراں شدم۔ رفتم بحوالی کاروانسرا، مکانها را
 تماشا نمودم، نزدیک بغروب بود یوسف عمّو آمد۔
 پرسیدم چرا این قدر دیر ماندی؟ گفت شما عند
 کزود آید کہ در ایران بحام نروید۔ مقصود شما این
 است کہ بخزانہ حمام کہ آبش متعفن و بہ کس
 داخل مے شود نروید، نہ اینکه بتوئے حمام داخل
 نشوید۔ تماشای غریبے در حماماے اینجا است، باید
 فردا بخاطر من بحام برویم۔ شما داخل خزانہ نشوید،
 در خارج نشست و شو با آب سرد و تمیز ہم
 ممکن است۔ گفتم مقصودت از اینہم اصرار چیست؟
 گفت شما بیاحت آمدہ آید و ہر چہ مے رہنیدہ
 مینویسید، در حمام اینجا ہم خیلے چیزاے دیدنی و
 نوشتنی ہست۔ گفتم حالا کہ شما مصلحت میدانیہ چہ
 عیب دارو، فردا میرویم۔ از قضا فرداے آئر روز
 جمعہ بود، باتفاق یوسف عمّو رفتم بحمام۔ جامہ را
 عادت است کذہ رفتیم اندروں، چند قدمے

بر نہداشتہ بودم کہ ناگاہ مزدے یک طاس آب
 پائے من پاشید، یکے دیگر نیز پائے یوسف عمو۔
 من تعجب گناں بروے یوسف عمو نگاہ کردہ
 معنی آب پاشی را بایا ازو پترسیدم۔ گفت بایید
 در کنار حوض آب سرو بنشینیم، معنی آنرا بشما
 مے گویم۔ بد آنجا رسیدہ نشستیم۔ دیدم دور تا دور
 حمام سی چهل جانگ انداختہ مزدوم در رُوے آنها
 دراز کشیدہ بدشت و پائے و بریش و سبیل و
 بزلف خود شاں حنا بستہ اند۔ یکے را چپوق و
 دیگرے را غلیان میآورند و یکے را چائے میدهند
 یوسف عمو گفت، آناں کہ پائے ما آب پاشیدند
 دلاک ہستند، خدمتِ شست و شوے مشتریان
 با ایشان است۔ در تُوے حمام چند تن دلاک
 دیگر نیز ہست، ایناں کہ یک طاس آب پائے
 ما پاشیدند مال آناں شدیم، دیگرے حق خدمت
 ما کا ندارد۔ من خریدیم، مطالعہ کنندگان خود
 مے دانند۔

خلاصہ، ما باید چناں منتظر شویم کہ اُستاد دلاک
 مشتریانے را کہ پیش از ما داشت، کیسہ و
 صابون کشیدہ از آن بر سر ما برسد۔ دیدم بقدر
 چهل پنجاہ نفر مشتری و دہ نفر دلاک است۔

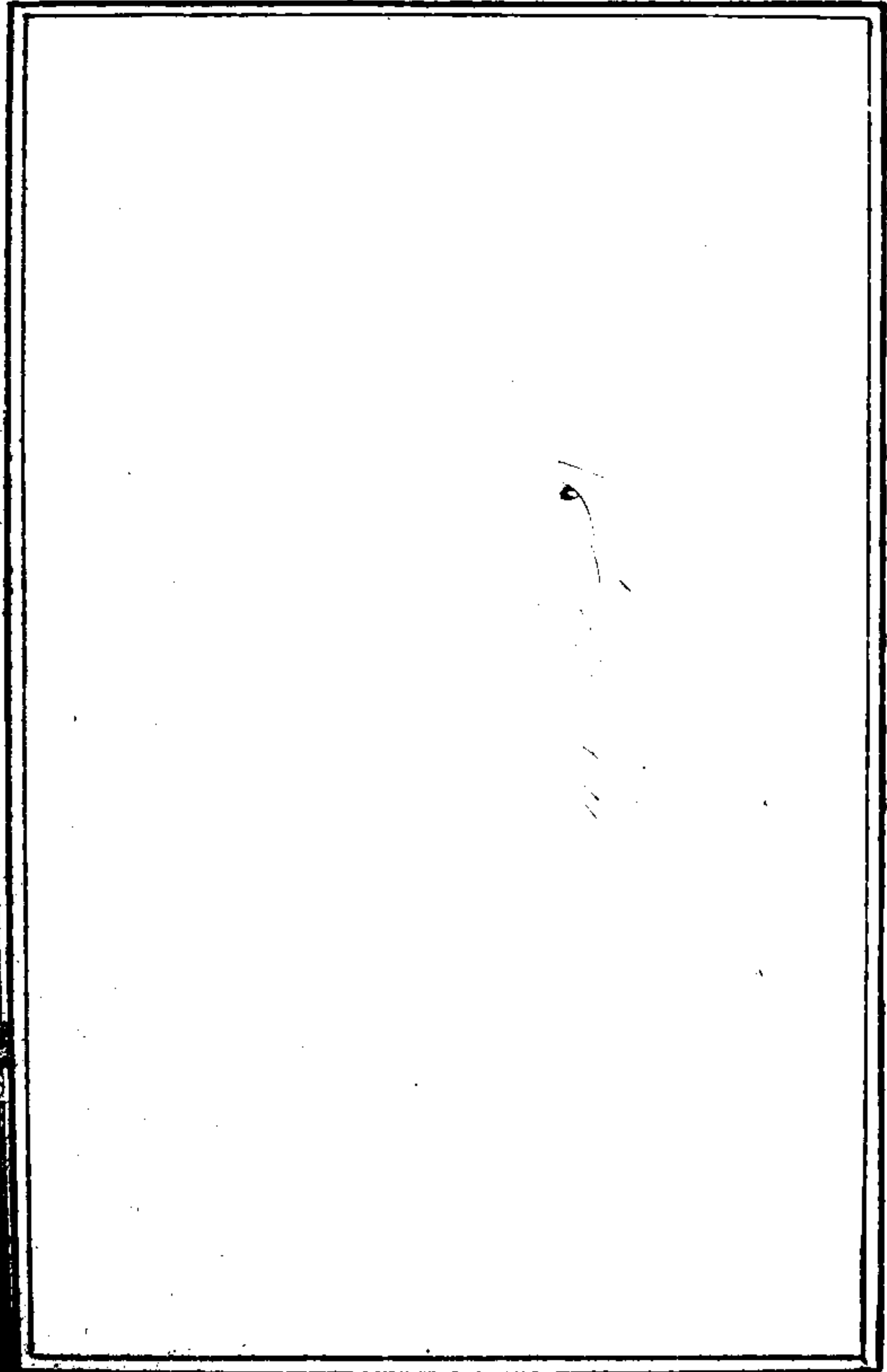
اقلًا باید سه چهار ساعت بانتظار نوبت بنشینیم۔
 یوسف عمو گفت ترا مخصوص برائے تماشا کے
 این وضع آوزوم رک بغتہ من دیروز چرا دیر
 آدم۔ گفتم عجا، ہمہ روزہ چینیں است؟ یا امروز
 بتاسبت بودن جمعہ، رک روز تعطیل است، مزدوم
 بحمام رختہ اند۔ گفت دیروز نیز ہیں طور بود۔
 گفتند تمامی حمام ہائے شہر ہر روز چینیں است
 رک سے بینید۔ گفتم این مرداں چرا بدست و پا ہائے
 خود شاں مانند زناں حنا بستہ اند؟ گفت میگوشند
 یکے اینکے دست و پاے آدمی را حنا ہمیشہ نرم
 میدارد، دوزم آنکے ثواب است۔ گفتم اینکا دلیل
 بیکاری و تن پشوریت، ہمہ ثواباں را تمام
 کردہ اند تنہا خضاب ماندہ است، ایناں قدر
 وطن داری را نے دانند، از لذائذ خدمت وطن
 بے بہرہ اند، نظر شاں کوتاہ، ہمت شاں پست
 است، سیر کردن حکم گزینہ ہزار مرتبہ از خضاب
 کشیدن و در حمام خوابیدن ثواب تراست۔ بارے
 دو نفر نیز در کنار حوض خضاب کردہ غلیان
 مے کشیدند؟ از یکے پرسیدم، آقا شما از اہل
 این شہر ہستیہ؟ گفت بلے۔ گفتم مقصود اینہمہ
 مزدوم رک بدست و پاے خود شاں حنا بستہ اند

چہیت؟ یک نگاہ بس مستعجابانہ بمن کردہ گفت،
 اول اینکه ثواب است - دوم دشت و پاسے آدم
 را نرم مے دارد - آہے سرد از دل درو مند زودہ
 محفتم، آقا جان، دوائے نیر پیدا کنید کہ دل شما
 را نرم دارد، تا چندے ہم در فکر ترقیات وطن
 و در پئے حفظ حقوق آل باشید - آے مردمان
 غفلت زودہ، شما در جائے بسیار باریک و خطرناکے
 واقع شدہ اید! دیروز بود کہ شرارہ بیداد شہ
 عبید اللہ خشک و تر اطراف و حوالی راین شہر
 را سوزاندہ تودہ خاکستر نمود؛ امروز شما در پئے
 نرم کردن دشت و پاسے نگارین خود ہستید،
 و نصف روزے را در حمام، بکارے کہ زناں را
 در خود است بسر میرید - آنمزد در جواب گفت،
 معلوم شد تو عرب ہستی، محب جائے برائے
 خود تمامی پیدا کردہ، کہ گفتہ اند "در غربت بلند
 پیوازی در حمام بکبتر و خود تمامی" مرد کہ تو خود
 بگدام رقت مے مانی؟ اگر در جائے مخفی یا در
 مخرائے بسر تو قضائے وارد بیاید، از نقش
 تو کیست کہ دریابد، تو بگدامین مذہب و ملت
 منسوب ہستی، ترا باہمین گدامین مذہب و فن و
 کفن نمایند؟ در تمامی اعضائے تو نشانہ از

مُسَلِّمَانِ نِیْسَت - مَن اِکْر بَجَاے حَتَامِی بُودے تَرَا
 بِحَتَامِ رَاہ نئے دَاوَم - دِیدِم کَا ر بَ نَقَطَةُ دِیْکَر مَنْتَنَبِی
 مَشَد - دَر اِیْنَجَا رِشْتَةُ صُحْبَت رَا پِچِیدَه بَخُود پَر دَاہْتَم -
 دِلْم تَنگی بَکْرِفَت - دِلَاک رَا صَدَا کَر دَم وَ حَقِ حَتَامِی
 رَا دَاوَه مَن وَ یُوسُفَ عَمُوْ اَز حَتَامِ بَیْرُوں مُشَدِیْم +

نظم
حجرت

مناظرہ تیر و کمان

چوں فگندش بر آسماں پیوست
ماند از دست بوس شاہ زماں
بر زمین زد وہاں زماں خود را
بکمان گفت آسے کج ناراست
گاہ اندر کشاکشت دارند
تقد من شد عصای پیرے تو
کہ نگیرد کسے بدست ترا
نام تو بعد نام من گوید
با وجودے کہ صد من سنگی

شاہ تیرے کہ در کمان پیوست
تیر چوں دید از جفاے کمان
بیخود آنگند ز آسماں خود را
خویشتن را بقصد جنگ آراست
از کبھی کہ باشت دارند
رہبری و بہر دستگیریے تو
ہست بے من بے شکست ترا
چوں ز تیر و کمان سخن گوید
پیش بازوے پڑ دلاں سنگی

جانب خود مکش بزور مرا

ز آنکہ خواہی فگند دور مرا

بر دلش زخمها رسید از تیر
بگذر از طعن گوشہ گیرے من
بشکنی زود گوشہ گیر شوی
بہر دیگران سپر چندین

چوں کمان این سخن شنید از تیر
گفت تا کہ شکست پیرے من
گر تو ہم بعد زان کہ پیر شوی
خویش را بر فلک سپر چندین

کار فرما منم تو کار کنی ازہ بر سر کشیدہ اند ترا ہمد رانیش سے زنی از دم مے زنی زخم تیز مے گزری باز کج رفتی و خطا کردی کہ بگیرند دورت اندازند صلح کرو و ز جنگ خواست اماں ہم از روے مہر پوشتند	تو نہ پہلوے من شکار کنی بر سر رفتہ دیدہ اند ترا تیز ماری و راست چوں کژدم ہر طرف کز ستیز مے گزری بارگ بر نشانہ جا کردی اہل عالم از اں نشان سازند تیر چوں راست یافت قول کہاں باز عقد موافقت بختند
--	--

بیچ کارے ز صلح بہتر نیست
بدتر از جنگ کار دیگر نیست

کشیدن موش شتر را

موشکے در کف مہار اُشتری
در رُبود و شد رواں او از مری
اُشتر از چستی کہ با او شد رواں
موش غرہ شد کہ ہستم پہلوواں
بر شتر زد پر تو اندیشہ اش
گفت رہنمایم ترا تو باش خوش
تا بیامد بر سر جوئے بزرگ
کا اندرو گشتے زبوں ریلے شرگ

موش آنجا ایستاد و مُتَشک گشت
 گفت اے اَشتر رفیقِ کوه و دشت
 این توقف چہیست چیرانی چرا
 پا رہنہ مردانہ اندر جو در آ
 گفت این آجے است بس شرف و عمیق
 من ہے ترمے ز غرقاب اے رفیق
 گفت اَشتر تا بہ رہیم حدّ آب
 پا در او بہناو آن اَشترِ شتاب
 گفت تا زانو است آب اے کور موش
 از چہ حیراں عہشتی و رفتی ز ہوش
 گفت مورچت ما را اژدہا ست
 زانکہ از زانو بہ زانو فرقت است
 گر ترا تا زانو است اے پُر ہنر
 مرا صدگز گذشت از فرق سر
 گفت گستاخی کنن بارِ دگر
 تا نسوزد چشم و جانم زیں شر
 تو مہی با بیشل خود موشے بکن
 با شتر موش را نبود سخن

شکایتِ ایام

سگے شکایتِ ایام با سگے میکرو
 نہ رہیںم کہ چہ برگشتہ حال و شکینم

نہ آشیانہ چو مرغیاں، نہ غلہ چوں سوہاں،
 قناعتم صفت و بڑو باری آشینم

گرم دہند خورم، ورنہ سے روم آزاد
 نہ ہیچو آدمیاں خشتناک ہیشینم

مرا نہ بڑگ زمستان، نہ عیش تابستان
 کفایتِ اشت ہیں پونستین پارینم

نہ در ریاضت و غلوت مقام میسازم
 کہ جائگاہ کلوخ اشت و شنگ بالینم

بلقہ کہ تناول گنم ز دست کسے
 ہواشت گر یزند بعد ازاں بہ ثورینم

چو گزبہ در نر بایم ز دست مزوم رہیز
 در اوقتاہ بوو بیزہ بیزہ ہیشینم

بجائے من کہ نشیند در این مقام رضا،
 برابر اشت گلستان و تنل

مرا کہ سیرت از این جنس و خوسے ازین صفت
 چہ کزوہ ام کہ سزاوار شنگ و نظرینم

جواب داد کزین بیش نعت خویش گوے
 کہ خیرہ گشت ز و صفت زبان تحسینم
 ہمیں دو خوے نکو سپیدہ بس بود کہ ترا
 غریب دشمن و مُردار خوار سے زمینم

سعدی

نے و چنار

گفت روزے بہ نے درخت چنار
 سزدت شکوہ از فلک بسیار
 ہم گنجشک بچہ گر باشد
 بتو بارے گرا نقدر باشد
 نرم نرمک نسیم پاک فضا
 کہ بجنش بیوقتند ز قضا
 بر رخ آب چیں گر اندازد
 سر تو بر زریں بر اندازد
 قد من رہیں چساں سرافراز است
 خود تو گوئی کہ کوہ تفتاز است
 زادی ار خود مرا تو در سایہ
 زیر بالم بدی چو ہمشایہ

چوں زنگہ سے کُنم بہ دورِ فلک
 بتو پشیا رفته جَوَرِ فلک
 گُفت نئے۔ اے ہمیں کرم فرما
 سایہ ات کم نباد از سیر ما
 آنچه گُفتی بود ز طینتِ نغز
 بیک این فکر کن مبروں از مفر
 کہ ترا بادِ بیهناک تر است
 وز تو کمتر مرا ازو خطر است
 زانکہ با این مملایت کہ منم
 سر فرود آورم، نے شکنم
 این سخن در دہان نے میبود
 کز اُفق راہِ خویش باد کشود
 بادِ دیوانہ جشت از زنجیر
 تاخت آورد بر صغیر و کبیر
 نے خارنید قد، و یک درخت
 بود استادہ در برابر سخت
 بیش تر گشت باد آنگونہ
 کہ نہ جا کند و کرد وارونہ
 آن درختے کہ سر بگڑاہی
 سوو بر ماہ پاسے بر ماہی
 ہر کہ گزوں بدعوئے افرازد

گردن لڑو

خویشتن را بگردن اندازد
حسین دانش

کدو و چنار

گویند بر کنار چنارے کدو بنے
بر رشت و بر دوید برو بر روزِ ریش
پرسید از چنار کہ تو چند سالہ؟
گفتا چنار۔ سال مرا بیشتر ز ریش
گفتش کدو کہ من ز قد تو بہ ریش روز
بگذشتہ ام، بگو کہ ترا کابلی ز ریش
دانش چنار پاسخ خوبے کہ در گذر
کامروز بانوام نہ خصومت نہ داوریش
فردا کہ بر من و تو وزد باد مہرگاں
آنگہ شود پرید کہ نامزد و مزد کیش

سدی

موش و گزبہ

قصہ موش و گزبہ بر خوان
 بود چوں اژدہا بکڑمانا
 از براسے شکار موشانا
 جنت بر ختم مے خروشانان
 مست مشد همچو شیر غرانان
 پوستش پر گنم ز کمان
 چنگ و دمان زدے بسوانان
 چوں پلنگے شکار کومانان
 عقوکن از من این گنمانان
 نشوم من فریب و کمانان
 سوے مسجد رشد خرامانان
 وژدے خواند همچو ملانان
 ندم موش را بدندانان
 من تصدق دهم دو من تمانان
 تا بحدے کہ گشت رگزیانان
 زود بژد این خبر موشانان
 زاہد و عابد و مسلمانان
 ہمہ گشتند شاد و خندانان

آسے خروشد عاقل و وانان
 از قضائے فلک پیے گزبہ
 روز اندر شراب خانہ مشدے
 ناگہاں موشکے ز دیوارسے
 سر بخم بر نہاد و مے موشید
 گفت کو گزبہ تا سرش بکنم
 گزبہ این را شنید و دم نزدے
 ناگہاں جنت و موش را بگرفت
 موش گفتا کہ من غلام تو ام
 گزبہ گفتا دروغ کتر گوے
 گزبہ آں موش را باثت و بجوزد
 دست و رور باثت مش کشید
 بار الہا کہ توبہ کژدم من
 بہر این خون ناحق آسے خلاق
 آنقدر لاپہ کژد و زاری کژد
 موشکے بود در پس رہبر
 مرشدگانے کہ گزبہ تائب شد
 این خبر چوں رسید بر موشان

ہر یکے کہ خدا و دہقانہ
 ہر یکے تھمنائے انوانہ
 واں دگر برّہ لائے بریانہ
 واں دگر یک طبق ز خزانہ
 رزقکم فی السماء حقانہ
 از برائے رضای رحمانہ
 روز بیش مے شود فراوانہ
 قدمے چند آے رفیقانہ
 تن شاں رنجو بید لزانہ
 چوں مبارز بروز میدانہ
 یک بدنہاں چو شیر غرانہ
 زود بردند خبر موشانہ
 خاکتاں بر سر آے جوانانہ
 گزبہ با چنگھا و دندانہ
 حال جرحش شدہ فراوانہ
 چوں شدہ تائب و مسلمانہ

ہفت موش گزیدہ بر جشتند
 بر گرفتند بہر گزبہ ز ہنر
 آں یکے شیشہ شراب بکف
 آں یکے طشتکے پر از کشمش
 گزبہ چوں موشکاں بدید بخواند
 روزہ بزدوم بروز ماے دگر
 ہر کہ کار خدا کند بہ یقین
 بعد ازاں گفت پیش فرمائید
 موشکاں جملہ پیش میرفتند
 ناگہاں گزبہ جنت بر موشاں
 دو بدیں چنگ دو ہداں چنگال
 آں دو موش دگر کہ جاں بردند
 کہ رچہ بنشستہ اپد اے موشاں
 پنج موش زمین را بدید
 سالے یک دانہ میگرفت از ما
 ایں زماں پنج پنج مے گیرد

ہشت ایں قصہ عجیب و غریب
 یادگار عبید زاکانا

عَبْدِی زَاکَانِی

اعرابی طامع

عربے درمیان مکہ و شام
 کتبِ اشباب سے نمود مدام
 بہر تحصیل مال و کتبِ ہنر
 از حضر رخت بست سوے سفر
 مدتے سیر کرد و بیچ نہ یافت
 باز سوئے مکانِ خویش شتافت
 چند گہ راہِ بادیه بہ سرید
 تا بیک روزہ از وطن برسید
 از کمر باز کرد اثبانے
 کہ درو بود یخنی و نامے
 چوں بخوردن نشست آن سرہ مزد
 عربے در رسید بادیه گزد
 بدوی چوں شنید بوسے طعام
 پیش رفت و رستادہ کرد سلام
 داد اورا جواب و گفت کہ؟
 پیش من ایستادہ بہر چہ؟
 گفت من چاکرِ سراسے تو ام
 دشت پیامے از براسے تو ام

گُفت از خیل من خبر داری
 بدوی در جواب گُفت آری
 گُفت چون است احمد پشم؟
 کہ ز ہجرش کباب شد جگم
 گُفت از فضل و رحمت یزدان
 باغ محسنے است خرم و خندان
 گُفت چون است مادر احمد؟
 گُفت صد چون برابر احمد
 گُفت چون است قصر و ایوانم
 کہ غمش بر فلک شد افغانم
 گُفت آن قصر و گلش و ایوان
 داغ رشکے است بر دل کیوان
 گُفت آن بارکش شتر چون است
 کہ غمش دامنم چو جیون است
 گُفت باوے کہ فریہ است چنان
 کہ مساوی است پشت باکوان
 گُفت چون است آن سگ در من
 کہ بود رہ ز شیر نہ بر من
 گُفت او خاک آستانہ نشت
 روز و شب پاسبان خانہ نشت
 چوں عرب قصہ را شنید تام

با دِلِ جَمْعِ کَرْدِ سِیْلِ طَعَامِ
 خُورَد چندانکہ سیر گشت از ازاں
 بدوی را نداد و بست اثباں
 بدوی چوں خُستِ او دید
 بر خُود از دَرْدِ جوعِ پیچید
 ناگہاں دید کز کنارہٗ دشت
 آہوئے در رسید و مُشد گذشت
 بدوی چوں رسید آہو را
 از دِلِ خُستِ جنتِ آہ او را
 چوں عرب آہ درو ناک مَشنود
 گُفت باوے کہ آہ بہر چہ بود؟
 گُفت ازین بود کای سگِ در تو
 گرنے گشت صدقہٗ سر تو
 آہوکِ را نے گذاشت گنوں
 کہ ازین دشت جاں برد بیروں
 گُفت اے وائے آن سگِ چوں مُرد
 گُفت از بَشکِ خُونِ اَشتر خُوز
 گُفت خُونِ مَشتر کہ ریخت بگو
 خاک بر فزقِ سن کہ بیخت بگو
 گُفت گُشتند اَشتر سرہ ات
 کہ دہند آب وہ آتش ہمسرہ ات

گُفت اے واے زودجام چوں مُرد
 رخت ہستی چساں بخاک سپرد
 گُفت از بشکہ کوفت سر بزہیں
 از غم فُوتِ احمدِ بشکین
 گُفت اے واے چوں گذشت احمد
 گُفت قعرش بسر فرود آمد
 چوں عرب قصہٴ فراق شنید
 خاک بر سر فشانند و جامہ درید
 بعد ازاں راہ راہ خویش گرفت
 بدوی نان و گوش پیش گرفت
 اے لوائی تو نیز چوں بدوی
 بہر ناں مدح شیخ کس نشوی
 کہ اگر مدعات بر ناید
 از زبان بدت نیا ساید
 لوائی

طائرِ باہمت

دریں خاکی طلسمِ سست بنیاد
 شنیدیم وقتے از فرزانه استاد
 خوش انہاں طائرے در بوستانے

بٹاخے ریخت طرح آشیانے
 ریخت خار و خاشاکے کشیدے
 براں شاخس بصد اُمید چیدے
 خس خشکے چو کپلہ فارے فرودے
 نمودے از شغف و تلکس سرودے
 چو وقت آمد کہ بختش یاور آید
 گل اُمیدش از گلبن بر آید
 دریاں فرخندہ جا منزل گزیند
 دریاں حرم سرا خوشدل نشیند
 کہ ابرے ناگہاں دامن کشاں شد
 وزاں برقی عجب آتش فشاں شد
 شرارے ریخت بر کاشانہ او
 کہ درہم سوخت عشرت خانہ او
 بجا نگذاشت در اندک زمانے
 ازاں جز مشت خاکستر نشانے
 چو دید رایں بازی از چرخ غم اندوز
 کشید از ول چو برق آہے جہانسوز
 نہ دستے آنکہ با گردوں ستیزد
 نہ پائے آنکہ از دوراں گریزد
 بگریبیدے گے بر خویشتن سخت
 بخندیدے گے از مستی بخت

دلش ہر چند زخمی بس عجب داشت
ولے دامان صبر از دست نگذاشت

غبار از خاطر آشفته مے رفت
فریب خویشتن میداد و میگفت
بدل گو باش خاشاکے بخاکے

چو در کف ہشت خاکے نیت پاکے
جہاں گر جملہ از من رفت گو رو

ز مٹشت خاک ریزم طرحتش از نو
ور از برقم برون شد خرمین از دست

بحمد اللہ کف خاکشترم ہشت

بسازم بستر از خاکشتر گرم
وزاں پہلو بنم بر بستر نرم

میرزا نصیر

سکندر و دیوجانس کلی

این طوف حکایتے است بنگر
روزے نہ قضا مگر سکندر

مے رفت و ہمہ سپاہ با او
واں حشمت و ملک و جاہ با او

ناگہ بخرابہ گزر کر دو
 پیرے ز خرابہ سر بدر کر دو
 پیرے نہ رکہ آفتاب پُر نور
 در چشم سکندر آمد از دور
 پت رسید کہ این چہ شاید آخر
 وہیں کینست کہ مے نماید آخر
 در گوشہ این مفاک و لگیر
 بیہودہ نباشد این چنین پیر
 خود رائد ہاں مفاک چوں گور
 پیر از سر وقت خود نشد دور
 چوں باز نہ کر دو سوے او چشم
 ناگاہ سکندر کش بصد چشم
 گفت اے شدہ غول این گذر گاہ
 غافل چہ بنشستہ دریں راہ
 بہر چہ نہ کر دوئی احترام نام
 آخر نہ سکندر است نام
 پیر از سر وقت بانگ بر زد
 گفت این ہمہ نیم جو نیر زد
 نے پشت نہ روئے عالمی تو
 یک دانہ ز کشت آدمی تو
 دو بندہ من کہ حرص و آزند

بر تو ہمہ روز سرفرازند
 با من چہ برابری گئی تو
 چوں بندو بندو منی تو
 میر شیبی

شبلی و مور

یکے سیرت نیک مرداں شنو
 اگر نیک مردی و مردانہ رو
 کہ شبلی ز حانوت گندم فروش
 بدو بُرد انبان گندم بدوش
 رنگہ کزو و مورے دراں غلہ دید
 کہ سرگشتہ ہر گوشہ سے دید
 ز رحمت برد شب نیارشت خفت
 باوا سے خود بازش آورد و گفت
 مروت نباشد کہ این مور ریش
 پراگندہ گزوانم از جاسے خویش
 درون پراگندگان جمع دار
 کہ جمعیتت باشد از روزگار
 چہ خوش گفت فرودو سیے پاک زاد

کہ رحمت بران تڑبت پاک باد
 سیا زار مورے کہ دانہ کش است
 کہ جان دارو و جان شیریں خوش است
 سیاہ اندروں باشد و شگ دل
 کہ خواہد کہ مورے شود شگ دل
 مزن بر سر ناتواں دشت زور
 کہ ہوزے بیابیش در افق چہ مور
 گرفتہ ز تو ناتواں تر بے است
 توانا تر از تو ہم آخر کسے است

سندی

عمر و مزد گدا

گدائے شنیدم کہ در تنگناے
 بہادش عمرش پائے بر پشت پائے
 ندانست دزویش بیچارہ کوست
 کہ رنجیدہ دشمن نداند ز دوست
 بر آشت بر وے کہ کوری مگر؟
 بدو گفت سالار عادل عمرش
 نہ کورم ولیکن خطا رقت کاہ

نداشتیم از من خطا در گزار
 چه منصف بزرگان دین بوده اند
 رکه با زیر دشتان چنین بوده اند
 فروتن بود ہوشمند گزین
 ہند شاخ پتر میوہ سر بر زمین

سہری

خود بینی عقاب

روزے ز سر سنگ عقابے ہوا خاست
 از بہر طمع بال و پر خویش بیاراست
 از راستی بال منی کرد و چنین گفت
 امروز ہمہ روئے زمین زیر پر ماست
 چوں من رکہ تواند رہد در ہمہ عالم
 چہ کز گس و چہ نقش و بیترغ چہ عقاست
 بر آوج چو پرواز کنم از نظر نیز
 بینم سر موئے ہمہ مگر در تیر دریابست
 گر بر سر خاشاک یکے پشہ ز بختد
 آن پر زدن پشہ ہماں در نظر ماست
 بشیاء منی کرد و ز تقدیر نترسید

رنگر کہ انہیں چرخ جفا پیشہ چہ برخواست
 ناگہ ز قضا سخت کمانے ز کیننگاہ
 تیرے ز قضا و قدر انداخت برو راشت
 بر بال عقاب آمدہ آن تیر جگر دوز
 کر عالم مغلوبین بہ سفلیں فرو کاشت
 بر خاک بیفتاد و بغلطید چہ ماہی
 وانگہ نظر خویش کشود از چپ و از راشت
 اینش عجب تہ کہ ز چوبے و ز آہن
 این تندی و تیزی و پریدن ز کجا خاشت
 چوں نیک نظر کرد پر خویش در او دید
 گفتا کہ نالیم کہ از ماست کہ برمانست
 ناصر تو منی را ز سر خویش بدر کن
 رنگر کہ عقابے کہ منی کرد چہا خاشت

ناصر خسرو

مور و عقرب

قضا را بہ صحرَا گذر داشتہم نظر داشتہم
 بر احوالِ موران نظر داشتہم
 ہشتم بہ تہ کہ بر رُوے وے
 ہشتن بہ از تخت کاؤس کے

براں تل ہدے خود سیکے لائے
 کہ موراں گرفتہ دراں خانہ
 براں خاک تیرہ وطن سائتہ
 ز تعمیر آں دل نپرواختہ
 یکے دانہ را بدنداں کشید
 دگر بہر آں دانہ از پے دوید
 پس از ساعتے عقربے شد پدید
 بآں مورخانہ گذارش رسید
 چو دیدند موراں کہ بر خاک شاں
 نمودہ گذر و شمنے پڑ زیاں
 نہ ہر جائے مور کے تیز چنگ
 مہروں آمد و کرد آغاز جنگ
 ہماں عقربے زہرناک و دلیر
 بیفتاد در دست موراں اسیر
 فلگندند مورانش آخر بہ خاک
 تن آژدہ و خستہ و زدناک
 من جیرت آژدہ بسیار زور
 کہ چوں گشت یک عقربے چند مور؟
 دریں فکر بودم کہ در آں رمیاں
 یکے مور کے ہانگ بزد کہ ہاں
 مرؤ خود بفکر و تعجب مدار

نما پرورد از چشم خود بر کنار
 چو داریم جمعیت و یک دلی
 مداریم در پیش خود مشکلی
 چنین است رفتار و کردار ما
 نصیحت پذیرند از کار ما
 تو ہم کتر از مور کے نیستی
 اگر کتر از مور کی چیتی؟
 نگندار از دشمنان خانه ات
 بغارت مدہ لانه و دانه ات
 گنوں قصه سور را یاد کن
 برو خانه خویش آباد کن

وہ خدا

دخمہ شاپور

خداے زمان کردگار زبیریں
 فروزنده مهر و ماه اندراں
 در آندشت چندے شدم پی سپاہ
 کہ از وہم مرغ خورد ریخت پر
 کہ شاپور را دخمہ بوداں مفاک
 دو دانہ گھر یا فتم رہ نہ گنج

بہ نیروے یزدان عقل آفریں
 فرازنده این ملک آسماں
 بخرابے شاپور کردم گزار
 یکے روز جائے نمودم گذر
 مفاکے بدیدم بسے ہونناک
 دراں دخمہ پائے بہادام برنج

گرمایے رخشندہ ہماہناک
 چہ بود آں گرمای دو اندرز بود
 بدیوار آں دخمہ بود این رقم
 زمانے کہ دل را بزدن نہاد
 نبوش این دو اندرز را از پدر
 یکے آنکہ از اہل فضل و کمال
 کہ آبادیے ملک زبشاں بود
 دوم آنکہ از مزدوم زیر دست

ابا خویش آوردم از آن مفاک
 کہ بس فیلسوفانہ اش طرز بود
 کہ شاپور گیتی رستان عجم
 بہر مزچینیں گفت کاسے پور باد
 کن آویزش گوش خود چوں گھر
 مکن زر دروغ و بہ نجشائے مال
 ازین قوم ہر شاہ زبشاں بود
 مشو بیچ کہ غافل درگیر دست

ز افتادگان گفتت دست گیر
 کہ فرودا ہمیت شود و شکر

فرصت شیرازی

پند نامہ نوشیرواں

سپاس از خداوند چرخ بلند
 کہ در دل بگنجد ازو چون و چند
 جہاں آفریں کردگار پھر
 فروزندہ پیکر ماہ و مہر
 رنگارندہ گنبد کوز پشت
 نمایندہ راہ نرزم و درشت
 بجز بندگی مرثدا کار نیست

ہیں پڑوہ اندر ترا بار نیست
 رہنمائی ز دانش بکارم ہے
 خرد را برو بر گمارم ہے
 باید پذیرفت پسند حکیم
 کہ پسند حکیمان یہ از زر و سیم
 چنین گفت فرزانه پیش رہیں
 کہ برگشت بسیار گرو زمین
 ز گفتار یہودہ و جز رنج نیست
 چو خاموشی اندر جہاں گنج نیست
 ہر آن کو کند کار ناکردنی
 بود بر رو کیش اہرینی
 چو خواہی کہ شکر خوری بے کبت
 نگہدار چشم و زبان و دست
 چو زبانی ہر سہ باشد بفرمان تو
 بود رشتہ از ہر بدی جان تو
 بسا شیر مردا کہ در روئے خاک
 ز دست و ز چشم و زباں شد ہلاک
 ہر آن کہ بد نام باشد پیوسے
 کہ آلودہ گزدی بمانند اوے
 کسے را کہ از جہاں دریغ است مال
 بود زندگانی بر او بر وبال

تن از بہر دین بدل کردن رواست
 چو دین را فروشند جانش بہاشت
 چو تن داری و بخت ہر دو جوان
 بیشدوز نام رنگو در جہاں
 ز پھیزے کہ دادت جہاں کردگار
 دولت را بدای دادہ خورشند دار
 چو رہینی کسے بستہ در بند غم
 مکش بر دل خود ز شادی رقم
 پسندیدہ ہرزگز نباشد شباب
 شباب افگند جان مزدوم بتاب
 کسے کو شباباں براسے رود
 بر آید ز کاسے بچاہے رود
 چو خواہی کہ کارے کنی ناگزیر
 چناناں کن کہ باشد ترا دلیزیر
 بکاریکہ اندر شدن راسے نشست
 مبروں آمدن را رنگ کن درست
 رہ میں تاتوانی مبروں آمدن
 پس آنگاہ کن راسے اندر شدن
 ہمیشہ جوان و جوانمزد باش
 نہ دُونی و بے حاصلی فزو باش
 کہ نام جوانمزد اندر ہماں

بود زنده نژد کمان و رهاں
 بود جاں در اندشہ کاشتن
 ز بیگانگان حاجتہ خواستن
 بود مزد گستاخ بے قدر و جاہ
 نباشد بر کس ورا پاؤگاہ
 اگر دانش و دین ترا ہست کیش
 مگو تا توانی کس زار خویش
 کہ ہر چند کوشی دریں روزگاہ
 نیابی یکے راست گو راز دار
 چنین گفت دانا کہ راست گنج
 بہاں بہ بود گنج مفرای رنج
 زکو گفت شاہ عرب در عرب
 کہ بکشادہ بہ دیدہ و بستہ لب
 اگر مزد دانشدہ با ہمیشی
 مداں بہتر از زندگان خوشی
 زکو گوید آن پیر دیدہ جہاں
 کہ چیزے بہ از زندگان مداں
 بدایں بہنی

باو

فراش نیستی و سنی باغ پُر جل

نقاش نیستی و کنی راغ پر صور
 گے ہنرہ گزود از تو فلک وار پر نجوم
 گے لالہ گزود از تو صدف وار پر گمر
 گے لالہ از نشاط تو باشد شگفتہ رخ
 گے نرگس از بنیب تو باشد فگندہ سر
 گے از تو کوسار پر از پارہ سے نقل
 گے از تو جوئیبار پر از تودہ سے زر
 گے گزود از ہوا سے تو پشت بنفشہ خم
 گے گزود از فراق تو چشم شکوفہ تر
 گوئی زمانہ کہ نہ فرسائی از قدم
 گوئی ستارہ کہ نیاسائی از سفر
 بے جسم جلے گیری و بے جاں نفس شمار
 بے دست نقشبندی و بے پای رہ سپر
 پروانہ وار نیست ترا ساعتہ مقام
 دیوانہ وار نیست ترا ساعتہ مقر
 در باغ و راغ جلوہ وہی وقت تو بہار
 بیجاوہ از شقایق و پیروزہ از خضر
 آمیزد از تو با گل و لالہ زمین و کوہ
 چوں ابر با ستارہ و چوں دود با شرر
 جہلی فرجستان

اثر

چه جرم است آن بر آوزده سراز وریاے نوح انگن
 بکوه اندر و ماں آتش بہ بحر اندر کشاں دامن
 رُخِ گزْدُوں ز کون او بےشبر گشته آئودہ
 دلِ لایموں ز اشکِ او بگوهر گشته آہستن
 گئے از صنغِ او گتدو نہفتہ شاخ در کُوْلُو
 گئے از سعئے او گزود سرشتہ خاک بالادن
 بنالہ سخت بے علت بچو شد مُتد بے رکنہ
 بخندد گرم بے شادی بگڑید زار بے شیون
 زہیں آرائے، گزْدُوں سائے، دود اندام، آتشِ دل،
 شبہ دیدار، گوہر بار، مینا پوش، دیبا تن،
 ز لالہ راغ را دارد پڑ از بیجاہ گوں رایت
 ز سبزہ باغ را دارد پڑ از پیروزہ گوں جوشن
 گئے با بحر ہنجاہ، گئے با باد ہم پیشہ
 گئے با کوہ ہمزانو گئے با چرخ ہم برزن
 بشوید چہرہ نشیریں، رہتاہد طرہ سنبل
 بہ بندو دیدہ نرگس، رہدرو جامہ سوسن
 چو رُوئے مردم ظالم جہاں از چشم او تیرہ
 چو رائے خسرو عادل، رہیں از چشم او روشن
 جلی غرچستان

آب

آن حرم پاک چیت چو ارواح انبیا
 مزد انگین ضعیف و سبک قیمت روا
 خانی ز نقش و رسم و چو صوفی کبود پوش
 فارغ ز رنگ و بوے چو پیران پارسا
 گه خوار و گه عزیز گه پست و گه بلند
 گه تیره گاه صافی و گه دورد و گه دوا
 با چشم عاشقان و رخ دلبران قریب
 وز چشم سفله گان و رخ مفلسان جدا
 مقصود جستجوے سکندر بشرق و غرب
 مظلوم آرزوے شهبان کربلا
 گاہے چو جنرئیل خاک آمدہ ز ابر
 گاہے چو مصطفیٰ ز زمین رفتہ بر سما
 جمال الدین اصفہانی

بهار

بہر مگنن ہزاری ساز برداشت
 بہر سروے تدر و آواز برداشت
 شو غافل کہ پیام بہار است
 سراسر کوہ و صحرا لالہ زار است

جہاں رشک نگارستانِ چین است
 صبا مشکِ مِختن در آستین است
 زماں عیسے دم و عشرِ سرشت است
 زمین مینوش از اُردی بہشت است
 چو مے بارانِ نیساں خوشگوار است
 قح در دستِ اثرِ نو بہار است
 شرابِ فیضِ دہمیناے اثر است
 پیائے رشقہٴ میناے اثر است
 پریشاں زلفِ سنبل از نسیم است
 نسیم از بوے او عشرِ شبیم است
 صنوبرِ چوں جواناں دوش بر دوش
 سمن چوں گلرغاں بسہیں بناگوش
 سحرِ زرگیسِ خارِ آلودہ خیزد
 شکہ خند از دہانِ مہنچہ خیزد
 چو مستانِ ازغواں را دشتِ آیام
 شرابِ ازغوانی کردہ در جام
 سحرِ گاہاں نسیمِ آہستہ خیزد
 مچناں کز بزرگِ گلِ شبیم خیزد
 مچناں مچباند اندر آئینہ آب
 کزاں مچبیش نیفتد عکس در تاب
 چمن را اثرِ آزارے نوازو

بارانے رکہ خاکش گل سازد
 ترشح مائے ابر از ہر کنارے
 بود چندانکہ ریشاند غبارے
 نقاب آفکنده باد از چترہ گل
 رگرفتہ شور در شوریدہ مہبل
 چنناں در ہر طرف بالیدہ سروے
 خراماں ہر طرف زیبا تدزوے
 گنوں اندر ہر ہر کس ہوائے شت
 بہر شاخے ز ہر مرغی نوائے شت

مرزا نصیر

بہار

دو بارہ باد بہار باغ شد پے پیار
 باغ شد پے پیار نیچے از ہر کنار
 نیچے از ہر کنار شد آشکارا چو پار
 شد آشکارا چو پار نوائے از مرغ زار
 نوائے از مرغ زار بر آمد از مرغزار
 بجائے باراں سحاب نشانده گولوے تر
 نشانده گولوے تر بشاخمائے شجر
 بشاخمائے شجر ہزارا نوحہ گر

ہزار ہا نوحہ گر بہ پیشِ گلِ تا سحر
 بہ پیشِ گلِ تا سحر بشکوفہ از دستِ خار
 چمن ز فر بہار بود چو خرم بہشت
 بود چو خرم بہشت ز سبزہ اطراف کشت
 ز سبزہ اطراف کشت شدہ است مینوسرشت
 شدہ است مینوسرشت جہاں از اُردی بہشت
 جہاں ز اُردی بہشت کند بخندہ افتخار
 پراز شقائق شدہ است فراز تل و دمن
 فراز تل و دمن بود چو کانِ یمن
 بود چو کانِ یمن ز لالہ صحن چمن
 ز لالہ صحن چمن بگونہ چون بہر من
 بگونہ چون بہر من ہو چو مشکِ تار
 شکوفہ در بوستانِ بشاخما بر دید
 بشاخما بر دید کشود چشمِ امید
 کشود چشمِ امید کہ تا گلِ آید پرید
 کہ تا گلِ آید پرید نمود چشماں سپید
 نمود چشماں سپید تو گوئی از انتظار
 رہیں بہ سنبُل کہ چون بزلّف دادہ است تاب
 بزلّف دادہ است تاب برآں فشاندہ گلاب
 برآں فشاندہ گلاب ز قطرہ ماے سحاب
 ز قطرہ ماے سحاب ہے کند اضطراب

ہے گند اضطراب چو عاشقے بیقرار
 بدشت نرگس قدح ستادہ برپائے مست
 ستادہ برپائے مست از آنکہ شدے پرشت
 از آنکہ شدے پرشت نداد ساغر ز دست
 نہ داد ساغر ز دست نہ یکدم از پائشست
 نہ یکدم از پائشست کہ وا رہد از مخار
 فرصت شیرازی

فضل بہار

(۱)

خیزر کہ در کوه و دشت ، نیمہ زد ابر بہار
 منت ترنم ہزار
 طوطی و دراج و سار
 بر طرفِ مہوئبار
 کشتِ گل و لالہ زار
 چشم تماشا بیار
 خیزر کہ در کوه و دشت ، نیمہ زد ابر بہار

(۲)

خیز که در باغ و راغ، قافلہ گل رسید

باد بہاراں وزید

مزعغ نما آفرید

لالہ گریباں درید

حسن گل تازہ چید

عشق نعم تو خرید

خیز که در باغ و راغ، قافلہ گل رسید

(۳)

بہنگاں در صغیر، صاصلکاں در خروش

خون چمن گرم جوش

آے کہ نشینی خموش

در شکن آئین ہوش

بادہ معنی بنوش

نغمہ سرا، گل رہوش

بہنگاں در صغیر، صاصلکاں در خروش

(۴)

حجرہ نشینی گزار ، گوشہ صحرا گزریں

بر لب جوئے نشین

آب رواں را بہ ہیں

زیریں ناز آفریں

نختِ دل فرودیں

بوسہ زلف بر جبیں

حجرہ نشینی گزار ، گوشہ صحرا گزریں

(۵)

دیدہ معنی کشا ، اے ز عیاں بیخبر

لالہ کمر در کمر

زینہ آتش بہ بر

سے چکدش بر جاگر

شبنم اشکِ سحر

در شفق انجمِ بنگر

دیدہ معنی کشا ، اے ز عیاں بیخبر

(۶)

خاکِ چمنِ وا نمود ، رازِ دلِ کائنات

بود نبود صفات

جلود گریه‌ها سے ذات

آنجہ تو دانی حیات

آنجہ تو خوانی مات

نہ دارد ثبات

خاکِ چمنِ وا نمود ، رازِ دلِ کائنات

اقبال

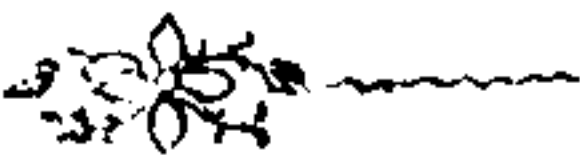
خوشِ دلی

بہاں غم نیز زو بشادی گراے
نہ از بہر غم کز وہ اند این سراےبہاں از پیے شادی و خوشی است
نہ از بہر بیداد و محنت کشی استنہ باید بخود برستم داشتن
نہ از بہر کس نیز بگذاشتناگر تزیسی از رہزن و باج خواه
کہ غارت کند آنچه بیند برآه

بدردیش ده آنچه داری بخش

کہ مہنگاؤ درویش را کس نہ جُست
 بیاتاً نشینیم و شادی کنیم
 دے در جہاں کیقبادی کنیم
 یک امشب ز دولت ستانیم داد
 زوی و ز فرُوا نیاریم یاد
 دے را کہ سرمایہ زندگیت
 بتلخی سپردن نہ فرزندگیت
 مشو در حساب جہاں سخت گیر
 کہ ہم سخت گیرے بود سخت میر
 ز خاک آفریت چو آتش مباش
 حریم و جہانسوز و سرکش مباش
 آساں گذاری دے مے شمار
 کہ آساں زید مرُو آساں گذار

نظامی

قلم

ہمہ نامہا بے قبولش رد است
 زبانش دو اما بیانش صد است
 بد و منجم حروف از نقطہ کشتہ اند
 باو پرشتہ شگفتاؤ پرشتہ اند

دریں عرصہ از سالیکان برودہ گوئے
 کہ از سر قدم کردہ در بخشجوسے
 ندارد خورد نشخوہ در نظر
 کہ نگذشتہ باشد براں سر بسر
 یکے در عرب دیگرے در عجم
 ازہ راز گویند در گوش ہم
 ز گردن فرازا خبرے وہ
 کہ بر پایے ہر حرف سرے بند
 زباں بر سر کار گفتن نہاد
 تراود ہنوزش سخن از نہاد
 بند بر کمان بیاں چوں خدنگ
 قلمرو شمارد چہ روم و چہ زنگ
 خراش چو بالا بلند اں بناز
 ز پابوس او حرفها سرفراز
 ز رشقارش آواز بلبل وہ
 بند بر سمن پایے سنبل وہ
 زخ صفحہ نو در خراش حروف
 کند تیشگی در تراش حروف
 ندیدہ چو او کس بعشق سخن
 سراپا زبان و سراپا دہن
 نشد خامہ تا با سخن ہمزبان

نہ گزوید بر نامہ حکمش رواں
 پیئے ساریکاں نزدبان زہ است
 بجاہش گدا ہمزبان شہ است
 گشاوہ ہر کس زبانی دگر
 نہادہ ہر جا نشانے دگر

ظہوری

نغمہ سازباں

دوہم و دینار من
 اندک و بشیار من
 دولت بیدار من
 آہوئے تاتار من
 ناقہ ستیار من
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست
 دنگش و زیباشتی
 شاہر رعناشتی
 رزگش حوراشتی
 غیرت یبلاشتی
 دختر مخراشتی
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

در تپش آفتاب
 غوطه زنی در سراب
 ہم بہ شب ماہتاب
 میند روی چون شہاب
 چشم تو ناویدہ خواب
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

لگہ ابر رواں
 کشتی بے بادباں
 مثل خضر راہ داں
 بر تو سبک ہر گراں
 سخت دل سازباں
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

سوز تو اندر زمام
 ساز تو اندر خرام
 بے خورش و تیشہ کام
 یا بسفر صبح و شام
 خستہ شوی از مقام
 تیز ترک گام زن منزل ما دور نیست

شام تو اندر یمن
 صبح تو اندر قرن
 ریگ درشتِ وطن
 پائے ترا یاسمن
 آے چو غزالِ ختن
 تیز ترک گام زن منزلِ ما دور نیست

مہ ز سفر پاکشید
 در پس تل آرمید
 صبح ز مشرق دید
 جامہ شب بر دید
 باد بیابان وزید
 تیز ترک گام زن منزلِ ما دور نیست

نغمہ من دلگشائے
 زیر و بوش جانفزائے
 قافلہ ما را در آے
 فشنہ ربا فشنہ زائے
 اے بحرم چہرہ سائے
 تیز ترک گام زن منزلِ ما دور نیست

اقبال

تضییحِ حسین وارش بر خاقانی

مدائن

در وادیئے فکرِت بُود یکشب دِل من حیراں
اندیشہ ہے کزوم در گزروش این دوراں
از فلسفہ زردشت پڑسیدے و یوناں
ناگاہ سروشم گفت، این زمرہ را برخواں
”ہاں آئے دِل عبرت ہیں از دیدہ نظر کن، ہاں!“
”ایوان مدائن را آئینہ عبرت داں!“

(۲)

کو زایت ساسانی؟ گشت ست بنگوں گوئی
افسانہ جمشیدی بہ خواب و فسوں گوئی
در ماتم سے وجلہ ست نالندہ کنوں گوئی
پچیدہ سیا زنجیر، آوزدہ جنوں گوئی
”خود وجلہ چناں گزید، صد وجلہ خون گوئی“
”کز گیسے خونناش آتش چکہ از مرگاں“

۳

از وادیئے این بُود وقتے گذر وجلہ
امروز چرا ویراں شد رہگذر وجلہ

ز اُفتادِنِ طاقِ آمد، آوِخِ ! خَطِرِ دَجَلِهْ
 اشکست ازینِ آسیبِ، آسے کمرِ دَجَلِهْ
 ” از آتشِ حَسرتِ، ہیں، برِیاں جگرِ دَجَلِهْ “
 ” خودِ آبِ شَنِیدستی کاتش کُندش برِیاں “

(۴)

تا رفتِ شِکوہِ دادِ ازِ وشتِ مَدینِ را،
 شیرازِ رِہبُودیِ بگسستِ مَدینِ را،
 جاں با المِ فُرقتِ پیوستِ مَدینِ را،
 از زلزِلۃِ السَّاعۃِ دِلِ نَحستِ مَدینِ را،
 ” تا سِلِیلۃِ آیواں بِشکستِ مَدینِ را، “
 ” در سِلِیلۃِ شُدِ دَجَلِهْ، چوں سِلِیلۃِ شُدِ پِچاں “

۵

آوِخِ ! کہ مَدینِ بُوَد بَیتِ الشَّرِّ اِیراں را،
 کزدے نَجَلِ افروغشِ خورشیدِ درخشاں را،
 بَدِ رُوزِ فِتَنِ مَأمِنِ اسکندرِ و خاقاں را،
 اِمروزِ بیا بِنِگِ رِایں بِنِگِ وِیراں را،
 ” گے گے بزبانِ اشکِ آوازِ وہِ آیواں را، “
 ” تا بُو کہ بگوشِ دِلِ پاسخِ رِشنویِ زِ آیواں “

۶

پہ ویزِ گجا ایدوں و آلِ تختِ زرِ و افسرِ،
 بَنشتِ ستِ بدو بالیں، خاکِ ستِ بدو بَشترِ

کو ہمسر شیرینش، آن آفت جاں پرور،
 گوئی بزمیں نالد چوں پاش نہی بر سر،
 ”گوید کہ تو از خاکی، با خاک تو ایم ایدر،“
 ”گامے دو سہ بر مارند اشکے دو سہ ہم افشاں،“

آتشکدہ شد خاموش، شد نوبہ کلیسا را،
 ارجلال و شرف افزود آئین مسیحا را،
 چوں رایت احمد خاست، بشکت چلیا را،
 ہر دم روئے بودست رایں گنبد مینا را،
 ”گوئی کہ رنگوں کرد است ایوان فلکسا را،“
 ”عظیم فلک گرداں، یا عظیم فلک گرداں،“

این دجلہ بدیں جوشش آیا ز چہ سے گزید؟
 با دزد و خروش این رود با ما ز چہ سے گزید؟
 گاہے بہمانی، گہ پیدا ز چہ سے گزید؟
 بہمن ز چہ سے نالد، دارا ز چہ سے گزید؟
 ”بر ویدہ من خندی کایتجا ز چہ سے گزید؟“
 ”گزیئد بر آن ویدہ کایتجا نشود رگزیان،“

آن رخس کہ نفورش بوسید بر غبت ستم،
 در دشت حادث شد با راکب و رائض گم،

و آن کاخ کہ بد چیدہ پیشش چو صفی انجم،
 و شتور و مرغ و معبد، شد خوابگہ کژدم،
 ”این ہست ہماں ایواں کز نقش رخ مزدوم“
 ”خاک در او بودے دیوارِ رنگارستاں“

(۱۰)

این بارگہ داشت، با چشمک غیرت رہیں،
 اندر در و دیوارش از نظرہ غیرت رہیں،
 از دشت فلک ویراں گشت شت خارت رہیں،
 این دشت درازی را از منشا فطرت رہیں،
 ”پندار ہماں عمدت، از دیدہ فکرت رہیں“
 ”در سلسلہ وزگہ، در کوکبہ ایواں“

(۱۱)

چوں باد سبک بگذشت اینک ز من گیتی،
 شد شکن دیو و دو باغ عدن گیتی،
 از خار جفا فرسود و زو و سمن گیتی،
 کئے خرم و شاد آید بیت انجمن گیتی،
 ”آرے، چہ عجب داری کاندہ چمن گیتی“
 ”بومست پئے بئیل، نوحہ ست پئے انجاں“

(۱۲)

آے خاک! فرد بزدی شانان و مہاں ٹیک،
 رہتاے گنوں زیشان گر ہست نشان ٹیک،

افشرد بزیر پاسے این چرخِ دواں یکیک،
 وارا و جم و کسرا بشمار و رنجواں یکیک،
 ”گفتی کہ سجا رفتند این تاجوراں یکیک“
 ”زیشان شکم خاک ست آریستن جاویداں“

(۱۳)

دل بیچ نیازاری گر با خیر و ہوشی،
 تا دشت و بہ فرست در خیر و کرم کوشی،
 بر گوئی ستنگر را، اسے آنکہ ز تفت جوشی،
 البتہ کفن روزے از دشت اجل پوشی،
 ”خون دل شیرین است این مے کہ ز رز نوشی“
 ”ز آب و گل پرویزشت این خم رک بند و ہنقاں“

(۱۴)

دانی کہ مے گیتی آبیختہ با دژوشت،
 ہر دم رسد آوازے کاسے خواجہ فلاں مروشت،
 آن کیست کہ جان خود زیں وژطہ بڑوں بڑوشت،
 گر فریب و گر لاطر، گر پیلین و گروشت،
 ”چندیں نین جباراں کاین خاک فرو خوردشت“
 ”این گزسنہ چشم آخر م سیر نشد زایشاں“

۱۵

فریاد از آن آفات کاتیم بر انگیزد!
 با جمل در آمیزد، یا عقل در آویزد،

جشم من و تو اندر غزبال فنا بیزد،
 در هر نفس از این دیو صد بائله برخیزد،
 ”از خونِ دلِ طفلانِ سرخاپِ رخ آمیزد،“
 ”این زال سفید ابرو، این مام سیہ پستان،“

(۱۶)

اے داورِ بے منت بر خلقِ عنایت کن،
 بر تربیتِ نوشیرواں آموزش و رحمت کن،
 اے دلِ سخنِ مروده بر زندہ تلاوت کن،
 ”دانش“ تو بدیں مردم تعلیمِ مرآت کن،
 ”خاقانی! ازیں درگ در یوزہ عبرت کن،“
 ”تا از درِ تو زیں پس در یوزہ کند خاقان،“
 حسین دانش

اسپ ضعیف و شاعر ظریف

روزے بازارگاہِ سپہان روزگار
 رفتم کہ قبلہ بہ ازاں آستان نہو
 دیدم بصدورِ مشدِ عزتِ فراشته
 وچترِ سعادتے کہ کم از آسماں نہو
 رہنمشتہ بر صدارتِ ایوانش آصف

کاندر بسیطِ خاک چو او قدر و او نبود
 داراے ملک امیر مبارک کہ ہرگز
 در نطف و جود حاجت بیج امتحان نبود
 کزوم ادا بحد و شنائش قصیدہ
 کاں نوع در بخرن و دریا و کاں نبود
 اچھے کرم نمود کہ در جنس و خش و طیر
 چوں او ضعیف جانورے در جہاں نبود
 بہا کشودش کہ بدنہاں نظر گنم
 چیزے جز آب حیرتش اندر دہاں نبود
 گفتم یاریں جہاں ہرمان کہ آمدی
 گفت آنزماں کہ عالم و آدم نشان نبود
 از تار عنکبوت نفل کرویش بیاسے
 کش طاقت گستن آن رہیماں نبود
 ناگاہش از وزیدین بادے کر شکست
 بیچارہ را تھمل بار گراں نبود
 القصہ چوں براہ عدم رفت عقل گفت
 ما را یاریں گیاد ضعیف این گماں نبود

عصت اللہ

* قطعات

چوں جامہ چہڑ میں شرم صحبتِ ناداں
 زیرا کہ گراں باشد و تن گرم ندارد
 از صحبتِ ناداں بترت نیز بگویم
 خویشے کہ تو نگر شدہ آزرم ندارد
 نہیں ہر دو بترداں تو شے را کہ بعالم
 با خنجر خونریز دل نرم ندارد
 نہیں ہر سہ بتر نیز بگویم کہ چہ باشد
 پیرے کہ جوانی کند و شرم ندارد

ابنِ یسین

شنیدہ ام کہ بآب زراں حدیث چو زر
 رنپشتہ اند بہ ایوانِ کاخِ اسکندر
 مال و ملک جہاں را اگر بقا بودے
 ز دیگرے نہ رسیدے بن ز من بہ دیگر
 عزیز من دو سہ روزے کہ قرصے داری
 چنناں بزی کہ چو بیروں روی ازیں کہفور
 ہر دیار کہ نامت کسے برد بزباں
 بجز دعات نہ گویند کہتر و ہنتر
 پدر کہ جان عزیزش بلب رسیدہ چہ گفت
 یکے نصیحت من گوش کن تو جان پدر

بہر دیار کہ در چشم خلق خوار شوی
 شب سفر کن از اناج برو بجایے دیگر
 بشہر خویش بسے بے قدر بود مردم
 بکان خویش بسے بے بہا بود گوہر
 درخت اگر متحرک شدے ز جاے بہ جاے
 نہ جوہر ازہ کشیدے و نئے جفاے تیر
 اگرچہ دوست عزیز است راز دل کشائے
 کہ دوست نیز بگوید بہ دوستان دیگر
 بکوش تا بتوانی دلے بدشت آری
 کہ در جہاں بہ ازیں نیست ہیج جان پدر

ابن سینا

دلا باہر جہاں بر گردن جہاں
 بہ چنداں کہ چنداں نے نیرزد
 مجو زینت ز یاقوت و زمرد
 کہ اینہا کنڈن کاسے نیرزد
 طعام چرب و شیرین سلاطین
 جوابے تلخ دربانے نیرزد
 بکنج بندگی آزاد بنشین
 کہ ملک مضر زندانے نیرزد
 مرا خیزد ز بحر دل گہر ہا
 کہ ہر یک زاں کم از جانے نیرزد

وے با ہمت اصحاب دولت
 بقیمت گوہر کانے نیرزد
 در بیخ راین میس جاے کہ آنجا
 دو صد دانا بنا دانی نیرزد

ابن یسین

با خرد گفتم آے مدبرِ کار
 کس بدارش چو تو نشان ندہند
 چیت حکمت کہ از خزائے غیب
 قوت یک شب بہ نیکواں ندہند
 بخسیاں دہند نعمت و ناز
 اہل دل را امان جاں ندہند
 آنچہ با عابدان سفلہ دہند
 با بزرگان خردہ داں ندہند
 گنج قازوں دہند دونوں را
 با مہنر پیشہ رنیم ناں ندہند
 کج رہاں را دہند خرمں ہا
 بزرگ کاہے برانتاں ندہند
 گماں را دہند نکر و قند
 با ہمائے جز اشخوواں ندہند
 عقل گفت راین حدیث نشیندی
 ہر کرا راین دہند آل ندہند

ابن یسین

شبے بازے بازے گفت در دشت
 کہ تا کئے کوہ و صحرا نیتواں گفت
 بیا تا سوے شہر آرمیم پر دواز
 کہ با شہزادگان باشیم دساز
 بشہما شمع کافوری گدازیم
 بروزاں با شہماں پتھر بازیم
 جوابش داد آں باز نکو رائے
 کہ آئے نادان ذوں ہمت سراپاے
 تمام عمر اگر در کوہساراں
 جفاے برون رہی جوہ باراں
 کشی در ہر نفس صد گوہ خواری
 ز چنگال عقابان شکاری
 بے بہتر کہ در تخت زر اندود
 دے محکوم حکیم دیگرے بود

بیتی

خانہ را نقش سے کر دند نقاشان ہیں
 بشنو این معنی کریں بہتر حدیثے نشنوی
 استادے نیمہ را کر دو ہچوں آئینہ
 نیمہ را استادے کر دو نقش مانوی
 تا ہر آں نقشے کہ حاصل باشد اندر نیمہ
 رہی اندر نیمہ دیگرے چو اندر سے زوی

اے برادرِ خویشتن را خانہٴ داں ہمچنان
 ہم بہ شفقتِ نیک عالی ہم بہ مہربانی قوی
 تا اگر آں زینہٴ پُر نقشِ نثوانی مُشدن
 رحمتِ بیکن تا مگر آں زینہٴ دیگر شوی

انوری

در شبِ تاریک دیدم پادشاہے را ہر راہ
 کو بہر یک گام صد تحسین نمودے ماہ را
 گفتش مگر نہ نباشد شہریارِ گو باش
 گو بہ فروزند شمعے تا بہ بینی راہ را
 گفت تا آنی زکو گفتی ولے ترمسم سپاہ
 زیں عمل در پردہٴ دل رہ دہند اگرہ را
 ماہ را تحسیر گنم زانزو کہ بے اگرہ خلق
 ہم گدا را رہ نماید نیم شب ہم شاہ را

قآنی

صاحبِ دلے بندِ سر آمد ز خائقاہ
 شکست عند صحبتِ اہل طریق را
 گفتم بیانِ عالم و عابد چہ فرق بود
 تا اختیارِ کروی ازاں این فریق را؟
 گفت :- آں کلیم خویش بُروں میرد ز نوح
 ہیں رحمتِ بیکند کہ رہیرد غریق را

سعدی

قدرِ مردوم سفر پدید کند
خانہِ خویش مرد را بخداست
تا بنگ اندروں بود گوہر
کس چہ داند کہ قیمتش چند است

ادیب صابر

بر لوحِ جاں نوشتہ ام از گفتہ پدر
روزِ ازل کہ تربت او باد عشرتیں
کامے طفل اگر عبثت افتادہ رسی
شوخی مکن بچشمِ حقارت در او بسیں
گر در جہاں دلے ز تو نحرّم نے شود
بارے چناں مکن کہ شود خاطرے حزیں
بر شیر ازاں شدند بزرگانِ دین سوار
کاہستہ تر ز مور گزشتند بر زمین

عقاد فقیہ

درختے کہ تلخ است او را سرشت
گرش بر نشانی باغ بہشت
ور از جوئے خلدش بہنگام آب
بہ بیخ انگبین ریزی و شہدِ ناب
سرا انجام گوہر بہار آورد
ہماں میوہ تلخ بار آورد

فردوسی

اگر بیضہ زاع عظمت سرشت
 رہی زیر طاؤس باغ بہشت
 بہنگام آن بیضہ پروژوش
 از زرش از خیر جنت وہی
 وہی آتش از چشمہ سلسبیل
 ہواں بیضہ گرم وہ جبرئیل
 شود عاقبت بچہ زاع زاع
 برد رنج بیہودہ طاؤس باغ

ہاتھی

قرہا باید کہ تا یک کودک از لطف طبع
 عاقلے کامل شود یا فاضلے صاحب سخن
 سالہا باید کہ تا یک سنگ اصلی ز آفتاب
 نقل گردد در بدخشاں یا عقیق اندر یمن
 ماہہا باید کہ تا یک مٹت پشم از پشت میش
 صوفے را خرقہ گردد یا حارسے را رسن
 ہفتہ ہا باید کہ تا یک پنبہ از آب و گل
 شاہدے را حادہ گردد یا شہیدے را کفن
 روزہا باید کشیدن انتظار بے شمار
 تا کہ در خوف صدق باراں شود در عدن

صدق و اخلاص دوست باید و عمر دراز
تا قرین حق شود صاحب قرانی در قرن
با دو قبیلہ در رو توجید نتوان رفت راست
یا رضای دوست باید یا ہواے خویشتن
سنان

شنیدم کز مک شب تاب میگفت
نہ آن مورم کہ عکس نالد ز نیشم
توان بے منت بیگانگان سوخت
نہ پنداری کہ من پروانہ کیشم
اگر شب تیرہ تر از چشم آہوست
خود افروزم چراغ راہ خویشم

اقبال

۲۸

سکون ہے

فرہنگ

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	حدقہ - حلقہ چشم - خانہ چشم		متوسط العامہ - بیاز قدہ
	سرتا پاتو سے کیے	۳	دور تک کے گرفتہ
	سیاہے سے بندند -		اندہ کسی شخص کے گرد
	عورتوں سے مراد ہے		گرد جمع ہیں +
	جو سرتا پاتو سیاہ برقع		بلند - لمبا +
	پہنتی ہیں +		آواز خوان - گویا -
	روزنہ - سوراخ +		پیشہ ور +
	روضہ خوانی - مرثیہ		اوپرا - مقام جاں راگ
	خوانی - مجالس روضہ -		کے ذریعے قصہ کو بیان کیا
	مجالس عزا +		جائے - Opera =
	تک تک - اکیلے +		MUSICAL DRAMA.
	ہینگ باہم جمع می		تیاٹر - تاش گم
	شوند غلغلہ عزیے		Theatre کا نمبریں +
	راہ می افتد - عورتیں		بلیٹہ - ٹکٹ Ticket.

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	
	دار و ندرار - اثاثہ + عوص - عزت + ناموس - حرمت + تہائے - عدد - لوگ - بار + آجر - خشت پختہ + گیرمی آوردند - (گیر آوردن = حاصل کرنا) + مناری - منارہ کی طرح + لکاک - ایک آبی پرندہ ہے - جو سانپ اور پھلی کا شکار کرتا ہے - (لوز لکاک - لکاک کا گونسلہ محرمانہ - پوشیدہ طور پر + معیوب - زخمی ہو جائے یا چوٹ لگ جائے + کمنہ - پرانے کپڑے کا کپڑا + الاع - گدھا + قاطر - خچر + کفنہا بکرون انداختہ خون جاری	۵	جب باہم ہلتی ہیں تو فوراً گفتگو شروع ہو جاتی ہے اور سب ایک ہی وقت بولتی ہیں + وسعت - قسم + زرد کلاہ کا - مزدوری پیشہ اور دہائی لوگ - Labouring Class. سفید کلاہ کا - تجارت پیشہ وزراعت پیشہ لوگ + سیاہ کلاہ کا - اہلکاراں حکام - عمال + نوکر باب - خدمت گزار حکومت - (باب یعنی دواڑہ) سرکاری ملازم + لکاک - ملکیت + گندویش - شہد کی مکھوں کا پھتہ + لانہ - بھڑوں کا پھتہ - گھونسلہ پیاں خانہ و لانہ ستراون ہیں یعنی گھرباد چکی - بیج چک = بیٹا +	۶	

می شود۔ ماہ محرم کے
ماتم کی طرف اشارہ ہے
جو تلواروں سے کیا جاتا
ہے۔

دل میں خواست بضم
شغل و کار ...
چسپت - میرا دل چاہتا
تھا کہ میری سمجھ میں یہ
بات آجائے کہ ان لوگوں
کا شغل کیا ہے۔

رشوہ - رشوت - مستف
ایران کے حکام کی رشوت
تانی کی طرف اشارہ کرتا
ہے۔

زیر سبیل در کرم
موتچہ کے نیچے دبا گیا (مخادرہ
ہے)۔

دشگیر شدن - حاصل ہونا
تاب میں آنا +

ببخود گفتن - سوچا سمجھا
کے نہ کہنا +

صنعت مزبور - مذکورہ

بالا صنعت +
انگشت شست و
سپاہ - انگوٹھا اور اس کے
پاس کی انگلی +

درخلیت - داخلہ یا داخل
ریگہاسے گروے -

تسبیح کی طرف اشارہ ہے
یعنی یہ لوگ بظاہر تسبیح

خوان اور باطن لوگوں کا
مال اڑاتے ہیں - ع

بر زباں تسبیح در دل گناؤخر +
ادارات دولتی - گورنمنٹ
کے محکمے +

مرکز - دارالسلطنت +
ولایات - صوبے +

ایالات - مجمع ایالت -
سرداری - حکومت یہاں

مراد علاقوں سے ہے +
فراموش خانہ - فری سین +

عوض کنند - بدل دے +
کلب الدولہ و مقراض

السلطنت - کلام کا مذاق

معنی	الفاظ و معانی	معنی	الفاظ و معانی
۱۰	<p>رومان - ناول + پتھر کے - بغیر کسی چیز کے - مناس - کنگال + فرقہ عسکریتہ - فوجی محکمہ سفرہ - دسترخوان + تغییر و تبدیل نیافتہ برہ نہ گیا تھا + اشتہائش - اس کی بھوک فرسخما - کوسوں - ایک فرسخ چھ ہزار گز کا ہوتا ہے - تین میل سے زیادہ چار میل سے کچھ کم + الپسہ فاخرہ - شاندار کپڑے سائر لوازمات - جملہ ضروری اسباب + مستغرق الماس - الماس میں ڈوبی ہوئی + جواہرات میں غرق - سرنا پا جواہرات سے لدا ہوئی تزیینات - جمع تزیینیں - زیبائشی چیزیں - آرائش کے سامان +</p>	۱۱	<p>اڑاتا ہے - پہلے کے معنی سلطنت کا کتا اور دوسرے کے معنی سلطنت کی تیہی + مواد - جمع مادہ - ہر چیز کی اصل - یہاں قاعدہ مراد ہے + نظام نامہ - فوجی ضوابط - یہاں مراد قواعد انجمن + فیلسوف انگلیسی - جان سٹوارٹ مل سے مراد ہے - جس نے فلسفہ اذات پر کتاب لکھی ہے + سمرانچ میپکنڈ - معلوم کرتے ہیں + مامورین - کام کرنے والے - جردہ واران متعینہ ہر وسیلہ بہت ہی گزارندہ درپیش کسی پولے کے جمع نشوونہ ہر ذریعہ سے یہ کوشش کرتے ہیں کہ روپیہ کسی کے پاس جمع نہ ہونے پائے +</p>

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
۱۳	گوہر آسا - موتی جیسے جبر نفس نمودہ - ضبط کر کے + ستر - چھپانا + عرض وجود نہایت - اپنا آپ جتلاؤں - اپنی جیشیت + مقدر - طاقت یا قدرت رکھنے والا - قابل - قادر + طلا - سونا - اشرافی + قلباً - دل سے + مثنوستانہ اجرامی نمود - اوسط طریقہ سے لگایا یا بنایا + مترودانہ - تردد اور شب سے + فرانق - سکے + Frank فرانکس کا ایک قرنی سکے + تفنک - شکاری - شکار کھیلنے والی بندوق + موفیق - توفیق دیا گیا +	۱۳	تفکرات - جمع تفکر - نکر و غم + بے غایات - بے حد بے شمار + غم و کدر - غم و اندوہ ہیجان - جوش میں آنا + اجرا کے رسم عروسی است - رسومات شادی پوری ہوگی + شادی ہوگی + رجا - امید + ماوام - میڈم کا مفہوم Madam اسف خوانی - افسوس + مجلس سور و سرور - خوشی کی مجلس - جلسہ خوشی نہایت - آخر کار + ابن یک را پیچ بخاطر نئے آرنی - اس بات کا بالکل خیال نہ کرنا + یک (محل استعمال ملاحظہ ہو) +

صفر	الفاظ و معانی	صفر	الفاظ و معانی	صفر	
	نظر سے گردانید - نظر دوڑائی + یگان یگان - ایک ایک کو + قطعی مٹلین - محلی ڈبیا + بر خورد - اٹھا لیا - چن لیا - *		حفظ نمودہ بود - جمع رکھے ہوئے تھے + قماش - جامہ ابریشمی + مٹینے - مضبوط + بوسہ تشکرے - شکرے کے طور پر بوسہ لینا + صورت بندی - آراستہ کرنا +		
۱۴	علاوہ - اضافہ - زیادتی + والہ - شیدا + محفظہ - یادداشت جس پر گردن بند الماس کے کوائف یعنی کہاں سے خریدا گیا اور دانوں کی تعداد وغیرہ درج رہتی ہے + جلب - کھینچنا + ظریف - حسین و نازک اندام +	۱۵	لوازم - جمع لازمہ + ورود - نازل ہونا + تقریب - نزدیکی + اکمال نمودہ - تکمیل کو پہنچا کر - پن کر + آلات سرود - باجے - عاری - بے زیور + بنظر خوردن - نظر آنا + فروستیر - ایک عورت کا نام +	۱۶	
۱۸	تقدیم نہاید - درخواست کے - (مغرب میں رقص کے لئے مرد عورتوں سے درخواست کرتے ہیں) + تا آنکہ وقت پر آگندگئے	۱۷	جواہر اتیکہ - جمع الجمع + فریاد - اس جگہ مطلق صدا ہے + کرہ - گولی +		

* فارسی محاورہ میں کہتے ہیں - "نظر بر تیزی بر خوردن" - یعنی نظر کا کسی چیز پر پڑنا +

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ
	ناگہ ظہور - دفعتاً ظاہر ہونے والی مصیبت - ناگہانی مصیبت + تذکرہ - چھٹی + تعمیر - مرمت + اعادہ - لوٹانا +	 ورزید یہاں تک کہ لوگوں کے درہم برہم ہونے کا وقت قریب آیا - یعنی رخصت ہونے لگے + عزمیت - ارادہ + بالا پوش - برقع + پر خوردند - یاقند + توقف ورزید - ٹھہرا - کھڑا ہوا +	
۲۱	مرور - گزرنا + سابق - ڈنٹھل - پھول کی ڈنڈھی + نظیرہ - اس کی مثال فرو آورند - جمع کئے - نیاز آورند - منت کی + بالغ نئے شد - نہیں پہنچتا تھا + تدارک پکند - تدارک کرے - انتظام کرے - پورا کرے +		اوتاق - کرد + منصوب بود - نصب تھا + کشیدن لباس - لباس اتارنا + عاریتی - مانگا ہوا + خروج - باہر نکلنا + نظارت ضبطہ - پولیس کا ٹکڑہ +	۱۹
۲۲	سوویا - جمع سود - نفع جو قرض روپیہ لینے پر ادا کرنا پڑتا ہے + فاحش - زیادہ - حد سے	۲۲	اجبار نمودند - اطلاع دی + بلییہ - آفت +	۲۰

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	دم لیتی تھی + الپسہ - یعنی واحد + سید - ٹوکری + مجاولہ - جھگڑا + کسب تنفس - ہوا خوری گردش می نمود - سیر کرتی پھرتی تھی + رہگذر - اس وجہ سے بے قیدانہ - بلا تکلف + لا ابا لیاہ - لا پرواہی سے +	۲۲	گذرا ہوا + سند کا بر خود نوشتند انہوں نے باہم دستاویزات لکھیں + Bonds قروض - صحیح قرض + پچشم گرفتند - قبول کر لیا + تاوان - جرمانہ - عوض + ورک - پانا - معلوم کرنا + خدمت پیشہ - گھر کا کام کلج + آتش پزنی - باورچی خانہ کا کام - کھانے پکانے کا کام + صافی کا و لٹکا - پھانسنے اور صاف کرنے کے کپڑے + شاقہ - سخت محنت + مالوٹ - عادی - خوگر + ورجہ زینہ - سیرھی + نفس راست می نمود
	چونکہ - ملاحظہ ہو چونکہ کا استعمال یعنی کیونکہ + اسامی - جمع اسم + کرمانشاہ - جگہ کا نام ہے + کلانتر عملی - ذیلدار + کدخدای عملی - نمبردار + پیش خدمت - اردلی یا ملازم + بد نگذرو بشاہزادہ - شاہزادے کو تکلیف نہ ہو	۲۶ ۲۷	۲۳

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ				
۲۸	ظنّ رافت - سایہ مہربانی امنّان - ممنون ہونا + بچھا = بچّہ یا - اسے حرف مذامذوف یعنی اسے بچّو رہا رہے ہاں آج کل کہتے ہیں "کوئی ہے؟"		عجب نارحیل قشنگ وہلو میں است - ناریل کا بنا ہوا حقہ بہت خوبصورت اور عمدہ ہوتا ہے + سُرفہ دان - اگالان ایرج مرزا مرخص است - ایرج مرزا کو اجازت ہے؟ چہرہ - روزانہ یا ماہوار راش یا اس کے دام + مداخلت سے کرمانشاہ = خراج شہریان کرمانشاہ (باشندگان کرمانشاہ شہر کی آمدنی یا محصول) + چشم پوشیم - نہ خریدیں شرح حال - حالت ! کیفیت + سوقات - تھک یا نڈر حالات - اب یا اس وقت سے + عجب گیر افتادیم عجب	۳۰	۲۹	پسہ - بچّہ + دولت و مدخل - روپیہ پیسہ اور آمدنی + شوخی نیست - سہولی بات نہیں ہے + کشاکش ببول - جاگیر کا جھگڑا + زور و خورد رسوم دارم - سرکاری محصولات کی بھرا رہتی ہے + ماچاسے پر رنگ میلے کتنم - ہم زیادہ رنگدار (بیز) چلے پیتے ہیں + بسر فغان - پیال کے مذہم یعنی پیالی بھر کر	۳۱	۳۲

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	
	موزیکا پیچھا - باجہ یا بینڈ بجانے دانے + عصری - سہ پر کے وقت + پیش فنک میزینڈ - نوجی سلام دینا - (پیش فنک داون - نوجی سلام دینا) توپوں کی سلامی + باروبہ - ساز و سامان + صدو - نکر - خیال + افساد - لڑائی یا جھگڑا + سامحات - سہل انگاری - بے پروائی یک پارچہ خوست - ایک خون کا ٹکڑا ہے یعنی مجھے بڑا رنج ہے + بیعرضگی - بے ہمتی + دق کش شدہ - تنگ آکر + از جمیع جہات - ہر لحاظ سے + ملاحظہ از رعیت - رعیت کا لحاظ + میر غضب - جلاوٹ +	۳۵	کشکش میں مبتلا ہیں - عجیب مصیبت میں پڑ گئے شوخی شوخی - مذاق یا دل لگی + سفید - کینہ + منقر و بلوکات - شہروں کے نام + میان مردم اوضاع از برایش بچینی - لوگوں میں اس کے ساتھ مذاق کریگا + صراقتا - خیالات + پشت سرش را بیاورد اس پر عمل کرنا + باز بہا سرش دریاورم کہ نقل مجالس بشود - ہم اس کے ساتھ وہ کریگی کہ لوگوں میں اس کا چرچا ہوگا + بالا با پیچھا - بڑے ڈھول بجانے دانے +	۳۳	۳۴

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ
	لوگوں کو پھانسی دیدے (طناب انداختن - گلے میں شال کی پھانسی ڈالنا + سوزمانیہا - سوزمانی ایران کے صحرائی لوگوں کا ایک فرقہ ہے - جو زن و مرد مل کر گاتے اور ناچتے ہیں + عوارض - ٹیکس + یکسرمی رود - فوراً چلا جاتا ہے + شر و شلتاق - بوٹ بار + خوب میزند و خوب می خواند - خوب گاتا جاتا ہے + خان عمود دست شوق کردہ - خان عمود اچھی طرح مائل ہو کر + یاروگ - دوست یا ساتھی سرف بکن - کھانس + جباط - صمن - آگن +	۲۲	درس دادن - سبق دینا یا مزا چکمانا + معرفی می نماید - روشناسی یا تعارف کراتا ہے + پیشواز - استقبال + خدمات دیوانی - سرکاری فوکری + قرابانے - جمع قربانی + منظم نے آید - انتظام ٹھیک نہیں معلوم ہوتا + اعراض - درگند کرنا - چشم پوشی + اشکال ندارد - مشکل نہیں ہے + بد بازی - شامت بد + انگار میکنی - تو جان لے + سفاهت متاشاکنید - حققت دیکھو یا کینہین دیکھو + محش محش - بیہودہ بکنا برا بھلا کنا - گالی گلوہ + آدم طناب بیندازد -	۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
۴۴	۴۸ پا پیشود - کھڑا ہوتا ہے رپاشدن - کھڑا ہونا + عیب ندارو - کچھ مضائق نہیں ہے + برزین نمائد - بقایا میں نہ رہے + احضار میکند - بلاتا ہے ریشخند نماید - مذاق کرتا ہے + الواط - بد معاش یا گنڈے + کفش کن - (جوئی اتارنے کی جگہ) جس پر جوتی اتاری جاتی اور صاف کی جاتی ہے خلا - پائخانہ + ونچلم - مجھ پناہ دے - دخیں یعنی پناہ - یعنی مرا امان پردہ +	۴۹	۴۹ اندر میں، یہ بول چال کا لفظ ہے + چوہا کے کلفت - نوٹی لکڑیاں - لکڑی کے ڈنڈے + ۵۰ طرپ طرپ - دھڑ دھڑ کی آواز (اسم صوت ہے لکڑیوں کے پڑنے کی) ۴۵ وزوی و غلی - چوری چکاری + ۴۶ یک سفیدی می بنید ایک سفید چیز دیکھتا ہے جا ہم دارد - درست یہی ہے - ہے ہی اسی طرح ۵۲ ۴۶ ڈالتا ہے + تغلب - دھوکہ +
۴۴	۴۸ پا پیشود - کھڑا ہوتا ہے رپاشدن - کھڑا ہونا + عیب ندارو - کچھ مضائق نہیں ہے + برزین نمائد - بقایا میں نہ رہے + احضار میکند - بلاتا ہے ریشخند نماید - مذاق کرتا ہے + الواط - بد معاش یا گنڈے + کفش کن - (جوئی اتارنے کی جگہ) جس پر جوتی اتاری جاتی اور صاف کی جاتی ہے خلا - پائخانہ + ونچلم - مجھ پناہ دے - دخیں یعنی پناہ - یعنی مرا امان پردہ +	۴۹	۴۹ اندر میں، یہ بول چال کا لفظ ہے + چوہا کے کلفت - نوٹی لکڑیاں - لکڑی کے ڈنڈے + ۵۰ طرپ طرپ - دھڑ دھڑ کی آواز (اسم صوت ہے لکڑیوں کے پڑنے کی) ۴۵ وزوی و غلی - چوری چکاری + ۴۶ یک سفیدی می بنید ایک سفید چیز دیکھتا ہے جا ہم دارد - درست یہی ہے - ہے ہی اسی طرح ۵۲ ۴۶ ڈالتا ہے + تغلب - دھوکہ +
	۵۲ افسار ہا - باگڈوریں + کلاکش کندہ بشو - یہ یہاں سے جاتا رہے ۵۳ کسان کلاشتر - نبردار		

صنو	الفاظ و معانی	صنو	الفاظ و معانی
	داخل ہونے ہی + راحت شدن - با راحت شدن (جدید طرز تعمیر) + اطاق - کرہ + قران - سکّہ + شام - رات کا کھانا مخاورہ میں کہتے ہیں شام حاضر است - چاشت حاضر است + چلو یا پلو - پلو - گوشت والا اور چلو بغیر گوشت کے پلاؤ ہوتا ہے + آشیر خانہ - باورچی خانہ + چوچہ - چوڑہ + صحبت کر دیکم - مل کر بیٹھے + نقہ ناما - صبح کا اٹھنا میکروہیا - جراثیم + MICROSES. ناخوشی - بیماری +		کے آدمی + خونخواہی خواہند آمد قتل کے لئے آئیگی + مرقعش شدہ - کانپ کر ورطہ - بنور - مصیبت + چاقچور - بنیان اور پاجامہ (عورتیں اکثر پہنا کرتی ہیں) چاق شور بھی کہتے ہیں + کالسکہ - گاڑی + بلد - رائف + دہات عرض راہ - جو گھاؤں کے راستے پر واقع ہوں + یگاں یگاں - ایک ایک + معطل - ٹھرانا - روکنا + منزل کنیم بہتر است جدید طرز تعمیر ہے یعنی کدام جا منزل کردن بہتر است + در اول شہر - شہر کے شروع میں + شہر میں
۵۵		۵۶	
		۵۷	

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ			
۵۸	حصیر - چٹائی + ہوامع - جمع جامع - مراد جامع مسجد سے ہے - جہاں تمام شہر کے لوگ نماز جمعہ جمع ہو کر پڑھتے ہیں + رواح طیبہ - عمدہ خوشبوئیں وشمال - تولیہ Towel پہن کر رہ - بچھا کر + تو کے مدرسہ - اندرون	۶۱	تبعیبت - حکم ماننا - پیروی + ہی - پے بہ پے + لابہ - خوشامد + موارد - جمع مورد کی بیاں معنی معاملات + حلال - بہت حل کرنے والا + یوانشکی - آہستگی سے طرف - جانب - وقت بفرمائید - (تشریف رکھئے) + حرکت - ہلنا - چلنا + وم - کنارہ + پیشواز - استقبال + از ہر طرف صحبت در گرفت - چاروں طرف گفتگو ہونے لگی + مستمعین - سننے والے حاضرین + بارک اللہ - اللہ برکت دے + (جملہ دعائیہ)	۶۲	مدرسہ + منفرداً - علاحدہ علاحدہ + بادشاہان صفویہ صفوی خاندان کے بادشاہ جو ایران میں حکمران تھے + سکوکے - چہترہ + دعوئے - خواہش - جھگڑا + مسح - وضو کا ایک حصہ ہے جس میں پانی سے تر انگلیاں سر پر اور بعض حالتوں میں پاؤں پر پھرتے ہیں + داد زون - شور مچانا +	۵۹	۶۳

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ		
	حین - ہنگام - وقت پر اذکار و اوراد - جمع ذکر و ورد - اسمائے الہی بعض دعاؤں کو بار بار بطور عبادت پڑھنا مولام - مولائے من جعبہ - تزکیش - تیردان حلوا - حلوا مار کرزہ کرزہ مار - بے سنی الفاظ جو عموماً منتر جنت میں مستعمل ہوتے ہیں صوتِ جلی - بلند آواز ہے - متوازی - پیہم نیم شاہی - ۲۵ دینار یا ۵ غاز کا ایک سکہ یک شاہی - ۵۰ دینار یا ۱۰ غاز کا ایک سکہ حلقہ - گھیرا - مجلس قران - ایک سکہ جو ۱۰۰۰ دینار کے مساوی ہوتا ہے	۶۹	احسنت - شاباش آزین - (کلمہ تحسین) بذل میشو - کہے جاتے ہیں - بولے جاتے ہیں بہ بہ - مرجبا - واد واد کساد - غیر مروج زغال - پتھر کا کوئلہ گگرد و گاج - اطراف وشنگاہ - کارخانہ پہن کن - وسعت دے چغندر - چغندر - ایک نور کا پھل جس سے شکر بنائی جاتی ہے ہل - پھوڑو سمرکن - سمرقند SamarKand. در تمام شعبات ادارہ تک - ملی محکمہ جات کے تمام میسوں میں مشداولہ - مروج گشت و گزار - چلنا پھرنا - مشرگشت	۶۸	۶۷	۶۵

سنو	الفاظ و معانی	سنو	الفاظ و معانی
۷۰	عجاسی - ایک سکہ جو ۴ شاہی کے برابر ہوتا ہے + توطیہا - ٹین کے ڈبے + برویم منزل - گھر چلیں طرف غروب - غروب کے قریب + خود میدانی - رو - محاورہ ہے - ہماری زبان میں کتنے ہیں اچھی بات ہے + وعوے - جھگڑا + دکانین - حج دکان + خود داری نمی کنند - نہیں رکھتے - (جدید محاورہ ہے) + مجمول المعنی - نا معلوم معنی والے - محل + تکلیف - فرض - کام - اردو میں تکلیف شکل یا دکھ کے معنوں میں مستعمل ہے + سہل اسٹ - ان الفاظ کو متن سے خارج کر دیا ہے	۷۳	بو پڑھ - خصوصاً + سکایا - مع تکیہ + زنجیری زند - زنجیروں سے ماتم کرتے ہیں + مرور - گزنا + روضہ خوانی - حالات کربلا کو بیان کرنا + رخصتم فرما - مجھے اجازت دے + نا ملائمت - خرابیاں
۷۱		۷۴	متعفن - بودار + تکیز - صاف + کنڈہ - آثار کر + پامیا - اشارہ +
۷۲		۷۵	سبیل - سوچہ + چون - پاش + ظلیان - حقہ +

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	کاماں جمع کاد خلافت قیاس + سویاں - ریتی جس سے لوا رگڑتے ہیں + مزدوگاں - خوشخبری + تائب - توبہ کرنے والا + کہ خدا - گھر کا سردار - رمیں + الوان - قسم قسم کے +		دلاک - حجام + کیسہ و صابون کشیدہ حام میں کیسہ و صابون سے بدن مل کر + ۷۶ وطن داری - وطن پرستی محبت وطن + ۷۷ ورنخور - لائق - سزاوار +
	سکندر و پوجا سنس کلپی ۹۶ مناک - گرہا - زمین نشیب پیر از سر وقت خود نشد گور - بڑھا اپنے خیال میں بیٹا رہا اور سکندر کی طرف توجہ نہ کی +		حصہ نظم ۸۹ موش و گربہ اس نظم کے قافیہ میں آخری حرف الف زاید ہے + رِزْقِكُمْ فِي السَّمَاءِ حَقَّانًا پہلا جزو قرآن مجید کی آیت ہے : لَفْظِ حَقَّانًا عَلُوْدٌ هُوَ اس کے معنی ہیں بیک تھلا رزق آسمان میں ہے - آسمان سے مراد بادل ہیں جن کے برسنے سے رزق پیدا ہوتا ہے +
	۹۷ با من چه برابری کنی تو چوں بندہ بندہ منی تو تو میری برابری کیا کرتا ہے جبکہ تو میرے غلاموں کا غلام ہے یعنی حرص و آز		

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ
	سمرغ - ایک فرضی جانور کا نام ہے + عنقا - ایک فرضی جانور + گز عالم علویش + سفلیش فرو کاست جس نے اس کو عالم بالا سے نیچے گرا دیا + لانہ - بھڑوں کا چھتا +	۱۰۰	میرے مطیع ہیں اور تو ان کا مطیع ہے + شبلی و مور حانوت - دوکان + انبان - قبلا - بوری + فردوسی - شاعر جو شاہنامہ کا مصنف ہے + مور - چیونٹی +	۹۸
	دخمہ شاپور دخمہ - آتش پرستوں کی قبر جو تہ خلیے کی شکل کی ہوتی ہے + ابا - الف زاید ہے جیسے بر سے ابر - اسما و افعال میں ایسا کرتے ہیں سکندر سے اسکندر - گفت سے گفتا + اندرز - نصیحت + پور راو - مرکب توصیفی شریف بیٹا +	۱۰۲	خود بینی عقاب ققنس - ایک فرضی پرند جس کی آواز سے علم موسیقی حکما نے نکالا ہے - اس کی عمر ہزار سال کی ہوتی ہے اس کی مادہ نہیں ہوتی - مرنے کے وقت بہت ساری لکڑیاں جمع کر کے ان کے اندر بیٹھتا ہے اور دھپک راگ سے لکڑیوں میں آگ لگ جاتی ہے اور وہ جل جاتا ہے +	
		۱۰۳		

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ
	باد		پندنامہ نوشیرواں	
	محلل - جمع محلّ معنی خط	۱۰۶	گنبد کوز پشت - مراد	
	دار چادر +		از آسمان +	
	پپر صورت - یعنی پپر از	۱۰۷	بار - دخل +	۱۰۴
	صورت - تصویروں سے		بود بر رد کیش اہرنی	
	پپر +		شیطان کے مذہب پر ہوتا	
	نہیب - خون - دہشت		ہے - کیش - مذہب -	
	گوئی زمانہ کہ نہ فرسائی		اہرین یا اہرمن یزدان	
	از قدم و گوئی		کی ضد - آتش پرست و	
	ستارہ کہ نیاسائی از		خدا مانتے ہیں یزدان نیکی	
	سفر - گویا تو ایک زمانہ		کا خدا - اہرمن بدی کا	
	ہے کہ چلتا رہتا ہے -		کبست - اندرائن جیسی	
	یا ایک ستارہ ہے کہ		ایک کڑوی گھاس ہوتی	
	گردش میں رہتا ہے +		ہے + زہر قاتل +	
	بے جسم جا کے گیری و		مردا - الف غلت کا ہے +	
	بے جاں نفس شمار ہو		اوکے - یا زاہد ہے +	
	بے دست نقشبندی و		بذل کر دن - خرچ	۱۰۵
	بے پائے رہ سپر -		کرنا - کام لینا +	
	تو بغیر جسم کے جگہ گیری		فرد باش - علحدہ ہو +	

معنی	الفاظ و معانی	معنی	الفاظ و معانی
	ہم برزن۔ ہم کوچہ ہمسایہ +		ہے اور بغیر جان کے سانس لیتی ہے۔ بغیر ہاتھ کے نقاشی کرتی ہے اور بغیر پاؤں کے راستہ چلتی ہے +
	آب	۱۰۹	مقرر۔ ٹھہرنے کی جگہ۔ قرار +
	جرم۔ تن۔ جسم +		پیداہ۔ یا قوت۔ سرخ رنگ جوہرات کی قسم سے ہے +
	شبک قیمت۔ ہلی قیمت والا +		پیروزہ۔ فیروزہ۔ سبز رنگ +
	روا۔ جائز +		مخضر۔ شاخ سبز۔ سبزہ
	با چشم عاشقان و رخ دلبراں قریں و دوز چشم سفلہ گان و رخ مفلساں جدا۔		ابر
	عاشقوں کی آنکھ اور معشوقوں کے چہرے کے ساتھ۔ نالائقوں کی آنکھ اور مفلسوں کے چہرے سے جدا ہے۔ رخ دلبراں اور رخ مفلساں کے ساتھ آب کے حقیقی معنی مقصود نہیں بلکہ رونق مراد ہے +	۱۰۸	لون۔ رنگ +
			آبستن۔ حامل۔ یہ لفظ مصدر کی وضع کا ہے۔ لیکن مصدر نہیں ہے
			بالا دن۔ اونچا ٹھکانا +
			شبہ دیدار۔ دیکھنے میں رات جیسا یعنی کالا +

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	<p>کر دیا گیا تھا۔ اور مرتے دم تک اُن کو پانی کی حدیث رہی مگر نہ ملا۔ لیکن اس کا بدل اُنہیں بہشت میں حوض کوثر کا پانی ملا۔</p> <p>گکا ہے چو جبرئیل بنحاک آمدہ ز ابرہہ گکا ہے چو مصطفیٰ ز زمیں رفتہ بر سما نہ مصرعہ اول میں حضرت جبرئیلؑ کے آسمان سے زمین پر نازل ہونے کی طرف اشارہ ہے کہ وہ پیغمبروں کے پاس احکام خدا کے کر آیا کرتے تھے۔ یہاں پانی کے بصورتِ بارش زمین پر آنے سے مراد ہے۔</p> <p>مصرعہ ثانی میں پیغمبر اسلام صلعم کے سراج کی طرف اشارہ ہے۔ نبوت کے بارہویں سال ماہ رجب</p>		<p>مقصود جستجو سے سکندر بشرق و غرب بڑے مطلوب آرزو سے شہیدانِ کربلا۔ مصرعہ اول میں سکندر کی طلب آب حیات کی طرف اشارہ ہے کہ حضرت خضر علیہ السلام کی رہنمائی سے بحرِ ظلمات میں آب حیات کی تلاش کے لئے گیا تھا لیکن بے نیل مرام واپس آیا۔ چنانچہ یہ شعر اس واقعہ کی تائید کرتا ہے۔</p> <p>تہیدستان قسمت را چه سود از رہبرِ کامل چو خضر از آب حیاں تشنہ سے آرد سکندر را مصرعہ دوم میں کربلا کے حادثہ جاغزرا کی طرف اشارہ ہے کہ امام حسین علیہ السلام اور اُن کے رفقاء تین دن کے بھوکے پیاسے شہید ہوئے کیونکہ پانی حکماً اُن پر بند</p>

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
	<p>نگارستان چین-چین کا نقش خانہ-قدیم چینی مصوری میں مشہور تھے مینووش - مثل بہشت دش کلمہ تشبیہ + ارومی بہشت - ایک رومی ہینے کا نام - جس میں بہار کا موسم ہوتا ہے + رشیہ - ٹیکنا + ابر آزاری - ابر نیساں جو موسم بہار میں برستا ہے - آذر ایک رومی ہینے کا نام ہے - جو ماہ چیت کے مقابلہ میں آتا ہے کہ میں بہار کا موسم ہے +</p> <p>بہار</p>	۱۱۰	<p>کی شائیسویں تاریخ کو حضرت جبرئیل براق (جو ایک سواری کا جانور تھا) آپ کی سواری کے لئے لئے اور حضرت اس پر سوار ہو کر حضرت جبرئیل کے ساتھ آسمان پر تشریف لے گئے اور تمام آسمانوں کی سیر کی - یہاں پانی کے بخارات آبی کی شکل میں ہوا کے ہلائی طبقہ میں جانے سے مراد ہے +</p> <p>بہار</p> <p>ہزار - بیل + ندر و - ایک خوبصورت جنگل مرغ کا نام ہے -</p>
	<p>چوپار - چاروں طرف شقائق - لاد کے پھول پیل - پیلہ - پشتہ + گونہ - رنگ + دمن - مزبلہ - کوڑا کرکٹ</p>	۱۱۱ ۱۱۲	

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ
	گرا بیڈن مائل ہونا + کیقبادی - بادشاہی کیقباد ایران کے بادشاہ کا نام ہے اس میں ی یاسے مصدری ہے + سخت میر - سختی سے مرنے والا - جس کی جان سختی سے بچے +		ڈانسنے کی جگہ - پنجابی اروڑی + بہرمن - لفظ بہرمان کا مخفف ہے - یا قوت سرخ کو کہتے ہیں + سحاب - ابر - بادل +	
	قلم		فصل بہار	
	عرصہ - میدان + نہد بر سمن پائے سنبل دمہ - ایک شاعرانہ مضمون ہے جس کا مطلب یہ ہے - کہ قلم جب سمن یعنی سفید کاغذ پر پاؤں رکھتا ہے - تو سیاہ حروف مثل سنبل کے پھولوں کے لگتے ہیں +	۱۱۸	ترنم - گیت گانا + طوطی و دراج و سار توتایا طوطا - تیر - ایک پرندہ + صلصکاں - سلسل کی جمع خلاف قیاس معنی ناختہ + کمر در کمر - متقل - پاس پاس + پنمہ - بنیان کی قسم کی ایک قیس +	۱۱۳ ۱۱۴
			خوش دلی	۱۱۶
			گراسے - فعل امر از	

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
۱۱۹	نغمہ ساربان	۱۲۱	یمن - عرب کے ایک شہر کا نام + قرن - ایک مقام کا نام ہے + صحتن - چینی تانہ میں ایک مشہور شہر ہے + زیر و بمش - نیچا اور اونچا سر مدہم پنجم - دونوں سر کی حالتیں ہیں +
۱۲۰	سیار - تیز قدم چلنے والی حوراشی - حورا واحد حور جمع بمعنی مفرد مستعمل حوراستی کے معنی تو حور ہے + شہاب - روشن ستارہ جو آسمان سے بطور آتشبازی کے چھوٹتا ہے + لکڑہ - ٹکڑا +	۱۲۲	مداین
	خضر - ایک پیغمبر یا ولی کا نام جو گمراہوں کو راستہ بتلاتے ہیں +		مداین - بغداد کے پاس ایک شہر جو نوشیرواں کا پایہ تخت تھا + از فلسفہ زردشت پر سیدھے دیوناں - میں زردشت (آتش پرستوں کا پیغمبر) اور یونان کا فلسفہ پوچھتا تھا واوٹے ایمن - وہ جنگل جس میں حضرت موسیٰ نے ایک درخت
	مقام - یہاں مقام سے مراد رستے میں ٹھہرنے سے ہے +		

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ		
۱۲۳	میں جلوۃ الہی دیکھا تھا + آوخ - کلمہ تاسف معنی افسوس - آہ + اشکست - الف زاید شکست مینفہ ماضی مطلق + زلزلۃ الشاعہ - زلزلہ قیامت مراد انقلاب عظیم سلسلہ - زنجیر + بیت الشرف - بزرگی کا گھر مراد پایۂ تخت سے ہے + فتن - جمع فتنہ کی + مامن - آرام کی جگہ - جانے امن (اسم ظرف) تا بود کہ - اس کی اصل ہے تا بود کہ - تاکہ ممکن ہے کہ الخ اپیر - ادھر - یہاں - یہ اسم اشارہ متزوک ہے + نوبہ - نوبہ - باری + فلک گرداں - گردش	۱۲۵	کرنے والا آسمان + رالض - چابک سوار دشتور - وزیر + مغ - آتش پرست + نظرۃ عبرت - نگاہ عبرت - نظرہ میں ہ زاید ہے + آبستن جاویداں - جاویداں مزید علیہ جاوداں کا ہے یعنی ہمیشہ کے لئے حاملہ ہے + رز - انگور + ز آب و گل پر و پست ایں خم کہ نہد دہقان - دہقان کا مٹکا جو مٹی کا بنا ہوا ہے پرویز (جو ہر مزین نوشیرواں کا بیٹا تھا) کے جسم کی مٹی کا ہے کیونکہ امتداد زمانہ سے قبرستان منہدم ہو جاتے ہیں - اور لوگ وطن کی	۱۲۶		۱۲۴

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی	
	<p>بٹنا بناتی ہے۔ ع زمانہ مادری بے ہرودوں است مام۔ مان + دریوزہ عبرت کن۔ نصیحت حاصل کر + نصیحت کی بھیک مانگ +</p> <p>اسب ضعیف و شاعر ظریف</p> <p>بسبب۔ کشادہ۔ فراخ + آب حیرت۔ حیرانی کا پانی یعنی حیرانی + سفل۔ نیچا کرنا + مارا بایں ظمیا و ضعیف ایں گماں نمود۔ ہمیں اس کمزور گھاس کے یعنی گھوڑے کے متعلق یہ خیال نہ تھا کہ وہ ملک عدم کی راہ پر چل سکیگا۔ گھاس سے باعث لاغری تشبیب دی گئی +</p>	۱۲۸	<p>مٹی سے انیٹیں اور برتن وغیرہ بناتے ہیں۔ اس شعر کا مضمون عبرت آموز ہے کہ ایسے ایسے عظیم الشان بادشاہوں کی مرنے کے بعد کیا حالت ہوتی ہے + درد۔ تلچھٹ + غربال۔ پھلنی + ہائلہ۔ ڈرانے والا + ہولناک حادثہ + از خون دل طغلاں سرخاب رخ آمیزد سرخاب۔ غازہ جو خوبورتی کے لئے منہ پر ملتے ہیں اس شعر میں 'ایں زال سفید ابرو ایں مام رہ پستاں'۔ آمیزد کا فاعل ہے۔ یعنی یہ مادر مہربان کہ کناپہ زمانہ بیونا سے ہے۔ اپنے بچوں کے خون دل سے اپنے چہرے کا</p>	۱۲۷

صفحہ	الفاظ و معانی	صفحہ	الفاظ و معانی
۱۳۰	سبک - جلد + کہ ملک مصر زندانی نیرزد - ملک مصر یعنی مصر کی بادشاہی ایک زندانی کے برابر نہیں ہے اس شعر میں حضرت یوسف علیہ السلام کے قحط کی طرت اشارہ ہے۔ کہ وہ زندانی مصر میں قید رہ کر پھر وہاں کے بادشاہ ہوئے یہ قصہ مشہور ہے + مدبر کار - صاحب تدبیر با بزرگاں خردہ دان ندہند - عقلمند بزرگوں کو نہیں دیتے + با ہما سے جز استخوان ندہند - ہما کو سوائے چڑیوں کے نہیں دینے ان اشعار کا خلاصہ حافظ علیہ الرحمۃ کا یہ شعر ہے +	۱۳۲	شمع کا فوری - موم پتی نقش ماٹومی - مانی کی بنائی ہوئی تصویر + * اہل طریق - فقیر لوگ لعل گرود در بدخشاں یا عقیق اندروہین - آفتاب کی کرنوں کی تاثیر سے پتھر بدخشاں میں لعل اور ہین میں عقیق بن جاتے ہیں حمار - گدھا + شاید - معشوق خوبصورت آدمی + تا کہ در جوت صدف باراں شود در عدن تا کہ عدن میں مینہ کا قطرہ صدف میں موتی بنے۔ کہتے ہیں کہ ابر نیساں کا قطرہ صدف میں پرورش پا کر موتی بنتا ہے +
۱۳۱	عجب تازی شد مجروح بزیر پالاں دوق زریں ہمہ دگر بن غری ہم	۱۳۶	شود صاحب قرانی در قرن - اس شعر

عربی میں غیر تھا۔ جو ادبیات فارسی میں بطور معتد کے مشہور ہے۔

معانی و الفاظ

صفحہ

معانی و الفاظ

صفحہ

کریمک شب تاب - جگنو
 پروانہ کیشم - میرا حال
 پروانے کا سا ہے *

عین حضرت اولیں قرنی
 کی طرف اشارہ ہے جو
 حضرت علی علیہ السلام
 کے رفیقوں میں سے تھے
 بہت خدا رسیدہ بزرگ
 تھے۔ قرن تصدہ میں رہے
 کے سبب قرنی کہلاتے تھے

S.A